

SAYI: 1 / NİSAN 2017

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

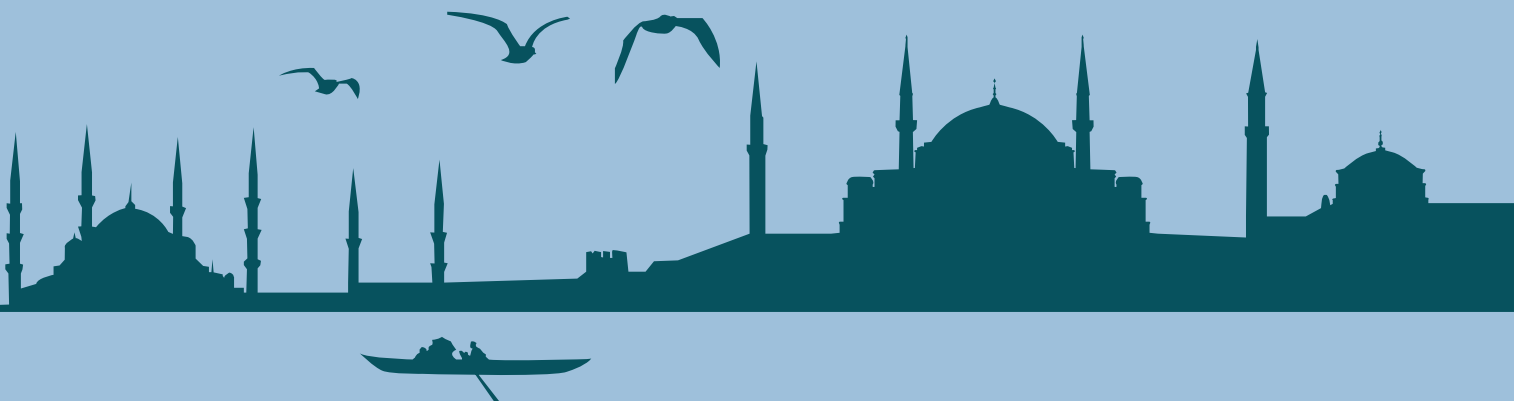
ISSUE: 1 / APRIL 2017

ISSN: 2587-117X

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Editörler/Editors

Prof. Dr. Bahir SELÇUK
Doç. Dr. Hasan ŞENER
Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL

Editör Yardımcıları/Sub-Editors

Dr. Fatih ELÇİ
Dr. Yunus DOĞAN
Uzm. Mesut ALGÜL

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Bahir SELÇUK
Prof. Dr. Beyhan KESİK
Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK
Doç. Dr. Hasan ŞENER
Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL
Yrd. Doç. Dr. Sıtkı NAZİK
Dr. Fatih ELÇİ
Dr. Yunus DOĞAN
Uzm. Mesut ALGÜL
Uzm. Muhammed ÜLGEN
Uzm. Selahattin TOPBAŞ

İngilizce Redaksiyon/English Redaction

Dr. Yunus DOĞAN

Türkçe Redaksiyon/Turkish Redaction

Uzm. Mesut ALGÜL

Web-Grafik-Tasarım/Web-Graphics-Design

Dr. Fatih ELÇİ

Yazışma Adresleri/Correspondences

<http://dergipark.gov.tr/kulliyat>
kulliyatdergisi@gmail.com

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ - THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

SAYI: 1 NİSAN 2017 - ISSUE: 1 APRIL 2017

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Ahat ÜSTÜNER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet BURAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARTAL	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YILDIRIM	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Amila BUTUROVIĆ	York University
Prof. Dr. Beyhan KESİK	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Burhan AKPINAR	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan ALKAYA	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Kâzım YOLDAŞ	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. H. Mustafa SIVACI	Yıldırım Bayezid Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan KAVRUK	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. İ. Halil TUĞLUK	Adıyaman Üniversitesi
Prof. Dr. İdris KADIOĞLU	Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ	Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Lars JOHANSON	Johannes Gutenberg University
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Şener DEMİREL	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Tarık ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Amina Siljak JESENKOVIĆ	University of Sarajevo
Doç. Dr. Edith Gülçin AMBROS	University of Vienna

Bu Sayının Hakemleri/Referees of This Issue

Prof. Dr. Bahir SELÇUK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Beyhan KESİK	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet DOĞAN	Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan ŞENER	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL	Adıyaman Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ULUCAN	Fırat Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ömer DEMİRBAĞ	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Sevim BİRİCİ	Fırat Üniversitesi

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ - THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

SAYI: 1 NİSAN 2017 - ISSUE: 1 APRIL 2017

İÇİNDEKİLER /CONTENTS

EDEBİYAT

BEKLEN, Sadık – ŞENER, Hasan
TÜRK EDEBİYATINDA HİLYE VE HAYRİ’NİN HİLYE-İ ŞERİFİ
Wholesale and Beneficence of the Way of in Turkish Literature
(1-14)

DEMİRBAĞ, Abdülsamet – DEMİRBAĞ, Mehmet
AHMED-İ DÂÎ’NİN “BUYUR” REDİFLİ GAZELİ ÜZERİNE BİR TAHLİL DENEMESİ
An Analysis On Ahmed-i Dâî’s Ghazel Of “Buyur” Rhyme
(15-20)

EKİCİ, Hasan
NEV’Î DİVANI’NDA AŞK ÜZERİNE TEŞBİHLER
Smiles On Love In Nev’î’s Divan
(21-36)

ELÇİ, Fatih
NEVRES-İ KADİM’İN MÜNŞEÂT’I VE MÜNŞEÂT’TAKİ DOLAYLI/SANATLI ANLATIMLAR
Nevres-i Kadîm’s Münşeât and the Indirect/Artistic Expressions in the Münşeât
(37-51)

ÖZEROL, Nazmi
BİR MECMÛADA YER ALAN BAZI MİTOLOJİK BİLGİLER
Some Mythologic Information Found in a Mecmua
(52-61)

EĞİTİM

DOĞAN, Süheyla – AYAZ, Hayrettin
**XIX. YÜZYILDA BATI’DA YABANCILARA OSMANLI TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİ: W. B. BARKER
ÖRNEĞİ**
Teaching Ottoman Turkish To Foreigners in the West in the 19th Century: W. B. Barker’s Work
(62-84)

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

Sadık BEKLEN
Yüksel Lisans Öğrencisi
Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
s-bekleng@hotmail.com

Hasan ŞENER
Doç. Dr.,
Fırat Üniversitesi
İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
senerhaan@gmail.com

TÜRK EDEBİYATINDA HİLYE VE HAYRİ'NİN HİLYE-İ ŞERİFİ

Özet

Dünyanın en köklü uygarlıklarından biri olan Türkler son derece zengin bir kültür ve edebiyat birikimine sahiptiler. Bu zengin kültürel ve edebî birikim İslamiyet ile buluşunca bu dinin unsurlarını da bünyesine alarak daha zengin bir birikim meydana getirmiştir. Türkler İslam dinini kabul ettikten sonra bu dinin değerlerini hayatlarının her safhasına uygulamaya başladılar. Tabii bu durum diğer alanlarda olduğu gibi edebî alanda da kendini gösterdi ve İslam dini üzerine şekillen yeni bir edebî birikim ortaya çıktı. Özellikle İslam dinin tebliğcisi Hz. Muhammed (s.a.v) hakkında birçok türde eser kaleme alındı. Ona duyulan sevgi ve saygı şairler tarafından edebi eserlerde en güzel şekilde ifade edilmeye başlandı. Siyer, mevlit, şemail, hilye, naat, mirâciye gibi türler Hz. Peygamber'e duyulan bu sevgi ve saygının dile getirildiği başlıca türler olmuşlardır. Bu türlerden biri olan hilyelerde Hz. Peygamber'in şekil özellikleri ve bazı sıfatları anlatılmıştır. Bu çalışmada hilyenin tarihi gelişimi, Türk edebiyatı içindeki yeri ve edebiyata nasıl yansıdığı verildikten sonra Hayrullah Hayri adlı şairin hayatı hakkında bilgi verildi ve hilye-i şerifi tanıtıldı.

Anahtar Kelimeler: İslamiyet, Hz. Muhammed, Hilye, Hayrullah Hayri, Türk edebiyatı.

Wholesale and Beneficence of The Way of in Turkish Literature

Abstract

One of the world's oldest civilizations the turks who were and literature. This rich cultural and literary accumulation resulted in a rich accumulation of this religion incorporating elements of Islam when you meet. After the Turks accepting Islam they began this religious life in every stage of implementation of course this situation as in other areas showed itself in the literary fields. Islam revealed a new accumulation. Especially about the Prophet Muhammed the preacher of Islam was the author of many kinds. The best possible expression of love and respect for him began to be of literary Works by poets. Eid al-sirah, şemail wholesale naat, miraci like the type to believe that he has this was the language of love and respect for Prophet Muhammed who has been the main species. The species is one of wholesale some of Prophet Muhammed describes shape features and some adjectives. In this study the historical development of wholesale place in Turkish Literature and how reflected literature named after the poet were given information about the life of Hayri Hayrullah and introduced wholesale.

Keywords: Islamic, Prophet Muhammed, Wholesale, Hayrullah Hayri, Turkish literature.

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ - THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

SAYI: 1 NİSAN 2017 - ISSUE: 1 APRIL 2017

GİRİŞ

Divan edebiyatının yaygın türlerinden biri olan Hilye, peygamber efendimizin fiziki özelliklerinin anlatıldığı manzum veya mensur eserlerdir. Kelime anlamı olarak süs, zînet, cevher, güzel sıfatlar, güzel yüz anlamlarına gelen hilye Hz. Muhammed'in mübârek vasıflarını anlatan manzum veya mensur eserdir. Hilye sözcüğü, Türkçe Sözlükte, "Hz. Muhammed'in dış görünüşünü ve niteliklerini anlatan manzum ve mensur eser" şeklinde anlam bulmuştur. Ancak zaman içinde hilyenin yukarıda verdiğimiz diğer anlamları ikinci planda kalmış ve Hz. Muhammed'in şekil özelliklerini anlatan eser anlamı ön plana çıkmıştır. "Hilye, Hz. Peygambere duyulan saygıdan dolayı daha çok hilye-i şerîf, hilye-i sa'âdet, hilye-i Nebî, hilye-i Nebevî şeklinde terkipli kullanılır" (Selçuk 2015: 91). Hilyelerde, Hz. Muhammed'in göz ve saç rengi, şekli, boyunun uzunluğu, konuşması sesinin tonu, belli başlı tavır, bedeni ve diğer maddi özelliklerinin (Erkal 1999: 111) yanında; Hz. Peygamber'e duyulan sevgi, saygı, özlem ve şefaât arzusu dile getirilir. Hilyeler müstakil olabildiği gibi divan, mi'râciyye ve mevlit gibi eserlerin içinde de yer alabilirler" (Selçuk 2015: 91).

İslam dini resim sanatını putperest inancı çağrıştırması dolayısıyla hoş karşılamamıştır. Bu nedenle Peygamber efendimizin sonraki döneme ulaşabilen herhangi bir portresi olmamıştır. Bu durum Hz. Peygamber'den sonra gelip onu görmek isteyenleri farklı arayışlara itmiştir. Özellikle tâbî'in dönemindekiler sahabelerden sık sık Hz. Peygamber'i sormuş ve nasıl biri olduğunu öğrenmek istemişlerdir. Sahabeler de tâbî'inin bu isteklerini yerine getirmiş ve Hz. Peygamber'in şekil ve tavırlarını en ince ayrıntılarına kadar tasvir etmişlerdir. Peygamber efendimizin hilyesi hakkında bilgi veren sahabelerin sayısı oldukça fazladır. Bunların başlıcaları şunlardır: "Hz. Ali, Hz. Aîşe, Enes b. Mâlik, Câbir b. Semüre, Ebû Hureyre, Berâ b. Azib, Hind b. Ebî Hâle, Ümmü Ma'bed, İbn Abbâs, Abdullah b. Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdullah b. Büreyde, Ebû Cühayfe, Addâ b. Hâlid, Huzeym b. Fatik" (Erkal 1999: 112).

Hilyelerin ortaya çıkmasını sağlayan en önemli unsurlardan biri Hz. Peygamberin: "Ya Ali, hilyemi yaz ki vasıflarımı görmek, beni görmek gibidir!" mealindeki hadis-i şerifidir (Pala 2009: 208). Bu hadis ümmet arasında yayılmış ve bu gün bir edebî tür özelliği kazanan hilyeye temel oluşturmuştur. "Hilyelerin kaynağını hadis ve tarih kitapları oluşturuyordu. Hz. Peygamber'e özgü yazılan hilyelerin en büyük kaynağı ise Hz. Ali'nin onun hakkında saymış olduğu özellikleridir" (Pala 2009: 209).

Selçuk (2015: 91) hilye türünün, Arap edebiyatındaki Hz. Muhammed'in bütün hayatını, fiziksel özelliklerini, tutum ve davranışlarını geniş bir biçimde anlatan şemâillerden doğduğunu ifade etmektedir. Arap edebiyatında ilk şemâil örneği İmam Tirmizi'ye aittir. İmam Beyhaki'nin Delâilü'n-nübüvve'si, Kadı İyâz'ın Şifâ-yı Şerîf'i türün Arap edebiyatındaki en önemli örnekleridir. Özdemir'in ifadesine göre (2012: 1975), İran edebiyatında şemâil yahut hilye kitabı yazılmamıştır. Biraz da Şiilik sebebiyle olsa gerek hiçbir İranlı şair bu konuda kalem oynamamıştır.

1. TÜRK EDEBİYATINDA HİLYE

Yukarıda verdiğimiz hadisin Türk dünyasında yaygınlık kazanması üzerine hilye geleneği Türk edebiyatı içinde de gelişme göstermeye başlamıştır. Hilye ile ilgili müstakil eserlerin edebiyatımızdaki bilinen ilk örneklerine XVI. yy.'da rastlanmaktadır. Türe ait en eski mensur eser olarak Şeyhülislâm Hoca Saadettin Efendi'nin (ö. 1008/1599) Hilye-i Celîle ve Şemâil-i Aliyye'sidir. Manzum hilye-i şerifelere ilk örnek, Şerîfi mahlaslı bir şairimizin kaleme almış olduğu Risâle-i Hilyetü'r-Rasûl isimli eseridir (Güngör, 2003, 191-192). Hilye türünün en meşhur ve en önemli eseri Hâkânî Mehmed Bey'in Hilye'sidir. Kendisinden sonra yazılan birçok manzum hilyeye kaynaklık eden bu hilyenin çok sayıda yazma nüshasının yanı sıra hem Arap harfli hem de Latin harfli yayımları yapılmıştır. Zamanla Hz. Peygamber'in dışında diğer peygamberler, dört halife, aşere-i mübeşşere, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in, din ve tarikat büyüklerinin bedenî ve ahlâkî özelliklerinden bahseden eserler de hilye olarak adlandırılmışlardır. Bunlar da Hilye-i Enbiyâ, Hilye-i Çâr-yâr-ı Güzîn, Hilye-i Aşere-i Mübeşşere, Hilye-i Hasaneyn, Hilye-i Evliya/Ulemâ şeklinde ifade edilerek Hilye-i Nebevî'lerden ayırt edilmektedir (Güngör, 2003: 186). Türk edebiyatında manzum veya mensur olmak üzere yirmiden fazla hilye yazılmıştır. Özkafa (2012: 2044-2045) Türk edebiyatındaki hilyeleri şu şekilde tasnif etmiştir.

1.1. Türk Edebiyatındaki Başlıca Hilyeler

Şerîfî, Risale-i Hilyetü'r-Rasûl

Hâkanî Mehmed Bey, 1598-99, Hilye-i Hâkanî

Bosnalı Mustafa, 1654, Tercüme-i Hilyetü'n-Nebî Aleyhi's-Selâm

Süleyman Nahîfî, 1689, Hilyetü'l-Envâr

Seyyid Mehmed Efendi, Hilye

Müstakîmzade Süleyman Sa'düddin Efendi, Şerh-i Hilye-i Nebeviyye (Hilye-i Nebeviyye ve Hulefa-i Erba'a)

Mevlevî Mehmed Necib Efendi, 1843, Hilye

Ruşçuklu Fethi Ali, 1843, Milad-ı Muhammediyye-i Hâkanîyye Hilye-i Fethiyye-i Sultaniyye

Tırhalalı Murad Oğlu Ali (Hızrî), 1944, Nazmu'n-Nûr fî Silki's-Sürûr,

Mustafa Fehmi Gerçeker, Hilye-i Fahr-i Âlem

Bunların dışında Türk edebiyatındaki hilyeleri manzum ve mensur olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

1.2. Manzum Hilyeler

Şerîfî, Risâle-i Hilyeti'r-Rasûl

Hâkânî Mehmed Bey, Hilye-i Sa'âdet

Aziz Mahmud Hüdâyî, Hilye-i Rasûlullah

Mustafa b. Muhammed Nuvâzî, Riyâzü'l-Hilye

Selimî Dede, Hilye-i Nebî

Süleyman Nahîfî, Hilyetü'l-Envâr

Nesîmî Mehmed Efendi, Gülistân-ı Şemâil

Hâkim Seyyid Mehmed Efendi, Hilye-i Hâkimâ

Ârif Süleyman Bey, Hilye-i Nebî

Mehmed Necip Efendi, Nazîre-i Hâkânî

Hızrî, Hilye

Mustafa Fehmi Gerçeker, Hilye-i Fahr-i 'Âlem

Bosnalı Mustafa, Tercüme-i Hilyetü'n-Nebî

Ruscuklu Fethi Ali, Milâd-ı Muhammediyye-i Hâkânîyye ve Hilye-i Fethiyye-i Sultaniyye

Âşık Kadrî, Hilye-i Şerîf

Tırhalalı Murad Oğlu Ali (Hızrî), Nazmu'n-Nûr fî Silki's-Sürûr

Abdülvahab Dursun, Hilye-i Şerife

Cenâb-ı Nurî Kastamonu, Hilye-i Manzume-i Rasûlullah

1.3. Mensur Hilyeler

Abdullah b. Şâkir b. Mustafa Elbistânî Yemlihâ-zâde, Hilyetü's-Şerife ve'n-Na'tu's-Seyyime.

Ahmed Şemsî Halvetî, Hilye-i Şerife
 Ali Molla, Hilye-i Şerîf-i Rasûlullah
 Erzurumî Mehmed Hanefî Efendi, Hilye-i Şerife
 Fethî Mehmed Ali Efendi, Hilye-i Saâdet Tercümesi
 Halil b. Ali el-Kırımî, Hilye-i Nebevî
 Ahmed b. Receb el-İstanbulî, Nüzhetü'l-Ahyâr Fî Şerh-i Hilyeti'l-Muhtar
 Hilmi Efendi, Hilye-i Muhammed
 Hulûsî Ârif Eskişehirî, Şerh-i Hilye-i Nebevî
 Akkirmânî Mehmed Efendi, Şerhu Hilyeti'n-Nebî
 İsmail Sâdık Kemal b. Muhammed Vecihî Paşa, Hilye-i Şerife-i Cenâb-ı Peygamberi
 Akkirmânî Muhammed b. Mustafa, Hilye-i Saâdet
 Kâdı Şâmi, Hilye-i Şerife
 İbn-i Kemal Paşa, Hilye-i Şerife Şerhi
 Mantıkî Mustafa Efendi, Mufassal Hilye-i Şerife
 Mehmed Ergüneş, Hilye-i Şerife-i Muhammediye (Özkafa 2012: 2044-2045).

2. Hilyelerin Edebiyata Yansıması

Hilyeler her ne kadar Peygamber efendimizi her yönü ile anlatan şemâillere dayansa da onlardan farklı olarak edebî ve estetik bir değer taşımaktadırlar. Şemâillerde sanatsal bir çaba gösterme gayreti yoktur ve amaç Hz. Peygamber hakkında bilgi vermektir; ancak söz konusu edebî bir tür özelliği kazanan hilye olunca bu durum değişmektedir. Hilyelerde, edebiyatta üzerine en çok şiir yazılan ve kâinatın sevgilisi Hz. Peygamber konu edildiği için ifadeler özenle seçilmiş, en güzel teşbihler yapılmış ve Hz. Peygamber en orijinal ifadelerle anlatılmaya çalışılmıştır. Hz. Peygamber'in azaları başlıca şu teşbihlerle zikredilmektedir:

Saçı: ferhal, gîsû, kâkül, perçem turra, zülf, anber, misk, reyhan, gül...

Alnı: şems-i duha, bedr, mâh-ı isrâ, meh, hilal, meşale...

Kaşı: ebrû, evrûvân, mah-ı nev, nûn, kalem, yay...

Gözü: nergis, sad, afitâb...

Yüzü: gün, hurşîd, meh, âlem-i nûr, şems...

Dişleri: inci vb. (Canım 2010: 83-84).

Bu tür benzetilenler en güzel bağlamda kullanılmış ve böylece hilyelerin, edebî içerik bakımından son derece zengin ve bir o kadar da sanat değeri yüksek bir tür olmalarını sağlamıştır.

Türün edebiyatımızdaki en yetkin örneği olan Hilye-i Hâkânî'den sonra bu tür iyice yaygınlık kazanmış ve birçok şair hilye türünde eser vermiştir. Hatta hilye yazma geleneği, özellikle Osmanlı döneminde, daha da geliştirilerek Hz. Peygamber dışında dört halife ve diğer İslam büyüklerinin hilyeleri de kaleme alınmıştır. Edebiyatımızda hilye yazma geleneği büyük gelişme göstermiş nerdeyse Hz. Peygamber'i konu alan mevlit türü kadar benimsenmiştir. Edebiyatımızda Hz. Peygamber'i anlatan manzum ya da mensur hilyelerin yanı sıra daha çok Peygamber efendimizin dış görünüşünü kısa bir şekilde tasvir eden güzel bir hatla yazılmış levhalara da hilye adı verilmiştir. Bu levhalar zaman içinde hat sanatının önde gelen uğraş alanlarından biri olmuştur. Hz. Peygamber'in hilyesini ezberleyenlerin hem bu dünyada hem ahirette rahat bulacağına, onu üstünde taşıyanın

rüyasında peygamberi göreceğine, hastalık ve tehlikelerden korunacağına, hilyeyi evine asanın evinin yanmayacağına, felaketlerden korunacağına inanılırdı. Osmanlı hattatları arasında hilye yazma geleneğini Hafız Osman başlatmıştır. Daha sonra bu gelenek de yaygınlık kazanmıştır. (Canım, 2010: 85)

3. HAYRİ VE HİLYE-İ ŞERİFİ

3.1. Hayri

Üzerinde çalıştığımız bu eser Hayri mahlaslı bir şair tarafından yazılmıştır. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde Hayrî mahlaslı on dört tane şairin ismi geçmektedir.¹

Çalışmamıza konu olan eserde geçen ve eserin yazılış tarihini veren

Eşer-i hame-i pākize-kelem
Bin yüz on bir senede buldı nizām (92)

beytindeki tarih dikkate alındığında bu eserin, doğum tarihi belli olmayan ancak 1135/ 1722-23 yılında İstanbul'da vefat eden Hayrullah Hayri Efendi'ye ait olduğu söylenebilir. Çünkü eserin yazılış tarihi, Hayri mahlaslı diğer şairlerin doğum ve ölüm tarihleri ile uyuşmamaktadır.

Üzerinde çalışılan eserin yazarı olduğunu düşündüğümüz Hayrî hakkındaki bilgileri Kesik (2014) şöyle ifade etmektedir: "İstanbul'da doğdu. Doğum tarihi bilinmemektedir. Asıl adı Hayrullah'tır. Hayrullah Hayrî Efendi olarak tanındı. Sultan III. Ahmed döneminde (1703-1730) divan çavuşları kâtibi oldu. 1135/1722-23 yılında İstanbul'da vefat etti. Râmiz (Erdem 1994: 93)'e göre söz söylemeye muktedir, tatlı sözlü, mahir bir şairdi.

Eserlerine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Şiirlerinden Şeyhî Mehmed Efendi (Özcan 1989: 737)'de iki beyit, Râmiz (Erdem 1994: 93)'de bir beyit ve Belîğ (Abdülkadiroğlu 1999: 74)'de iki beyit örnek olarak verilmiştir."

3.2. Hilye-i şerif

Hayrî'nin Hilye-i Şerif isimli eseri, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu A 158/2 numarada kayıtlı olan ve içinde Hâkânî Mehmed Bey (öl. 1015/1606), Cevrî İbrâhîm Efendî (öl. 1065/1654) ve Neşâtî Ahmed Dede (öl. 1085/1674)'nin de hilye türü eserlerinin bulunduğu bir hilye mecmuasının 31a-35b sayfaları arasında yer almaktadır. Nesih kırmızı ile 13 satır olarak yazılan eser, dışı 135x90 ve içi 100x60 mm boyutlarında, yıldız şemseli, köşebentli, kahverengi meşin kap ile ciltlenmiş olup cetveller ve bölüm başları kırmızıdır.

3.3. Şekil Özellikleri

XVIII. yüzyılın başlarında kaleme alınan bu eser, mesnevi nazım biçimiyle yazılmıştır. Eser aruzun " fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün" kalıbıyla kaleme alınmıştır. Ancak eserin bazı yerlerinde vezin problemlerine rastlanmaktadır. Bu vezin problemleri daha çok iktibas yoluyla esere alınan hadis ve ayetlerde görülmektedir. Ayrıca şair sonu "ğayn" ile biten ancak açık olması gereken bazı heceleri vezne uydurmak için "ğayn" harfini okunmayacak şekilde kullanmıştır. Örneğin;

Cebhe-sây olmağla envâr-ı kerem
İntizârında ilâ yevmi'l kıyâm (52)

beytinde "olmağla" sözcüğündeki "mağ" hecesi vezin gereği "ma", kelimenin de "olmala" şeklinde okunması gerekmektedir.

¹ Detaylı bilgi için bk:

http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=arama_sonuc&detayli_arama=1&M_AD=hayri (E.T. 05.02.2016).

Eserde daha çok müreddef kafiye kullanılmakla birlikte mücerred, mürekkebe ve mukayyed kafiye çeşitlerine de yer verilmiştir. Kelime hâlinde on iki adet redif kullanan şair, ek halinde sekiz adet redif kullanmıştır. Eser toplamda 94 beyitten müteşekkildir. Şair, 91. beyitte eserin yazılış tarihini vermiştir. Bu tarihe göre eser, hicri 1111’de, miladi 1699- 1700 yılında kaleme alınmıştır. Eser; giriş, asıl konunun işlendiği bölüm ve hatime bölümlerinden oluşmakta olup bu hâliyle klasik mesnevi yapısına uygun olarak yazılmıştır.

3.4. Muhtevası

Eserine besmele ile başlayan şair, yaklaşık yirmi beyitlik bu giriş bölümünde Allah(cc.)’tan kendisinin muradını açmasını istemiştir. Şair muradının açılması için besmeleyi bir anahtar olarak görmüştür. Bu nedenle her işe besmele ile başlanması gerektiğini vurgulamıştır. Devamında ise hilye türünün edebiyatımızdaki öncüsü olarak kabul edilen Hâkânî Mehmed Bey’e övgü yapılmış ve onun için dua edilmiştir.

Besmeleyle verelim nutka nizâm
Feyz-i güldâre idüp hame hırâm (1)

Besmele tâc-ı ser-i Qur’ândır
Mücib-i mağfiret-i ‘isyândır (2)

Açmağa bâb-ı murâdı fettâh
Güyâ besmele olmuş miftâh (3)

Sühen ikliminin ol sultânı
Rahmetullâhi ‘aleyhi Hâkânı (8)

Rûh-i Hâkâniye rahmet etdim
Eşer-i hayr ile niyyet etdim (19)

Eserin yirmi ile otuz beşinci beyitleri arasında şair bu eseri yazmaya hayır ile niyet ettiğini söyler. Hayri, hata ve günahları çoktur ancak Allah’ın lütfu ve ihsanına sığınmaktadır. Yine bu bölümde şair, bütün eşya dile gelse bile Allah (cc.)’a olan şükrü eda edemeyeceğine değinmiştir. Daha sonra hilye-i şerîfin iki dünyada da şefaet vesilesi olduğuna değinen şair asıl konuya geçiş yapmıştır.

Cürm ü ‘isyân u hatâmız çokdur
Lütf u ihsânına gâyet yokdur (25)

Nice mümkün ki ola şükrî edâ
Hep dehen olsa vücûd-ı eşyâ (27)

Hilye-i pâk-i Resûl-i Rahmân
Dünye vü âhrete hırz-ı emân (29)

Şair otuz beşinci beyit ile hatime kısmı arasında peygamber efendimizin övgüsü ve şekil özelliklerine değinmiştir. Onun zatı bütün eşyanın yaratılış sebebidir. Kirpikleri ok gibi kaşları keman gibidir. Gözleri nur kâsesidir. O tevhîd meyi ile mestâne olmuştur. O kalem kaşlıdır, Güneş ve Ay’ın etrafında haledir. Dişleri hoş kokulu ve iki takım inci gibidir. Tertemiz ağzındaki dişleri inceciktir. Ağzı gonca gibi dudakları da goncanın yaprakları gibidir. Yüzünün güzelliği nurdan bir levha gibiydi. Ay ve Güneş onun nuru ile şeref buldu ve onun yüzünün nurundan nasiplendiler. Yüzündeki ter damlaları üzerine çiğ düşmüş iki gül gibidir. Onun yüzü nurlu bir aydır. Onun tüyleri cennet bahçelerinin çimenidir ve bulunduğu yerlere hoş kokular saçır. Hilyenin bu bölümünde Hz. Peygamber’in şekil özellikleri çeşitli benzetmelerle dile getirilmiştir.

Ḥazretin zât-ı şerîfidir hep
Ḥilkât-i cümle eşyâya sebep

(33)

KÜLLİYAT

Tir-i müjgân-ı hüdâvend-i Resûl
Neşter-i sa' id-i beyzâ idi ol (35)

Tir-i müjgânına ol kâşî kemân
Sine-i sıdķı ider idi nişân (36)

Çeşm-i pür nûruna erbâb-ı başar
Nergis-i bâğ-ı cinân etdi nazar (37)

Mey-i tevħîd ile mestâne idi
Meclis-i vaħdete peymâne idi (38)

Ĥam-ı ebrû-yı Resûl-i Raħmân
Ĥaledür mâh-ı münîr üzre hemân (41)

Şânki dendân-ı latîf-i hoş-bû
Nahòl-i gülde iki taķım lû' lû' (43)

Fem-i pâkindeki dendân-ı laţîf
Jâleler ĝonceyi etmiş teşrif (44)

Ĥandeden etse tebessüm o Nebî
ĝonce-i gül deheni berg lebi (45)

Şeh-i levlâk [ü] resûl-i medenî
Levha-i nûr idi vech-i ĥüsnî (47)

Mihr ü meh buldı şeref nûrundan
Behremend oldı anıñ rûyundan (48)

Araķeyn rûyla ol şâh-ı rûsul
Jâle-dâr olmuş açılmış iki gül (49)

Ol mübârek yüzi nûrânî kamer
Ya' ni kim ĥazret-i ĥaķ Peyğamber (51)

Ĥazretiñ cism-i laţîf-i pâki
Nûrdur müşkil olur idrâki (71)

Ĥamet-i serv-i Resûl-i pür nûr
Taķ-ı İslâm'a sûtün bellüdü (73)

Çemen-i bâğ-ı cinândır ol mü
Oldıĝı yerleri eyler hoş-bû (80)

Hatime kısmında Hz. Peyğamber ve onun ashabı için salat ve selam etmiştir. Eserin yazılış tarihini ve mahlasını veren şair Allah'ın lütfunu talep ederek eserini sonlandırmıştır.

Âl ü aşķâbına her şubħ ile şâm
Ola yüz bin salâvât ile selam (91)

Eşer-i hâme-i pākize-keleâm
Bin yüz on bir senede buldı niẓâm (92)

Bitir ey hâme-i şîrin-güftâr
Eyle gel hâtime Hâyri karar (93)

Dem-i âhîrde be-hakk-ı Aḥmed
Lütfun ihsân eyleye Allâhu's- Samed (94)

SONUÇ

“Süs, zînet, cevher, güzel sıfatlar, güzel yüz” anlamlarına gelen hilye Hz. Muhammed’in mübarek vasıflarını anlatan manzum veya mensur türdür. Hz. Muhammed’in bütün hayatını, fiziksel özelliklerini, tutum ve davranışlarını geniş bir biçimde anlatan Arap edebiyatındaki şemâillerden doğduğu düşünülen hilyelerde, Hz. Muhammed’in göz ve saç rengi, şekli, boyunun uzunluğu, konuşması sesinin tonu, belli başlı tavırları, bedeni ve diğer maddi özelliklerinin yanında; Hz. Peygamber’e duyulan sevgi, saygı, özlem ve şefaât arzusu dile getirilir. Hilyeler müstakil olabildiği gibi divan, mi’râciyye ve mevlid gibi eserlerin içinde de yer alabilirler. Hilyeler, Hz. Peygamber’e duyulan saygıdan dolayı daha çok “hilye-i şerîf”, “hilye-i sa’âdet”, “hilye-i Nebî”, “hilye-i Nebevî” şeklinde terkipli kullanılmıştır.

Hilye ile ilgili müstakil eserlerin edebiyatımızdaki bilinen ilk örneklerine XVI. yy.da rastlanmaktadır. Türe ait en eski mensur eser olarak Şeyhülislâm Hoca Saadettin Efendi’nin (ö. 1008/1599) Hilye-i Celîle ve Şemâil-i Aliyye’sidir. Manzum hilye-i şerîfelere ilk örnek olarak da Şerîfî mahlaslı bir şairimizin kaleme almış olduğu Risâle-i Hilyetü’r-Rasûl isimli eseridir. Hilye türünün en meşhur ve en önemli eseri Hâkânî Mehmed Bey’in Hilye’sidir.

Zamanla Hz. Peygamber’in dışında diğer peygamberler, dört halife, aşere-i mübeşşere, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in, din ve tarikat büyüklerinin bedenî ve ahlâki özelliklerinden bahseden eserler de hilye olarak adlandırılmışlardır. Bunlar da Hilye-i Enbiyâ, Hilye-i Çâr-yâr-ı Güzîn, Hilye-i Aşere-i Mübeşşere, Hilye-i Hasaneyn, Hilye-i Evliya/Ulemâ şeklinde ifade edilerek Hilye-i Nebevîlerden ayrıt edilmektedir.

Türk edebiyatında manzum veya mensur olmak üzere yirmiden fazla hilye yazılmıştır. Bunlardan biri olan Hâyri’nin Hilye-i Şerîf’i XVIII. yüzyılın başlarında, mesnevi nazım biçimiyle ve aruzun “fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Eserin bazı yerlerinde vezin problemlerine rastlanmakla birlikte şair aruzu kullanmada başarılıdır. Eserde daha çok mürdef kafiye kullanılmıştır. Ek halinde redifler olmakla birlikte kelime halinde olan redifler de kullanılmıştır.

Şair eserin giriş bölümünde besmelenin önemini vurgulayan ifadeler kullanmıştır. Eserin yazılış amacı olan asıl bölümde Peygamber efendimizin bazı fiziksel özelliklerinden ve sıfatlarından bahsettikten sonra sonuç kısmında Hz. Peygamber ve onun ashabına salat ve selam eder, eserin yazılış tarihini de vererek eserini tamamlar.

Hilye-i Şerîf

31a

- 1 Besmeleyle verelim nuṭka niẓam
Feyz-i gül-zâra idüp hâme hırâm
- 2 Besmele tâc-ı ser-i Ḳur’ân’dır
Mücib-i mağfiret-i ‘işyândır
- 3 Açmağa bâb-ı murâdı fettâh
Güyâ besmele olmuş miftâh

- 4 Her şeye evvel ider besmeleyi
İder itmâma bilen besmeleyi
- 5 Zâhir [ü] bâtın u evvel âhir
Nuṭfe-i vaşfına cümle kâşır
- 6 Bi'smillâhi Raḥîm [ü] Raḥmân²
Gel e ey ḥâme-i ṭab^c -âb-cevelân
- 7 Feyz-i sahrâ-yı çeme[n]zâr eyle
Eşk çeşmine kafâdâr eyle
- 8 Süḥen iqlîmiñin ol sultânı
Raḥmetu'llâhi 'aleyhi Ḥâkânî
- 9 Kışver-i nazma çeküp tîğ-i kalem
Fetó idüp dikdi livâ ile 'alem
- 10 Hilye-i pâkini Şâh-ı rüsulüñ
Bâğ-ı Firdevs'de ol naḥl-i gülün
- 11 Gevher-i nazm ile taḥrîr etmiş
Şiḥat-i nâm ile taḥrîr etmiş
- 12 Fî'l-ḥakîka o şeh-i mülk-i hüner
Nazm iqlîmine olmuş server
- 13 Vâkı' â nüşâ-i Ḥâkânî için
Nice raḥmet okunur cânı için
- 14 Bu günâhkâr ma' âşî-i tebâh
Tâbi' -i nefsi-i hevâ-yı güm-râh
- 15 Etmedim 'ömr-i kirâma ikrâm
Âh şad âh ilâ yevmi'l-kıyâm
- 16 Dem-i tevfiḳ ile bir vaḳt-i fezâ
Üstüme sāye şalup feyz-i hüma
- 17 Hilye-i Ḥazret-i Sultân'ı hemân
Başladım yazmağa rüzân [ü] şebân
- 18 Ḥamduli'llâhi Te'alâ taḥkîk
Oldı her ḥarfi delîl-i tasdik
- 19 Rûḥ-i Ḥâkânî'ye raḥmet etdim
Eşer-i ḥayr ile niyyet etdim
- 20 Ser-süḥen olmağ için erḳâma
Ya' ni manzûm ile isti'lâma

31b

² Mısrada vezin problemlidir.

- 21 Kerem-i ʃab'ına küstāhāne
Cür'et etdi ʃalem-i ferzāne
- 22 Ben daħı bu şeref-i ħizmet ile
Ser-firāz olmaĝa bu devlet ile
- 23 Cān atup şıdķ ile oldum bende
Nice biñ bencileyin efkende
- 24 Yā İlāhī dil-i 'uşşāk için 32a
Ru'yet-i rüy ile müştāk için
- 25 Cürm [ü] 'işyān u ħaṭāmız çokdur
Lütf [u] ihsānuña ĝāyet yokdur
- 26 ʃaradır yüzlerimiz aķ eyle
Zümre-i nāciye ilĥāk eyle
- 27 Nice mümkün ki ola şükrü edā
Hep dehen olsa vücūd-ı eşyā
- 28 İdelim şıdķ-ı cenān u dü-zebān
Birligin varlığın ikrār hemān
- 29 Ĥilye-i pāk-i Resül-i Rahmān
Dünye vü āᥓrete ĥırz-ı emān
- 30 Getürün gevden-i ĝamdan emīn
Nüşha-i devlet-i dāreyn hemīn
- 31 Ya'ni Hārūn ĥulefā-yı 'Abbās
Nāsıñ [en] sevgilisi ĥayrū'n-nās
- 32 Ĥilye-i ĥazrete i' zāz etdi
Devlet-i dīni [de] mümtāz etdi
- 33 Ĥazretin zāt-ı şerīfidir heb 32b
Ĥilķat-i cümle eşyāya sebeb
- 34 Reh-i imānda taᥓķiķ anı bil
Oldı her levni birer dürlü delīl
- 35 Tır-i müjĝān-ı Ĥudāvend-i Resül
Neşter-i sāk id-i beyzā idi ol
- 36 Tır-i müjĝānına ol kaşı kemān
Sine-i sıdķı ider idi nişān
- 37 ʃeşm-i pür-nüruna erbāb-ı başar
Nergis-i bāĝ-ı cinān etdi nazār
- 38 Mey-i tevᥓid ile mestāne idi
Meclis-i vaᥓdete peymāne idi

- 39 Cism-i pür-nürü n'ola olsa cesim
Velev a' lalarıñ a' lası 'azim
- 40 Cümleden ekmele idi a' lem idi
Sırr-ı eşyāya kamu maḥrem idi
- 41 Ḥam-ı ebrū-yı Resūl-i Rahmān
Ḥāledür māh-ı münir üzre hemān
- 42 Muşḥaf-ı ḥüsnüñe ber-süde idi **33a**
Āyet-i nūra o ser-süde idi
- 43 Şanki dendān-ı laṭif-i ḥoş-bū
Naḥl-i gülde iki taḫım lü 'lü '
- 44 Fem-i pākindeki dendān-ı laṭif
Jāleler ḡonceyi etmiş teşrif
- 45 Ḥandeden etse tebessüm o Nebi
Ḡonce-i gül deheni bergi lebi
- 46 Çāšnisi ol idi lezzātuñ
Güldü gül yüzleri maşnū' ātuñ
- 47 Şeh-i levlāk [ü] Resūl-i medenī
Levḫa-i nūr idi vech-i ḥüsni
- 48 Mihr ü meh buldı şeref nūrundan
Behremend oldı anıñ rüyundan
- 49 'Araḫeyn rüyla ol şāh-ı rüsul
Jāle-dār olmuş açılmış iki gül
- 50 Vechi varrāḫ güle beñzerse eger
Kırmızı gül de desem pek beñzer
- 51 Ol mübārek yüzi nūrāni ḫamer **33b**
Ya' ni kim ḫazret-i Ḥaḫ Peyḡamber
- 52 Cebhe-sāy olmaḡla envār-ı kerem
İntizārında ilā yevmi'l-ḫıyām
- 53 Zülf-i müşḡin Ḥabīb-i Raḫmān
Mevc-i deryā-yı cemāl idi hemān
- 54 Mū-be-mū etmege zātıñ taḫrīr
Aña çekmiş idi cedvel-i taḫrīr
- 55 Liḫye-i ḫazret-i sulṫān-ı rüsul
Aḫ gül üzre dökülmüş sünbül
- 56 Mūy-ı pür-nürü ter [ü] tāze idi
Kütüb-i ḫasene şirāze idi

- 57 Gerden-i şâh-ı rûsul zâtına dür
Kâse-i nûr idi îmân ile pür
- 58 Tavk-ı teslimine etmişdi ridâ
Şu' le-i ' aşkı o mahbûb-ı Hudâ
- 59 Şadr-ı âyîne-i sulţân-ı cihan 34a
Görünür şâhid-i rûy-ı îmân
- 60 Sîne-i şâf-ı Resûl-i Mevlâ
Anda nefs idi rumûz-ı eşyâ
- 61 Nûr-ı Hâk hazret-i sulţân-ı rûsul
Dîde-i bâğ-ı cinân müzmin-i gül
- 62 Düş-ı pâkindeki hâl-i esved
Ka' be-i cismine Hâcerü'l-esved
- 63 Cism-i hazrete olan cümle ' izâm
Rişte-i nahl-i îmân u İslâm
- 64 Her şeyiñ olmağla zâtı muhkem
Gerek asâsı ola müstahkem
- 65 Sâ' id-i pâk-i Resûl-i Raḥmân
Bâğ-ı İslâmda şâh-ı îmân
- 66 Sîm-sâk ile o sâki zülâl
Eyleye ümmeti serâb-ı vişâl
- 67 Yed-i iqbâl ile ol Şâh-ı rûsul
Oldı pes gönceli güyâ bir gül
- 68 Oldı miftâh-ı der-i genc-i kerem 34b
Ağniyâ oldı ser-â-ser ' âlem
- 69 Şân-ı iclâline biñ ḥamd u sipâs
Oldı ma' mûre-i îmân-ı esâs
- 70 Kadd-i mevzûnuna ḥilkat levlâk³
Manşıb-ı ḥâşşı idi erselnâk⁴
- 71 Hâzretiñ cism-i laṭîf-i pâki
Nürdur müşkil olur idrâki
- 72 Kilk-i kudretle olunmuş taḥrîr
Nic' olur kuvvet-i kudret taḥrîr

³ "levlâk" ifadesi, kutsi hadis olduğu sanılan "Levlâke levlâke lemâ halektü'l-eflâke (Sen olmasaydın, sen olmasaydın yeri göğü yaratmazdım)" sözünden iktibastır.

⁴ erselnâk" ifadesi, Enbiya suresi 107. Ayetten iktibastır. Ayetin tamamı, "وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ" (Ey Muhammed!)Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik" şeklindedir.

- 73 Kāmet-i serv-i resūl-i pūr-nūr
Ṭāq-ı İslām'a sūtūn bellūdūr
- 74 Naḥl-i Firdevs idi ḳadd-i sulṭān
Berg ü bārı idi nūr-ı imān
- 75 Gelse reftāre o Sulṭān-ı cihān
Gūyā kendisūdūr āb-ı revān
- 76 Līk seḫer bigi ferḫunde-liḳā
Lerzenāk olur idi heft-serā
- 77 No'la bī-zıll ise maḥbūb-ı mecīd **35a**
Bī-nuḳaṭ idi ḫurūf-ı tevḫīd
- 78 Sāyebān olmağıçün rūz-ı cezā
Perde düşürmedi luṭf etdi Ḥudā
- 79 Cism-i Ḥāzret'deki mūy-i müşg-āb
Nāme-i raḫmete bir bir i' rāb
- 80 Çemen-i bāğ-ı cināndır ol mū
Oldığı yerleri eyler ḫoş-bū
- 81 Nūr-ı Ḥaḳ Şāh-ı rūsul luṭf-ı ' amīm
Ulu devletlü mehābetlü ' azīm
- 82 O dıraḫt-ı çemen-i bāğ-ı cinān
Oldı her şāḫı nihāl-i imān
- 83 Yā İlāhī kerem u lūṭf u ' aṭā
Şān-ı iclāline lāyık u sezā
- 84 Gönlümüz hem-dem-i imān eyle
Bize tevfiḳini iḫsān eyle
- 85 Gel e ey ḫāme-i miskīn erḳām
Cürmüñe mu' arriḫ⁵ ol etme ḫırām
- 86 Gerçi evşāf-ı Nebī rūḫa ṭarab **35b**
Olma güstāḫ yeter gözle edeb
- 87 Zāhir [ü] bāṭın u evvel āḫir
Pertev-i ' aşḳına oldı zāhir
- 88 Şerḫ mümkün mi ḳılam ol zātı
Bā' iş-i cümle-i mevcūdātı
- 89 Yā nice ḳādir olur aña ḳalem
Ola vaşşāfı ilāhe'l- ' ālem

⁵ "mu'arriḫ" kelimesi vezin gereği "mu'arif" şeklinde okunmalı.

- 90 Varlığı ‘āleme oldu rahmet
Devlet anuñ k’ola aña ümmet
- 91 Āl ü aşhhabına her şubh ile şām
Ola yüz bin şalavāt ile selām
- 92 Eşer-i hāme-i pākīze-kelām
Biñ yüz on bir senede buldı niżām
- 93 Bitir ey hāme-i şīrīn-güftār
Eyle gel hātīmeye Hıyri karar
- 94 Dem-i āhırde be-ħaqq-ı Aħmed
Lütfun ihsān eyleye Allāhu’ş- şamed⁶

KAYNAKÇA

- Canım, Rıdvan (2010), *Divan Edebiyatında Türler*, Ankara: Grafiker Yay.
- Develioğlu, Ferit (2003), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitapevi Yay.
- Erkal, Abdulkadir (1999), *Türk Edebiyatında Hilye ve Cevri’nin Hilye-i Çâr Yâr-ı Güzin’i*, Atatürk Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 12, s.111-131
- Gülmez, Sema (2006), *Cevri İbrahim Çelebi ve Hilye-i Çihâr-Yâr-ı Güzin Adlı Eseri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Güngör, Zülfikar, *Türk Edebiyatı’nda Hilye-i Nebevi Türünün Doğuşu, Gelişimi ve Sebepleri*, Tasavvufi İlmî ve Araştırmalar Dergisi S. 10. s. 185-199.
- İsen, Mustafa (2003), *“Türler”*, Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Ankara: Grafiker Yay.
- Kesik, Beyhan (2014) *“Hayrullah Hayri”*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=arama_sonuc&detayli_arama=1&M_AD=hayri (E.T. 05.02.2016)
- Keskin, Neslihan (2006), *“Eski Türk Edebiyatında Türler”*, Eski Türk Edebiyatına Giriş, Ankara: Akçağ Yay.
- Özçimi Ayşe (2012), *Hilye Tezhibi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Özdemir, Mehmet (2012), *Türk Edebiyatında Manzum Hilye Türü ve Neccarzâde Rızâ’nın Hilye-i Hâce Bahâüddin Şâh-ı Nakşibendi*, Turkish Studies, Volume 7/3, s. 1973-1992.
- Özkafa, Fatih (2012), *Hilye-i Şerife’nin Dini, Edebi ve Estetik Boyutları*, Turkish Studies, Volume 7/3, s. 2041-2053.
- Pala, İskender (2009), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Selçuk, Bahir (2015), *“Edebi Türler ve Tarzlar”*, Osmanlı Edebî Metinlerini Anlama Kılavuzu, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şıra, Hüseyin (2008), *Rusçuklu Ali Fethi Efendi, Hayatı, Eserleri ve Hilyesi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Uzun, Mustafa (1998) *“Hilye”*, TDV. İslâm Ansiklopedisi, Cilt 18, İstanbul: s. 44-47.
- Yıldırım, İsmail (2014), *Umrevi’nin Tezkire-i Hazret-i Baba Adlı Eserinde Hilye-i Şerif Bölümü*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, sayı: 314, s. 75-94.

⁶ Mısırda vezin problemlidir.

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

Abdülsamet DEMİRBAĞ

Uzm., Öğr. Gör.

Munzur Üniversitesi

Pertek Sakine Genç MYO

sametdemirbag@munzur.edu.tr

Mehmet DEMİRBAĞ

Okt.

Munzur Üniversitesi

Tunceli MYO

mdemirbag@munzur.edu.tr

AHMED-İ DÂÎ'NİN "BUYUR" REDİFLİ GAZELİ ÜZERİNE BİR TAHLİL DENEMESİ

Özet

Latîfî Tezkiresi'ne göre Ahmed-i Dâî'nin doğum yeri Germiyan'dır. Kaynaklar doğum yılı ile ilgili tam bir tarih vermemiştir. İlim ve tahsili konusunda da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Mutasavvıf olan şairin şiirlerinde tasavvufî terimleri sık sık kullandığını görebilmekteyiz. Dâî, eserlerinde asıl gayenin Allah'a ulaşmak ve onun yolunu takip etmek olduğunu anlatmıştır. Tasavvufi söylemleri sehl-i mümteni tarzında dile getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed-i Dâî, tasavvuf, şiir, tahlil.

An Analysis On Ahmed-i Dâî's Ghazel Of "Buyur" Rhyme

Abstract

According to Tezkire of Latîfî, the birth place of Ahmad-i Dâî is Germiyan. Sources have not given a full date about his birth year. There is no information about science and education in the sources. We can see that Ahmed-i Dai frequently uses mystical terms in his poems. Dâî explained that the real intention in his works was to reach Allah and follow his path. He has expressed his mystic discourses in the form of a sehl-i mümteni.

Keywords: Ahmed-i Dâî, Mysticism, poetry. analysis.

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ - THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

SAYI: 1 NİSAN 2017 - ISSUE: 1 APRIL 2017

GİRİŞ

Kaynaklarda doğum ve ölüm tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmayan şairin eserlerinden yola çıkılarak XIV. yüzyılın sonu ile XV. asrın ilk çeyreğinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kaynaklarda Dâî'nin bir süre Germiyan'da kadılık yaptığı, hatta bu görev esnasında muhtemelen Germiyan Beyi Süleymân Şâh'ın kızı ile Yıldırım Bâyezîd'in 779/1377-78 yılında gerçekleşen düğün törenlerine de şahitlik ettiği kayıtlıdır (Gelibolulu Âlî, 1277:130; İsen, 1998:118). Bazı şiirlerinde 'Ahmed-i Dâî' şeklinde olmakla beraber ekseriyetle manzum eserlerinde 'Dâî' mahlasını kullanan şair, *Tercüme-i Tıbb-ı Nebevî* adlı eserinin mukaddimesinde 'Ahmed bin İbrahim bin Muhammed el-ma'rûf bi'd-Dâî' şeklinde kendi künyesini vermektedir (Ertaylan, 1952:6). Dâî'nin ölüm tarihi bilinmemektedir. Ancak son eseri *Tezkîretü'l-evliyâ* olduğuna göre, bu eserin yazılış tarihi olan (824/1421) tarihinden sonra uzun süre yaşamadığı anlaşıyor.

Ahmed-i Dâî, eserlerinde Türkçeyi büyük bir ustalıkla kullanmış, Türk Dilinin gelişimine, Türkçenin bir sanat dili olarak kabul görmesine büyük katkılarda bulunmuştur. Hemen bütün tezkirelerde kendisi çağının en büyük âlimleri, sanatçıları arasında sayılmaktadır. Özellikle Türkçenin bir konuşma dili olduğu bilimsel ve sanatsal eserlerde pek kabul görmediği bu yıllarda, Dâî'nin dilimize yaptığı katkılar yadsınamaz. Tasavvufî şiirlerinde de başarılı olmakla birlikte o, en çok ince duyguları ve özelemleri, hayal ve ümitsizliği şiirlerinde sade ve duru bir Türkçe ile dile getirmiştir (bk. Demir, 2004:3).

Ahmed-i Dâî, Kur'an, tefsir, hadis gibi dîni ilimlerle birlikte lügat, aruz, inşâ, riyâziye, rüya tabiri, tarih, tıp gibi çeşitli konularda pek çok eser kaleme almıştır. Bu eserlerin çoğu tercüme olmakla birlikte bunların dokuzu mensur, altısı manzumdur. Eserleri şunlardır:

Türkçe Dîvân, *Farsça Dîvân*, *Çeng-nâme*, *Vasıyyet-i Nûşirevân-ı Âdil be-Pusereş Hürmüz-i Tâcdâr*, *Ukûdü'l-Cevâhir*, *Câmasb-nâme*, *Tercüme-i Tefsîr-i Ebu'l-Leys Semerkandî*, *Tercüme-i Kitâbü't-Ta'bîr-nâme*, *Vesîletü'l-Mülûk fî Ehli's-Sülûk*, *Miftâhü'l-Cenne(t)*, *Tercüme-i Tezkîretü'l-Evliyâ*, *Tercüme-i Eşkâl-i Nâsır-ı Tûsî (Tercüme-i Sî Faslı fî't-Takvîm)*, *Tercüme-i Tıbb-ı Nebevî*, *Teressül*, *Müfredât*

"Buyur" Redifli Gazeli Tahlil Denemesi

fâilâtün/ fâilâtün/fâilâtün/fâilün

- 1 Sâkîyâ mahmûr olup bir şâh fermânın buyur
Çün bilürsin derdini lutf eyle dermânın buyur
- 2 Câm-ı mey cânumdur ol kim ansuzın yok dirligüm
Hüsrev-i âdil kerem kıl cânluya cânın buyur
- 3 Süci kanlumdur benüm bagrum kanın nûş eyledi
Çün senün devründe güç yok kanluya kanın buyur
- 4 Zâhidâ ben bir za'îfem tevbedür emr-i 'azîm
Güç buyurma tâkatüm yitdükçe âsânın buyur
- 5 Her kim oldur la'übâli âşık-ı ser-mest ü rind
Sımasun peymâne sısun 'ahd ü peymânın buyur
- 6 Sâkî-yi gül-ruh elinden câm-ı mey nûş eylesün
Hoş geçürsün 'iş ü 'işret birle devrânın buyur
- 7 Hûblarun şâhı çü sensin Dâî-yi muhlis benem
Niçe bir cevri ü cefâ bir lutf-ı ihsânın buyur

Birinci Beyit

Sâkîyâ mahmur olup bir şâh fermânın buyur
Çün bilürsin derdini lutf eyle dermânın buyur

"Ey sâkî, şu içkinin verdiği mahmurluk içinde bir sultanın emrini buyur. Çünkü sen (âşkın) derdini biliyorsun, lutf et dermânını ver."

Sâkî, mecliste içki sunan kişidir. Tasavvufta hem mürşit hem de sultan hüviyetinde olan kimsedir. Meclis, tekke veya dergâh olarak düşünülmektedir. Mürşit, dergâhın başında olduğu için Allah'ın aşkını kendi bünyesinde bulunduran, dinin emir ve yasaklarına uyan, o emirleri kendi hayatında uygulayan kişidir. Mürşit, Allah'ın emirlerini müritlerine tebliğ eden, onların sırât-ı müstakim üzerine olmalarını sağlayan kişi olduğu için, sâkî nasıl ki bir mecliste şarabı sunan kişi ise mürşit de bir dergâhta dinî emirleri sunan kişi hüviyetindedir. Böylesine zıt olay ve kavramların mutasavvif kişiler tarafından kullanılması, kendilerini toplum nezdinde eleştiriye maruz bırakmak içindir. Çünkü âşıklar dışa değil, içe önem veren kişilerdir. Onlar, halktan ziyade Hakk'a önem verirler. Dolayısıyla Hak nazarında değerlerinin olması onları hoşnut eder.

İnsanlar içkinin tesiriyle mahmur olup, kendinden geçiyorsa; müritler de mürşidin vermiş olduğu ilâhî aşkın cezbesiyle sarhoş bir hâle gelerek, ilâhî aşk denizinde kendilerini kaybederler. Tasavvufta sevgili bazen sultan olarak ifade edilir. Sultan emirlerini ferman yoluyla iletir. Âşık köle, sevgili sultan olduğuna göre sultanın emri âşık için bulunmaz bir lütuftur. Bir başka deyişle âşık kul, sultan ise Allah'tır. Âşıklara düşen emre boyun eğmektir. Âşıklar, beşeri aşkı kendileri için ilk merhale kabul ettikten sonra, "Yaradılanı severiz Yaradan'dan ötürü" sözü münasebetiyle sevgiliye çok önem verirler. Bununla birlikte Allah'ın kulunu yaratırken bizzat kendi ruhundan ona üflemesi ve netice itibarıyla kulun eşref-i mahlukât sayılması da insanı sevmenin aslında farkında olmadan Allah'ın bizzat kendisini sevmek olduğunu bizlere göstermektedir. Dolayısıyla kendi gönlünde temiz bir aşkı bulunduran kişilerin ilâhî aşk yolunda ilk adımlarını attıkları söylenebilir.

Beyitte şair, âşıkların derdini bilen Allah'tan istekte bulunarak bu yolda kendi derdinin dermânını istemektedir. Burada sakiye seslenilerek nida yapılmış, sevgili sultana benzetilerek açık istiare yapılmıştır. Beyitte, "sultan, ferman, lutf eyle-, buyur-" kelimeleri anlamsal olarak bir uyum içerisinde olduğu için tenasüp yapılmış; dert ve derman göstergeleri anlam açısından bir zıtlık meydana getirdiği için tezat yapılmıştır.

Beyitte 1 zihaf, 2 ulama, 1 med, 1 imale bulunmaktadır.

İkinci Beyit

*Câm-ı mey cânumdur ol kim ansuzın yok dirliğüm
Hüsrev-i âdil kerem kıl cânluya cânın buyur*

"Şarap kadehi canımdır. Bu yüzden onsuz huzurum, dirlik ve düzenim yoktur. Ey adaletli hükümdar, gel lütfet bu can taşıyana canını bağışla."

Şarap kadehi, âşık sevgili tarafından sunulan en büyük nimettir. Hakiki aşkın şarabını içmekten maksat hakiki olan güzelin yani Allah'ın bizzat aşkını kendi bünyesinde kana kana içebilmek ve bulunduraktır. Onunla canını, kendi ruhunu özdeşleştirmektir. Böyle olunca şâir, şarap kadehini canı ile eşdeğer tutmaktadır. Mürşit tarafından kendisine sunulan aşkın büyüleyici çekim gücünü kendisinden ayrı düşünmemekte, onsuz kendi yaşamının imkânsız olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü tasavvufta âşık için en önemli şey Allah aşkıdır ve bu aşk yolunda fenâfillâha ulaşmaktır. Şâir beyitte bundan mahrum olursa dirlik ve düzeninin olamayacağını dile getirmektedir. Sevgilinin adaletli bir hükümdar olarak görülmesinin sebebi, sevgilinin bizzat Allah olması hasebiyle onun âdil sıfatının varlığını gözler önüne sermek istemektir. Elbette ki Allah âdildir, her şeyi en iyi bilen olması sebebiyle de adaletli hükümlerde bulunmaktadır.

Sevgili, âşık için her şeyi ifade eder. Bundan dolayı sevgili âşığın hayatına yön vermektedir. Yani âşık yönetilen konumunda olup sevgili ise âşığı bizzat yöneten ve onun hayatına yön veren kişi konumundadır. Sevgilinin aşkı yüzünden bitap düşen âşık, sürekli sevgilinin kapısında inlemekte ve sevgiliden canının bağışlanmasını istemektedir. Sevgili de yapmış olduğu hâl ve hareketlerle âşığa türlü eziyetler çektirmektedir. Öyle ki hançerle âşığın kalbini yaralamakta ve onun aşk şehidi olarak can vermesine bile neden olmaktadır.

Beyitte "can, canlu" kelimeleriyle isticak yapılmış, "can" kelimesi ile de tekrar oluşturulmuştur. Beyit içerisinde 1 ulama ve 2 tane de imale söz konusudur.

Üçüncü Beyit

*Süci kanlımdur benüm bagrum kanın nûş eyledi
Çün senün devründe güç yok kanluya kanın buyur*

“Şarap benim katilimdir,ciğerimin kanını içti. Senin (hükmettiğin) devrinde zorbalık yoktur, katilin kanını al, cezasını ver.”

Divan edebiyatında şarap âşıkla İlahî aşkı veren, âşıkın kendinden geçmesini sağlayan mürşidin tebliğidir. Aslında âşıkın isteği, kendisinin fenâfillâha ulaşması için her türlü zorlukları istemesi ve bu zorluklara göğüs germesidir. Böyle olunca şarabı istemekle birlikte, onu yaraladığı ve yokluğa sürüklediği için katil olarak görülmektedir. Bununla birlikte, âşık şarabı her daim arzulamaktadır ki bu durum sevgiliden gelen eziyetlerden şikâyetçi görünüp, sevgiliden gelen eziyetleri arzulaması durumunda da aynıdır. Eziyet, dert, ıstırap, firkat, cefa, vs. gibi kelimeler gazellerde çokça zikredilen kelimelerdir. Âşık, ıstırap sayesinde kemâle erer ve kemâle erdikten sonra da fenâfillâha ulaşmak ister. Şair benim katilimin cezasını ver derken, sevgilisini adil bir hükümdar olarak görmüş ve onu somut bir hale getirmeye çalışmıştır. Yani sevgilinin masum olduğunu, onun aslında âdil biri olduğunu dile getirmek istemiştir.

Beyitte şaraba insana ait özellikler yüklenerek teşhis, şarap katile benzetilerek teşbih yapılmıştır. Şair kapalı istiare yoluyla, sevgilisini âdil bir sultana benzetmiştir. “Kanluya kanın buyur” ifadesiyle katile ölüm cezası istenerek, mecâz-ı mürsel yapılmıştır. Ayrıca “kanlu, kan” kelimeleriyle tekrar yapılmıştır. Beyitte 3 imale ve 1 ulamanın varlığı söz konusudur.

Dördüncü Beyit

*Zâhidâ ben bir za'îfem tevbedür emr-i'azîm
Güç buyurma tâkatüm yitdükçe âsânın buyur*

“Ey zahit, ben zayıf ve güçsüz biriyim. Tövbe büyük bir emirdir; bana zor olanı emretme, gücümün yetebileceği kolay olanı buyur.”

Tasavvufta zahitler ve mutasavvıflar daima karşı karşıya gelmişlerdir. Çünkü zahitler dışa; mutasavvıflar içe yani kalbe önem verdikleri için sürekli aralarında bir tartışma söz konusudur. Zahitler, riyakâr olarak tabir edilmiştir. Onlar sadece Allah'ın emirlerini teoride öğrendikleri için işin iç yüzünü anlayamamışlardır. Mutasavvıflara göre zahitler, öğrendikleri birtakım bilgileri halka söyleyen fakat kendileri bunları yapmaktan uzak bir yaşam süren kimselerdir. Âşıklar ise âşkın iç yüzünü, ne olması gerektiğini anlayıp, halka yabancı olan; bir nevi dervişâne bir yaşam süren kişilerdir. Âşıklar çaresizdir. Çünkü onlar Allah aşkı ile yanıp tutuşmuş, onun azâmeti karşısında çaresiz kalmışlardır. Sevgili naz makamında olduğu için daima âşıkla eziyet çektiren bir kişi olarak karşımıza çıkar. Böyle olunca da âşık, sevgiliden gelen bu cefâlar karşısında bitap düşmüştür. Gerçekten tövbe büyük bir iş, emr-i azîmdir. Şâir, zayıf olduğunu, bu emri yerine getiremeyeceğini söylemektedir. İnsanoğlu için tövbe yapılması gereken en zor işlerden biridir. Çünkü yaşadığımız dünyanın türlü güzelliklerine boyun eğmiş bir vaziyette hayatımız geçerken, tövbe edip bir daha geçici olan güzelliklere meyletmemek gerçekten zor bir iş olsa gerek. Şair kendi nefesine bu kadar hâkim olmadığını vurgulayarak, çaresiz bir âşık olduğunu dile getirmiş, böyle bir işin altından kalkamayacağını söylemiştir.

Beyitte “güç, âsân” kelimeleri anlamsal olarak zıtlık oluşturduğu için tezat,zahide seslenildiği için de nida yapılmıştır. “Buyur” sözcüğüyle söz tekrarı yapılmıştır. Ayrıca beyitte 2 imale kullanılmıştır.

Beşinci Beyit

*Her kim oldur la'übâli âşık-ı ser-mest ü rind
Sımasun peymâne sısun'ahd ü peymânın buyur*

“Her kim laübali, sarhoş ve rind bir âşık olursa, (ona) emret şarap kadehlerini kırmasin, yeminini bozsun.”

Klasik şiirde âşıkın en önemli vasıflarından birisi rind olmasıdır. Rind; görünüşe ve dünya işlerine kıymet vermeyen, kurallardan uzak, bütün varlığı kendi iç dünyasına göre değerlendiren, gönül gözüyle gören, hoşgörülü, kalender, içkiye düşkün ve derbeder görünüşünün aksine arif, hakîm, gönül ehli kimsedir. Beyitte bir âşıkın portresini görebilmekteyiz. Âşıkın en önemli vasfı rintlîğidir. Rind olmak da laübali ve sermest olmayı gerektirir. Bu özellikler de bir önceki beyitte karşımıza çıkan zahidin özellikleriyle zıtlık göstermektedir. Beyte bu

açıdan bakacak olursak, zahire yani görünüşe önem veren zahit ile batına yani içe önem veren âşık (rint) karşılaştırılmaktadır. Zahit için kısrıyla, rint (âşık) ise lübbü olan özüyle uğraşır. Yemin bozmaktan kasıt, kulların "bezm-i eleste" Allah'a vermiş olduğu sözdür. Bu söz, Allah'a kulluk borcunu ifa etme adına verilmiştir. Eğer insanlar fani dünyaya meyledip ebedi olan ahiret hayatından yüz çevirirlerse, Allah'a vermiş oldukları yeminlerini bozmuş olduğu anlamını çıkarabiliriz. Şair, sevgiliyi hükümdar olarak tarif ettiğinden, yaşanan hadiseler için emir ferman buyurmasını istemektedir.

Şair "sımak, kırmak" kelimeleriyle söz oyunu yapmıştır. Beyitte "Bunlar kadehleri kırmasınlar, sen emret yeminlerini kırsınlar (bozsunlar)" anlamı kastedilmektedir. Beyitte, aynı fiilin olumlu ve olumsuz şekillerinin bir arada kullanılmasıyla meydana getirilen tezatlarla "tıbâk-ı selb" kullanılmıştır. Ayrıca "laübali, ser-mest, rind; ahd, peyman" kelimeleriyle tenasüp yapılmış, "peyman, peymane" kelimeleriyle de cinas yapılmıştır. "sımak" kelimesi aynı ibarede farklı anlamlarla bir arada kullanıldığı için müşâkele sanatına başvurulmuştur. Yine beyitte 2 imalenin kullanıldığını görmekteyiz.

Altıncı Beyit

*Sâkî-yi gül-ruh elinden câm-ı mey nûş eylesün
Hoş geçürsün 'iş ü 'işret birle devrânın buyur*

"Emret, gül yanaklı sâkînin elinden şarap içsin, zevk ve eğlence ile zamanını geçirsin."

Klasik şiirde sevgilinin yanağı güle benzetilmiştir. Gül, al rengi temsil ettiğinden sevgilinin yanağı da al renkte yani en güzel şekilde anlatılmak istenmiştir. Tasavvufta sâkî hem sevgili hem de gönülde Allah aşkını uyandıran, gönle Allah sevgisi sunan mürşittir. Yukarıdaki beyitte bir işret mesclisinin tasviri yapılmıştır. Bu meclis bir aşk meclisidir. Bu meclisin başkahramanı da sâkîdir.

Yukarıdaki beyitte sâkînin yanağı güle benzetilmiş; "saki, cam, mey, nuş, iş, işret" kelimeleriyle tenasüp yapılmıştır. "Cam-ı mey nuş eyle-" ile kadehin içindeki şarap kastedilerek mecâz-ı mürsel yapılmıştır. Yine beyit içerisinde 1 zihaf, 1 imale ve 1 ulama kullanılmıştır.

Yedinci Beyit

*Hublarun şâhî çü sesin Dâî-yi muhlis benem
Niçe bir cevır ü cefâ bir lutf-ı ihsânın buyur*

"Sen güzellerin sultanı, ben de samimi, candan Dâî'yim/duacıyım. Bu zulüm ve haksızlık ne zamana kadar sürecek? Lutfet, biraz iyilikte bulun."

Şair bu beyitte Cenâbı- Hakk'a onun güzelliği sıfatıyla seslenerek, ona yürekten dua ettiğini söylemekte ve cevır ü cefa yerine ihsanını dilemektedir (Birici, 2010:85). Şair, sevgilisini sultana, kapalı istiare yoluyla kendisini de kula benzetmiştir. Âşık, kulluğunda samimidir, ihlas sahibidir. Sevgilinin bitmeyen eziyetlerine karşı artık biraz insaf et, iyilikte bulun demektedir. Bildiğimiz gibi klâsik şiirde sevgili, daima dert, ıstırap ve cefa kelimeleriyle özdeşleşen kişidir. Âşığa türlü sıkıntılar çektirir, rakibe meyleder, âşıkı yaralar ve o kadar acımasız görünür ki âşıkı yaraladıktan sonra kanını bile içmekten çekinmez. Başta olumsuz gibi görünen bu durumlar aslında âşıkın bizzat istedikleridir. Çünkü âşık, bu yolla kemâle ermeyi ümit etmektedir. Sevgili de bunu yerine getiren makamda yer almıştır. Âşıkın isteği bu olmasına rağmen, bir dayanma gücünün var olması münasebetiyle âşıklar, istedikleri bu duruma bazen dayanamazlar. Çaresiz kalırlar, dayanma gücünü kendilerinde bulamazlar. Bundan dolayı sevgili "sultan, derman sahibi, hükümdar" gibi ifadelerle tabir edilirken; âşık ise "kul, dertli, daima cefa ile boğuşan, çaresiz biri" olarak karşımıza çıkar. Niyaz kula; lütuf ve ihsan sultana mahsustur. Bundan dolayı sevgilinin kapısının eşigindeki tozu bile kendi gözlerine sürme olarak çeken âşıklar, sevgilinin kapısına gelerek ondan inayet beklemekte, dertlerine derman, çaresiz gönüllerine güç ve kuvvet talep etmektedirler.

Beyitte Dâî kelimesi hem şâirin mahlası hem de dua eden anlamında tevriyeli kullanılmıştır. Bundan dolayı beyitte hüsn-i tahallus bulunmaktadır. Beyitte "cevır ü cefa, lutf-ihsan" kelimeleriyle de tezat yapılmıştır. "Bir" sözcüğüyle söz tekrarı yapılmış, 2 zihaf ve 3 imale beyit içerisinde kullanılmıştır.

SONUÇ

Klâsik Türk edebiyatında âşık-maşuk tipi şairin gazelinde konu edilmiştir. Gazelin geneline baktığımız zaman tasavvufi manalar görebilmekteyiz. Şaire göre önemli olan ilâhî aşkın bizzat kendisidir. “Buyur” redifinin kullanılması bile şairin, Allah’tan gelen her türlü emir ve yasağa uyacağına göstergesidir. Bir kulun nasıl olması gerektiğini de bu gazelde görebilmekteyiz. Kul, Allah’a *Kâlû Belâ*’da vermiş olduğu söz münasebetiyle kendi üstüne düşen kulluk görevlerini yerine getirmelidir. Şairin âşıkları köle, sevgiliyi ise sultan olarak görmesinin sebebi sevgiliye verilen kıymetin göstergesidir. Âşıkın sevgiliye karşı gönlünde biriktirdiği aşk sayesinde, sevgiliden gelen her türlü cefayı kendisine bir nimet olarak görmektedir. Âşıkın çekmiş olduğu bu ıstıraplar onun kemale ermesine vesile olmaktadır. Bu noktada âşıkın bizzat istediği de budur. Çünkü kemale eren bir âşık bir sonraki basamakta fenâfillâha ulaşmaktadır.

Gazelin geneline baktığımız zaman tasavvufi terimlerin varlığı da göze çarpmaktadır. Sâkî, zahit, şarap, âşık, dert, derman kelimelerinin kullanılması şiirdeki tasavvufi derinliğin göstergesidir. Şair, beşerî bir aşkın ilk merhale olduğunu dile getirirken, asıl gayenin ilâhî aşk olduğunu vurgulamıştır. Sevgiliyi eleştiren, onu kan içici olarak gören şair, bir âşık olarak kendisinin ne kadar mustarip bir durumda olduğunu göstermek arzusundadır. Tasavvufta ele alınan bir başka durum da âşık ve zahitlerin sürekli karşı karşıya gelme durumudur. Şair, bu konuda yine diğer mutasavvif şairler gibi zahitlerin yaşam biçimlerini eleştirmiştir. Şaire göre zahitler, ibadetlerini yaparken Hak nazarında değil, riya ile halk nazarında bir kıymetlerinin olmasını isterler. Çünkü âşıklar içe; zahitler de dışa önem veren kişilerdir. Hâlbuki ilâhî bir aşk ancak âşıkın gönlündeki temiz bir aşk ile vücut bulur. Riyanın bir kulun hayatında var olmasının onun helaki olacağını dile getiren şair, bir kulun nasıl hayat sürmesi gerektiğini de dile getirmek istemiştir.

Gazel, Klâsik Türk şiirinin en çok kullanılan aruz ölçüsü *fâilâtün/ fâilâtün/fâilâtün/fâilün/* kalıbıyla yazılmıştır. Klâsik Türk şiirinin en fazla kullanılan kafiye çeşidi Mürdef kafiye “ân” hecesiyle bu gazelde kullanılmıştır. Gazelde “in buyur” sözcüğüyle de redif oluşturulmuştur.

KAYNAKÇA

- Birici, Sevim (2010). “Ahmed-i Dâî’nin Mahlas Beyitlerinde Hüsn-i Tahallus”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.C. 20. Ss. 2.s. 79-90.
- Demir, Erkan (2004). *Ahmed-i Dâî, Ta’bîr-nâme, (100B-208B) Giriş-Çevriyazılı Metin- İndeks - Tıpkıbasım*. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir.
- Ertaylan, İsmail Hikmet (1952). *Ahmed-i Dâî Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Üçler Basımevi.
- Gelibolulu Mustafâ Âlî (1277). *Kühû’l-Ahbâr*. İstanbul.
- İsen, Mustafa (hzl.) (1998). *Sehî Bey, Tezkire-i Heşt-Behişt*. Ankara: Akçağ Yay.

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

Hasan EKİCİ

Dr., Öğretmen
Ertuğrul Gazi Anadolu Lisesi
Türk Dili ve Edebiyatı
hasanekici0202@gmail.com

NEV'Î DİVANI'NDA AŞK ÜZERİNE TEŞBİHLER

Özet

Aşk, tüm zamanların en vazgeçilmez temalarından biri olarak varlığını sürdürmüştür. Klasik Türk şiirinde aşk; hem mecazî, hem de ilahî boyutta en çok işlenen temalardan biridir. Asırlar boyunca Divan şairleri kendi bakış açılarına göre aşkı tanımlamaya çalışmışlardır. Şairler, aşkı tanımlarken çeşitli teşbihler ve mecazlardan faydalanmışlardır. Bu çalışmada, Nev'î Dîvânı'nda geçen aşk ile ilgili beyitler tespit edildi. Bu beyitlerden hareketle sırasıyla Nev'î'de âşık-maşuk ilişkisi ve rakip anlayışı ele alındı. Daha sonra da aşk ile ilgili teşbihler tespit edildi. Aşk teşbihleri gruplandırılarak maddeler halinde verildi. Bu çalışmadan hareketle şairin üslubu, sanatı, aşka bakışı hakkında bir değerlendirmeye sahip olunabilir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, Nev'î, aşk, teşbihler.

Smiles on Love in Nev'î's Divan

Abstract

Love has been one of the most indispensable themes of all time. In the classical Turkish poetry love both in the divine and metaphorical sense is one of the most handled themes. Throughout the centuries, the Divan poets tried to define love according to their perspectives. Poets benefitted from various comparisons and metaphors while defining love. The couplets about "love" in Nev'î's Divan were found out in this study. Nev'î's ideas upon the lover and the beloved and rival were dealt with through these couplets. Then, the comparisons on love were found out. Love comparisons were presented articulated by being categorized. A consideration on the poet's style, art and perspective on love can be concluded through this study.

Keywords: Classical Turkish poem, Nev'î, love, smiles.

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ - THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

SAYI: 1 NİSAN 2017 - ISSUE: 1 APRIL 2017

*Ne derd-i 'ışk ile bir lahza gönümde karârım var
Ne vasl-ı yâr ile sabr u sükûna iktidârım var (Nev'î)*

GİRİŞ

Arapça bir kelime olan aşk; bir kimseyi, bir mesleği, bir yolu, canla, gönülle kendini feda edercesine sevmek, ona bağlanmak, onsuz yaşayışı haram bilmektir (Cürcani 1997: 162). İnsanın varlık düşüncesinde önemli bir yer tutan aşk, tüm kültürlerde ve devirlerde duyguların terennümünde en başta gelen unsur olagelmıştır. Antik Yunan felsefesinde önemli bir yer tutan Eflatun'da aşk temel mefhumlardan biridir. Eflatun'da aşk yolculuğunun hedefi ölümsüzlüğe yükseliş tutkusu olarak görülmektedir.

“Yunan felsefesinde ise aşk “eros”, “philia”, “agape” kavramlarından biriyle ifade edilir. Eros aşkın, bir şey için duyulan, kendisine çoğunlukla cinsel bir arzu diye gönderimde bulunduğumuz tutkulu ve yoğun bir arzuyu oluşturan parçasını tanımlar. Eflatun'un eserlerinde eros; güzele duyulan ilgiyi belirten bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilgi haz duyma için değil, güzelde bir şey ortaya koymak, yaratmak içindir; Eros aynı zamanda ölümsüz olana doğru yönelişin güdücüsü ve duygusal dünyadan ideler dünyasına doğru felsefî bir yükseliş tutkusudur” (Yünügül 2007: 2).

Bâde (şarap) ile sevgi arasında ilk zamanlarda teşbih yoluyla bağlantı kurulduğunu söyleyen Pürcevadî'ye (1998: 357) göre mecazî aşk, insan için kullanılırken tabii aşk, genel olarak bütün canlıların aşk ya da sevgisini içine alır. Mecazî aşkın karşısında olan hakikî aşk ise ilahî aşkın kendisidir. Sevgi ile aşk aynı anlamda olmasalar da birbirleriyle bağlantılı kavramlardır. Her aşkta sevgi olmasına rağmen, her sevgide aşk yoktur. Cahız'a göre aşk; sevgi (hubb) ismi verilen duygunun yoğunlaşmış hâlidir. Dolayısıyla her sevgi, aşk diye tanımlanamaz (Birgül 2010: 34). İbn Arabî ise sevginin adları alt başlığında ışk makamına yer verir. Ona göre sevginin dört makamı vardır: Bunlardan birincisi, el-hubb; ikincisi el-vedd; üçüncüsü el-ışk; dördüncüsü el-hevâdır (İbn Arabî 2009: 81/82). Divan şiirinde beşerî aşkın yansımalarına baktığımızda acı, keder, gam, kavuşamamanın verdiği ıstıraplar, hayal kırıklığı gibi kavramlar her zaman karşımıza çıkar. Aşkın psikolojisinde kendini adama, önemli bir yer tutar. Seven insan, karşılığında ne elde edeceğini sormadan kendini adamaktan çekinmez. Bu kendini adayıştan dolayı da mutluluk ve doyum sağlar (Lauster 200: 50). Tasavvufun özünde de aşk vardır. “Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım.” kudsî hadisi bu düşüncenin temel felsefesidir. Bu düşüncede kâinatın yaratılış sebebi aşka bağlanır. “Vahdet-i vücud” anlayışı ise Allah'ı bilmeyi ve tanımayı aşk yoluyla gerçekleştirmek ister (Pala 1989: 51).

Klasik Türk şiirinin ana teması olan aşk, 16. yüzyıl şairlerinden Nev'î'nin de Divanı'nda¹ sıklıkla yer alan mefhumlardandır. Bu çalışmada, Nev'î Divanı'nda yer alan âşık-ma'şuk ve rakip mefhumları üzerinde kısaca durulduktan sonra, aşk üzerine yapılan teşbihler, beyitlerden hareketle başlıklar halinde verilecektir. Aşkla ilgili teşbihlerde anlam yakınlığı düşünülen kavramlar gruplandırılmıştır. Alt başlıklar alfabetik sıra ile sıralanmıştır. Böylelikle Nev'î'nin aşk hakkındaki görüşleri, aşk kavramına bakışı örnek beyitlerle tespit edilmeye çalışılacaktır.

A. ÂŞIK-MA'ŞUK ANLAYIŞI

Divan şiirinin geleneksel üçlüsü durumundaki âşık, ma'şuk ve rakip tipleri birbirleriyle bağlantılı olarak ele alınır (Batislam 2003: 198). Bu bölümde Nev'î Divanı'ndaki şiirlerde âşık ve ma'şuk ekseninde şekillenen aşk anlayışına birkaç beyitle değinilecektir.

Âşık o kimsedir ki; sevgilinin merhabasına razı olup öpme ve kucaklama talebinde bulunmaz. Yani âşık için yüce bir konumda olan aşk duygusunun muhatabı olan sevgili yüce bir konumdadır. Öpme kucaklama gibi tensel zevklerin muhatabı olmayacak kadar değerlidir.

Âşık odur ki istemeyüp bûs ile kinâr
'Aşk olsun ile kâni' ola merhabalara (G. 454/3)

¹ Bu çalışmada Prof. Dr. Mertol Tulum ve Dr. Ali Tanyeri tarafından 1977 yılında yayımlanan *Nev'î Divânı* esas alınmıştır.

Sevgili o kimsedir ki; olgunluk denizinin sahibi olarak âşıklarına şiir okuyup olgunluk denizinde onları gezintiye çıkarır.

Mahbûb odur ki mâlik-i bahr-i kemâl olup
Şî'r okuya sefîne suna âşinâlara (G. 454/4)

Aşk sayesinde âşık ile maşuk bir olur. Şöyle ki, Mecnun aşk ile öyle bir mertebeye gelir ki artık Leylâ Mecnun olur; Mecnun ise Leylâ olur. Bu aşama, mecazî aşktan ilahî aşka geçildiğini göstermektedir.

Bir mertebe vardır bir olur 'âşık u ma'sûk
Nev'î nitekim 'ışk ile Mecnûn idi Leylâ (G. 7/5)

Divan şiirinde âşık, geday (dilenci, yoksul) teşbih edilirken maşuk ise sultana teşbih edilir. Sultan'ın geday iltifatı, geday için bir şöhret sebebidir.

Şad olur 'âşık eğer eyleser dilber iltifat
Her gedâyâ şan ider sultân-ı kişver iltifat (G. 30/1)

Sevgili, âşğın kendisine olan ilgisinden haberdardır. Ancak sevgili, kendisinin hangi güzellik unsuruyla ve niçin sevildiğini bilmez.

Bilür kendüye mâ'il olduğum dilber benüm ammâ
Ne yüzden sevdiğüm ne hüsne 'âşık olduğum bilmez (G. 188/2)

Âşık olan kişinin yüzü zerddir (sararmış, solgun) çünkü aşk hastalığı onu bu hale getirmiştir. Sevgili ise, güzelliğiyle tek olma özelliğine sahiptir.

Âşık odur ide rûyını zerd
Mahbûb odur ola hüsne ile ferd (G. 25/1)

Sevgili âşıkların gönlünü sihirle büyüler, aklını alır ve âşıklarını Mecnûn'a çevirir.

Meded ey gönlümü sihr ile meftûn eyleyen dilber
Alup aklum beni aşk ile Mecnûn eyleyen dilber (G. 145/1)

B. RAKİP ANLAYIŞI

Herhangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışanlardan her birine rakip denir. Divan şiirinde âşık-maşuk ikilisi arasında âşık ile yarışan ve ona ortak olan kişidir (Pala 1989:408). Rakibin en önemli özelliği, sevgilinin ilgisine mazhar olmak ve onun yakınında bulunmaktır. Rakibin bir başka özelliği, hiçbir zaman gerçek âşık olmayışıdır (Sefercioğlu 2001: 340). Divan şiirinde rakip hep olumsuz sıfatlarla vasıflandırılır. Âşık, her zaman rakip hakkında hakaret edicidir. Nev'î Divanı'nda rakip ile ilgili tasavvurlar şöyle sıralanabilir:

- Köpek (it, seg), eşek (har), karga (zag, kelâg), baykuş (bum), çaylak (zagan), papağan (tûtî).
- Şeytan (dîv), ehrimen.
- Yüzü kara (rû-siyeh), bed-likâ, bed-nefes, bed-nazar, nazarsuz nâkes, zümre-i nâdân, mübtezel, mel'un, kadir bilmez, kör, bî-nevâ.
- Düşman (adu), ihvan-ı hased, erbab-ı hased, hem-râz, musâhib, mahrem, nâ-tıraş.
- Seng-i siyâh, seng-i hârâ, şûre, har-mühre, Diken (hâr), çer-çöp (hâr u has u hâşâk) (Sefercioğlu 2001: 340-344).

Rakip ile ilgili beyitlere bakıldığında rakibin bazı özelliklerini bu beyitlerde görmek mümkündür. Aşağıdaki beyitte, "Dosttan gayrısının nazarı cana engel olurmuş. Vuslat meclisine engel olan rakibi fark et." denilerek rakibin âşık için maşuka kavuşmasına engel bir unsur olduğu ifade edilmektedir.

Câna hicâb imiş nazar-ı mâsivâ-yı dost
Bezmi-i visâle mâni' olurmuş rakibi gör (G. 61/2)

Gonca dudaklı sevgili, gönül almada rakibe naz ve eda ile yaklaşır, âşıklarını ise azarlar.

Dil almada o şeh-i gonca-leb ider Nev'î
Bize 'itâb ü girişme rakibe gunc ü delâl (G. 286/5)

Gözlerindeki ak dışında güzel hiçbir yanı olmayan kara yüzlü rakibin ölümünü bütün insanlar istemektedir.

Halk-ı 'âlem cümleten merg-i rakibe muntazır
Gözlerinden gayrı yok yüzi karanım aglan (G. 502/4)

C. AŞK ÜZERİNE TEŞBİHLER/ TASAVVURLAR

Nev'î, aşk ile ilgili düşüncelerini şiirlerinde farklı tasavvurlarla dile getirmiştir. Divanındaki şiirlerden hareketle şairin aşk anlayışı hakkında fikir sahibi olunabilir. Şair, aşkın tezahürlerini dile getirirken birtakım teşbihlerden yararlanmıştır. Bu teşbihleri beyitlerden yola çıkarak çeşitli başlıklar altında tasnif etmek mümkündür.

1. Aşk-Arkadaş

Aşk, âşğın gönlüne yerleşen bir arkadaş olarak tasavvur edilir. Çünkü âşğın sırlarını ve dertlerini paylaşabileceği tek dostu aşkıdır. Bu doğrultuda şair; gönlü güzel bir sevgilinin tavırlarından dolayı ona âşık olmuş ve onun aşkıyla arkadaş olmuştur.

Bir tavrı hûb nakşı güzel sâde-rû için
Demsâz-ı 'ışk olup dil-i Nev'î hevâdadur (G. 118/6)

Âşık, aşk ile hem-hâl (arkadaş) olduğundan beri aşk ateşiyle terennümler etmektedir.

Nev'iyâ **dem-sâz-ı 'ışk** olduñ gibi
Haylî sûz ile sürûdüñ var senüñ (G. 267/5)

2. Aşk-Ateş/Kıvılcım

Aşkın tezahürlerinden biri de ateştir. Ateş, yakan ve yok eden özellikleriyle şiirlerde sıkça kullanılan tasavvurlardan biridir. Nev'î'ye göre, aşk ateşi yüzünden sararmış beden kül olsa buna şaşılmamalıdır. Aşk ateşi toprağa düşse, toprak altına dönüşür. Aşk, maddeleri altına çeviren bir cevherdir, iksirdir.

Nâr-ı 'ışk ile n'ola hâkister olsa cism-i zerd
Toprağı altun ider altını cevher iltifat (G. 30/5)

Âşıkların bedenleri aşk ateşiyle yanar, onları deli divane eder. Sevgilinin ok gibi kirpikleri aşk ateşinin alevi gibidir. Bu nedenle gönülleri hep gam ve kederle doludur.

Sînem gamuñ müsâfirine tâb-hânedür
Peykânuñ anda **âteş-i 'ışka** zebânedür (G. 100/1)

Gözyaşı, âşğın gam yüklü gönlünün yansıması olduğu için yakıcıdır. Gözyaşı kıvılcımları âşğın gönlüne doğru akar. Bu durum sinede yakıcı bir etkiye sahiptir. Aşk kadehini yudumlayan âşğın gözleri de çakmak çakmak olur, kızarır.

Şerer-i eşki saçup sineye 'âşık yandı
Câm-ı 'ışk ile meger gözleri çakmaklandı (G. 489/2)

3. Aşk-Âyet

Aşk söz ve rivayet kabul etmez, aşka âyet gerekir. Aşk, konuşanı susturur, kişinin hâline ve yaşamına bakar (Çetindağ 2011: 25). Aşk, âyet gibi kesin hükümlerle hareket eder. Âşıkların timsal isimlerinden biri olan Ferhad, aşk şehidi olduğunda tîşesi (keser, balta) mezarı başında hâl diliyle ona aşk âyetini telkin eylemiştir.

Başı ucında zebân-ı hâl ile 'ışk âyetin
Öldüğünde tîşesi Ferhâd'a telkin eylemiş (G. 200/2)

Aşk âyetiyle imtihan edileceği kendisine ma'lum olan âşık, bir üstad önünde gereksiz ders mihneti (acı, dert, sıkıntı) çektiğine hayıflanmaktadır.

Üstâd önünde çekmez idüm mihnet-i sebak
Ma'lûm olundu âyet-i 'ışk imtihan ile (G. 447/5)

4. Aşk-Ayna

Aşk aynası saf olmalıdır. Aşk aynasını saf eyleyen kişilerin kalbi sır perdesi gelininin nazargâhı olur.

Âyîne-vâr 'ışk ile şâf eyle kim ola
Kalbüñ 'arûs-ı perde-i râzuñ nazar-gehi (G. 472/2)

5. Aşk-Bisütun

Âşık, Ferhat'ın aşk bî-sutununda başarısız olduğunu söyler. Ferhat'ın mezar taşında böyle yazılı olduğunu dile getirir.

Bisütûn-ı 'ışkdan bir taş koparmamış henüz
Böyle gördüm kabr-i Ferhâd'uñ kazılmış taşına (G. 458/4)

6. Aşk-Cenap (Yüce)

İnci isteyen kişinin deryadan ayrılmaması gerektiği gibi, gönüllerin de aşk yolunda hazret-i aşka talip olmaları gerekmektedir.

Âşinâ ol gel cenâb-ı 'ışka ey dil âşinâ
Tâlib-i lûlû isen terk itme derya semtini (G. 498/2)

7. Aşk-Cennet

Aşk kişiye vermiş olduğu mutluluktan, onu ulaştırdığı ulvî konumdan dolayı cennet kadar değerlidir. Aşk ve muhabbet cenneti felek atına takılsa o atın her bir kılı, aşk yolunda zayıflamış dilenciye rahatlıkla çekebilir.

Yederdi bir kıl ile anı her gedâ-yı za'îf
Takılsa tevsen-i çarha cinân-ı 'ışk u mahabbet (G. 32/5)

8. Aşk-Cevher

Cevher, elmas, değerli taş anlamına gelir (Devellioğlu 1997: 137). Aşk, mücevher gibi değerlidir. Söz ehli âşıklar, mücevheri maddî boyutuyla değerlendirip kendilerini yok ederken, hâl ehli âşıklar da aşk cevheri sayesinde gönüllerini saf eyleyler.

Âteş-i hasret ile can eridür kâl ehli
Şâf ider cevher-i 'ışk ile dilin hâl ehli (G. 523/1)

9. Aşk-Dâire/Meclis

Aşkın sınırları içerisinde giren âşık içinde bulunduğu hâlden dolayı aşk meclisinde âşıklığa yaraşır izler bırakır. Âşığın aşktan kaynaklanan inlemeleri o meclisin çingirak sesleridir.

Girelüm **dâ'ire-i 'ışka** koyalum 'ân
Olsun ol dâ'ireye savt-ı celâcîl zârî (G. 509/1)

10. Aşk-Darağacı

Aşk, hüznü, umutsuzluğu ve çaresizliği simgelediği için darağacına benzetilir. Âşık, Malik b. Dinar gibi, gece muhabbet ateşiyle yanan bir mum, gündüz de aşkın darağacına çekilen Hallac-ı Mansur gibidir.

Gice sûzân-ı mahabbet gündüzün **ber-dâr-ı 'ışk**
Sanasın Maşûr'dur yâ Mâlik-i Dînâr şem' (G. 211/4)

Zamane dilberi vefâ bilen bir kişi olsaydı eğer, âşık bin tane Mansur gibi, aşk yolunun darağacında asılmaya razı olurdu.

Asılmağ olur idi **dâr-ı 'ışka** bin Maşûr
Zamane dilberinüñ olsa bir vefâ-dân (G. 473/4)

Divan şiirinde âşığın kıyas edildiği, benzetildiği tarihî kişiliklerin başında Mansur gelmektedir. Sevgili aşkın darağacına, aşk yolunda can vermeye âşığı layık görmez. Hâlbuki âşık Mansur gibi aşk ilminde yüce bir konumdadır.

O şeh **berdâr-ı 'ışk** olmaga lâyük olduğum bilmez
Benüm Mansûr-veş fennümde fâ'ik olduğum bilmez (G. 188/1)

11. Aşk-Deniz/Mevc

Aşk, sınırsız ve alabildiğine geniş olan denize teşbih edilmektedir. Aşağıdaki beyitte, "Ey Nev'î vücudunu aşk denizinin ortasında gark (batmak) ettin. Âşığın eteğinin kirlenmemesine neden olan bûs u kinârdan (naz ve eda) uzak durmasıdır denilmektedir. Burada âşık, tasavvufî anlamda kesretten uzak durduğunu belirtmektedir.

İtdüñ vücûdı Nev'îyâ gark-ı miyân-ı **bahr-i 'ışk**
Dâmân-ı pâki kılmaduk âlûde-i bûs u kinâr (G. 134/6)

Vücut gemisi aşk denizine tamamen gark olduğundan cisme dair hiçbir iz kalmaz. Burada beşerî unsurlardan arınarak fenafillâha ulaşma durumu söz konusudur.

Gark oldı **bahr-i 'ışka** vücûdum sefinesi
Bir vech ile ki nâm u nişânım bilinmedi (G. 503/4)

Nazım denizinde, bulunmayan her bir inci tanesi, sevgilinin aşk dalgasında yer edinir, değer kazanır.

Bahr-i nazmumda her dür-i nâ-yâb
Mevc-i 'ışkuñla tutdı semt-i kenâr (Terci-i Bend 1-51)

12. Aşk-Devlet/Makam

Gedâ (dilenci, yoksul) olan âşık, sahip olduğu aşk devletinde kendini Hz. Süleyman'a benzetir. İlginç bir durum ki, aşığa sorsan bu aşk devletini cihan mülküne değışmez.

Bu ne sırdur ki cihan milkine virmez sorsan
Bir gedâ **devlet-i 'ışk** ile Süleymânlığını (G. 483/4)

Sevgilinin kaşının hayali, aşığın gönül safhasında, aşk makamının beratı olan tuğra işareti gibi görünür bir durumdadır.

Kaşuñ hayâli ki dil safhasında peydâdur
Berât-ı **mansıb-ı 'ışka** nişân-ı tuğrâdur (G. 90/1)

13. Aşk-Divan

Aşk divanı teşbihinin yer aldığı aşağıdaki beyitte şair, Muhammediye yazarı Yazıcı-zade Mehmed Efendi'den bahsetmektedir.

'**ışk dîvânına** yazılmış idüñ
Yazıcı-oğlı diyü sen 'unvân (Terci-i Bend-6 -1/6)

14. Aşk-Göç Etme

Aşk, sonsuzluğa doğru yapılan bir göçtür. Aşağıdaki beyitte, "Sabahı geç olan ayrılık gecesinde tehlikelerle dolu gam yolunda aşk yolcusu ilerleyebilir bu sebepten aşk yolcusu ilerlesin akıl-can kervanı beklesin." denilmektedir.

Reh-i gam pür-hatar şâm-ı firâkı dür olur şubhı
Rahîl-i 'ışk göçsün kârbân-ı 'akl u can kalsun (G. 559/2)

15. Aşk-Gül Bahçesi

Aşkın gül bahçesinde baharın tazelikleri ve yüksek sesle bağırان coşkulu bülbüller bulunmaktadır. Bu durum da âşığı sonbaharın vermiş olduğu olumsuz duygulardan emin kılar.

Bahâr taze vü bülbüllerinde âvâze
Olur emîn-i hazân **gülsitân-ı 'ışk u mahabbet** (G. 32/4)

16. Aşk-Güneş

Aşk, rengi, parlaklığı ve yakıcılığı yönüyle güneşe teşbih edilir. Şair, aşk güneşinin şaraptan değil, âşığın aşk ateşiyle yanan parlak sinasından, tabiatından doğduğunu belirtmektedir.

Âfitâb-ı 'ışkı sanman duhter-i rezden togar
'ışk odur kim 'âşıkun ola tab'at-zâdesi (G. 532/4)

Şaire göre, gönül goncası aşk güneşi ile açılmayan kişi mutlu olamaz.

Bâg-ı cihanda hande mi eyler şu kimse kim
Açmaya göñli goncasını **âfitâb-ı 'ışk** (G. 219/3)

17. Aşk-Hâdise

Aşk teşbihlerinden biri de aşkın hâdise (keyfiyet ve oluş) olarak tasavvur edilmesidir. Aşk olayına sevgilinin yüzündeki tüyler sebebiyet verir. Sevgilinin güzelliği âşıkları öldürür.

Gerçi kim hattüñ olur **hâdise-i 'ışka** sebeb
Öldürür 'âşıkı hüsnüñde olan ân-ı kadîm (G. 310/3)

18. Aşk-Hâlet/Nitelik

Aşk, hâl, nitelik, keyfiyet olarak tasavvur edilir. Aşağıdaki beyitte, “Ne yazık ki, gümüş tenli güzellerin bir ayarı yoktur. Bu sebeple ne güzelliğin kıymetini ne de aşk hâlinin derdini bilirler.” denilmektedir.

Ne kadr-i hüsnî fehm eyler ne **derd-i hâlet-i ‘ışkı**
Dirîgâ sîm-tenler n’eyleyem şâhib-’ayâr olmaz (G. 179/2)

Aşkın hallerinde hiçbir başkalaşma, değişiklik yoktur. Sevgilinin kırmızı yanağı güzellikte gül ile eş değerdir.

Velî **hâlet-i ‘ışka** hiç yok tagayyür
Gülinüñ letâfetde ruhsâr-ı âli (K. 52/13)

Aşk duygusunu hakkıyla gönlünde taşıyan şair, âlemde hâl ehli olarak kendisini görmektedir. Ölmesi halinde âlemde hâl ehlinin kalmayacağına inanmaktadır.

Hâlet-i ‘ışk ile ey Nev’î ölürsem diyeler
Dâr-ı dünyâda dirîgâ ehl-i hâlet kalmadı (G. 554/5)

Aşk keyfiyettir, niteliktir. Şair, “Ey gönül o gonca ağızlı sevgiliye hasta bedenlerin devasını sorma. Aşk şarabından tatmayanlar bunu ne bilir.” demektedir.

Ne bilsün içmeyenler şerbetin **keyfiyet-i ‘ışkı**
Devâ sorma dilâ ol gonca-femden cism-i bîmâra (G. 441/2)

19. Aşk-Hânkâh (Tekke)/Abdal/Mürşid/Pîr

Klasik Türk şiirinde aşkın benzetildiği mekânlardan biri de tekkedir ve aşk tekkesi temelsiz, zayıf olan zühd ve riya sarayına kıyasla çok daha sağlamdır.

Gördiler kâşâne-i zühd ü riya bünyâdsuz
Ehl-i diller **hânkâh-ı ‘ışkı** ta’mîr itdiler (G. 93/2)

Aşk, mürşittir. Şair, aşk pîrine hakikat konusunda soru sorduğunu ifade etmektedir. O da kendisine sorulan bu sorunun cevabını, ne soruyu soranın ne de bu soruya cevap verecek kişinin bilebileceğini dile getirmektedir.

Pîr-i ‘ışka eyledüm bâb-ı hakikatden su’âl
Didi ne sâ’il bilür ol sırrı ne kâ’il bilür (G. 136/4)

Abdal, ilahi aşk yolcusu olan bir dervîştir. Aşk abdalı, âşığı sonuçta bu aşk yolu için soyarsa yapılacak bir şey yoktur. Hamama giren kişinin soyunması gerektiği gibi, bu yolun yolcusu da dünyalık şeylerden kendini soyutlamalıdır.

Soyarsa Nev’î’yi **abdâl-ı ‘ışk** idüp âhır
Ne çâre çünkü budur muktezâsı kaplıcanuñ (G. 265/5)

Aşk dervîşi sevgiliyi göremediğinden çok üzülür; âşığın gözyaşları derya olur (G. 342/5). Şaire göre, aşk saliki kesretin simgesi olan sevgilinin saçının gamıyla merhale kat edemez. Karanlık geceler ulaşılması gereken yolları engeller.

Güçdür gam-ı zülf ile sefer **sâlik-i ‘ışka**
Nev’î giceler târ olıcak râh görünmez (G. 187/5)

20. Aşk-Virane

Aşk, yıkılmaya yüz tutmuş, virane olarak düşünülür. Nasıl ki bu köhne dünya mamur olmaz ise aşk derdine düşen kişi de harap olmaktan kurtulamaz.

'Aceb bilsem bu deyr-i köhne-i dünyâ gibi hergiz
Harâb-ı 'ışk olan şöyle kalur âbâd olunmaz mı (G. 536/2)

21. Aşk-Hevâ

Nev'î Divanı'nda birçok yerde hevâ-yı 'ışk (aşk arzusu) tasavvuru geçmektedir. Rüzgâr (zaman) tarafından yabana atılan âşık, dikkate alınmadığını ifade eder. Bu yüzden aşk arzusu ile başka bir âleme atıldığını dile getirir. Genelde tüm insanlar özelde şairler için aşka düştükten sonra oluşan psikolojik durum o güne kadar ki yaşamlarından tamamen farklıdır.

Nev'î yabana atdı bizi gerçi rüzgâr
 Düşdük **hevâ-yı 'ışk** ile bir özge 'âleme (G. 440/5)

Âşıkların aşktan dolayı zayıflamış bedenleri saman yaprağı gibidir. Âşıkları sevgilinin eşğine yine aşk arzusu taşır.

Cism-i nizâr kûyine iltür hevâ-yı 'ışk
 Tahrîk-i bâd-ı subh ile güya ki berg-i kâh (G. 436/4)

22. Aşk-İstırap

Aşk erbabına göre âlemde her ne var ise aşk üzeredir. Gök cisimlerini dahi raks ettiren aşk ıstırapıdır ve âşık dahi aşktan dolayı başını önüne eğmiştir, çaresizdir.

İnsaf idince Nev'î-i ser-geşte n'eyesün
 Ecrâm-ı çarhı raksa koyar **ıztırâb-ı 'ışk** (G. 219/5)

23. Aşk-İlkbahar

Aşk ilkbaharı aşğın taşkın gözyaşlarıyla birlikte çorak, aşksız gönlüne nüfuz etmektedir.

Seyl-i eşküm **nev-bahâr-ı 'ışk** ile tugyan idüp
 Sînemüñ vadilerin çak itdi sahralar gibi (G. 468/4)

24. Aşk-İpek

Âşık, sevgilinin siyah saçlarına takılıp orda kalmanın yolu olarak, gönlü inci gibi delip aşk ipeğine girmek gerektiğini ifade eder.

Dilüñ güher gibi del **silik-i 'ışka** gir Nev'î
 Takılmak ister iseñ târ-ı zülf-i cânâna (G. 433/5)

25. Aşk-Kadeh

Aşk kadehini içen, tacı ve asâyı (mekvi ve makamı) terk eder. Aşk şarabını içen dünya ve dünyalıkları istemez. Âşık, burada zahide seslenerek, aşk şarabını içme konusunda kendisine güvenmesini istemektedir.

Câm-ı 'ışkı nûş iden tâc u 'asayı terk ider
 Zâhidâ nûş eyle gel gör i'timâd itmez misin (G. 377/3)

Âşıklar, aşk kadehiyle ölmezler. Nihayetinde aşk sarhoşu olurlar.

Âşık ölmez **câm-ı 'ışk** ile nihayet mest olur
 Bir 'ışık tut kim geçer keyfiyyet-i esrârdan (G. 360/3)

Âşıkların gözleri aşk kadehinden dolayı kızarır, parlar. Sinesine gözyaşının kıvılcımlarını saçan âşığın gözleri, aşk kadehini tattıktan sonra çakmaklanır.

Şerer-i eşki saçup sineye 'âşık yandı
Câm-ı 'ışk ile meger gözleri çakmaklandı (G. 489/1)

Âşık, sözlerinde aşk şarabının kokusunun izleri olduğunu, bu nedenle gönlünün boş olmadığını ifade etmektedir.

Var sözinde eser-i bûy-i mey-i **sâgar-ı 'ışk**
Şöyle bildüm ki degül bu dil-i dîvâne tehi (G. 475/3)

26. **Aşk-Kâr/İş**

Aşk işi, akıl sahiplerine göre zor bir iştir; ama meyhane köşesinde aşk şarabıyla mest olan (aklı başından giden) kişilere göre aşk müşkül değildir. Aşk işinde akıl ve aşk kavramları bir arada olamaz.

Kâr-ı 'ışkı bunca 'âkıllar ki hep müşkül bilür
Gûşe-i meyhanede her mest-i lâ-ya'kıl bilür (G. 136/1)

27. **Aşk-Keman (Yay)/ Şemşîr (Kılıç)**

Aşkın tezahürlerinden biri de keman ve kılıçtır. Aşk ve muhabbet yayı bir kez kuvvetle çekilse, istenilen hedefe varılır. Aşk yayını çekmek herkesin yapabileceği bir iş değildir.

Nişân-ı maksada Nev'î varurdu tîr-i murâd
Çekilse zûr ile bir kez **keman-ı 'ışk** u mahabbet (G. 32/6)

Divan şiirinde sıkça kullanılan teşbihlerden biri de aşkın kılıç olarak tasavvur edilmesidir. Aşk ve kılıcın ortak özelliği yaralayıcı olmasıdır. Âşık, aşk kılıcıyla bedeninin parça parça edilmesine üzülmez. Bu durumu kaderinin gereği olarak telakkî ederek kaderinin böyle yazıldığını ifade eder.

Pâre pâre kılsa cismüm gam degül **şemşîr-i 'ışk**
Böyle olmuş Nev'îyâ rûz-ı ezelden kismetüm (G. 307/5)

28. **Aşk-Kitap**

Şairler, aşkı bazen bir kitaba benzetmişler ve aşkın satırlara sığmadığını ve bu sebeple kitaptan okunarak öğrenilemeyeceğini dile getirmişlerdir (Kola 2016: 77). Aşkın kitaba teşbih edildiği aşağıdaki beyitte aşkın bir noktasının bile kitap olacak hacimde olduğu belirtilmiş. Aynı şekilde şair, şevkinin bir zerresinin de güneş kadar büyük ve etkili olduğunu söylemektedir.

'İşkümü yazmağ istesem noktası bir kitâb olur
Şevkümü söylesem eğer zerresi âfitâb olur (G. 65/1)

Aşk kitabının başlıklarından biri de âşığın gururunu hiçe sayıp sevgiliye yalvarmasıdır.

Kitâb-ı 'ışka bakdum Nev'îyâ bir bâbda yazmış
Der-i dildâra 'âşıklar varup yalvaralar dirler (G. 73/5)

Mugannî (şarkıcı) her ne kadar nevâ makamından def ve neyle hoş sesler icra etse de aşk kitabını anlayamaz.

Kitâb-ı 'ışkı fehm itmez mugannî
Def ü ney gerçi söylerler nevâdan (G. 348/4)

29. Aşk-Lezzet

Âşık için ayrılığın vermiş olduğu ıstırap oldukça acı vericidir. Bu durum aşkın hissettirdiği mutluluğu gölgelemektedir.

Firak Nev'î'yi şol resme telh-kâm itdi
Cihânda **lezzet-i 'ışka** idem gibi inkâr (G. 135/6)

30. Aşk-Lisân/Söz

Âşık, diller kesilse de aşk ve muhabbet lisanının hiçbir zaman kesilmeyeceğini belirtir. Dünya tükense de aşk ve muhabbet söylemi tükenmeyecektir.

Zeban kesilse kesilmez **lisân-ı 'ışk** u mahabbet
Cihân dükense dükenez beyân-ı 'ışk u mahabbet (G. 32/1)

Aşk kelamı, saf şarap gibi haram oldu. Şimdilerde esrarın hayaline sihr-i halâl (helal olan büyücülük) denir.

Suhan-ı 'ışk harâm oldu mey-i nâb gibi
Şimdi her bengî hayâlîne dinür sihr-i halâl (G. 289/7)

31. Aşk-Maraz/ Dert/İlet/Gam/Hastalık

Derd, cefâ, gam, nâle, bîmâr, mihnet gibi şekillerde karşımıza çıkan belâ âşığın başından eksik olmaz. Klasik şiirde âşık daima dertlidir, vuslata ulaşmak için uğraşır ancak beladan kurtulamaz (Kola 2016: 84). Aşk hastası hiçbir zaman şifa bulamaz. Sevgilinin dudak şerbetinden içmek isteyen âşiğâ sevgili; aşk hastalığına hekimin tedavisi fayda etmez diyerek karşılık verir.

İstedüm şerbet-i la'lin didi Nev'î'ye o yâr
Nâfi' olmaz **maraz-ı 'ışka** müdâvâ-yı hakîm (G. 310/5)

Aşkın, âşiklar üzerinde manevî tesirleri olduğu kadar maddî tesirleri de bulunmaktadır. Aşk derdine düşen âşığın yüzü solar ve sararır.

Derd-i 'ışk ile teni zerd itdi cân virdi diyü
Âb-ı zerle nakş ide tasvir idenler şûretüm (G. 307/4)

Âşık için aşk derdine müptela olmak Allah'a şükredilecek hususların başında gelir.

Haste-i 'ışk isek bi-hamdi'llâh
Sîne-bîmâr u ten-dürüstânuz (Terci-i Bend 6-1/37)

Aşkın verdiği tesirle feryat eden âşığın ahının tesiri her yeri etkiler.

Gam-ı 'ışkuñla dünyadan ta'alluk suretin bozsam
Bu deyrün safhasın hep dûd-ı ahumla siyah itsem (G. 314/4)

32. Aşk-Meclis

Âşık, kendisinden önce gelenlerin aşk meclisini sona erdirdiğini kendisine ise bu yüce meclisten sadece aşk kadehinin kaldığını söyler.

Gelenler bizden evvel âhır itmiş **meclis-i 'ışkı**
Bize ol bezm-i 'âlîden bu câm-ı ser-nigûn kaldı (G. 491/4)

33. Aşk-Mekân/Şehir/Köy/Pazar/Çarşı

Nev'î, aşkı çeşitli mekânlara benzetmiştir. Bu mekânlardan biri de çarşı, pazardır. Aşk şehrinin pazarı öyle bir iş yeri ki orada can ve gönül satılır. Orada geçer akçe, gam oklarıdır.

Bâzâr-ı şehri-i 'ışk 'aceb kâr-gâh olur
Kim anda can u dil şatılır tîr-i gam geçer (G. 78/4)

Aşk mekânı, hiçbir yere sığmayan mekân üstü bir kavramdır.

Ne kâf-ı künde mükevven ne Kâf'da 'Ankâ
Ne zarf-ı noktaya sığar **mekân-ı 'ışk u mahabbet** (G. 32/3)

Aşk köyündeki dervişin melamet bağının çaresi, yarasının sevgi ve muhabbet merhemiyle sarılmasıdır.

Merhemi mihr ü mahabbet zahminun şarılmadur
Kûy-ı 'ışk abdalının bend-i melâmet çâresi (G. 544/2)

Güzelliğini sır perdesi altında gizleyen sevgili, aşk çarşısında âşığı rezil eder.

Hüsnünü mestûr-ı zîr-i perde-i râz eyleyen
Çârû-yı 'ışk içinde eylemiş rüsvâ beni (G. 546/4)

34. Aşk-Mektep

Gönül denilen çocuğu, aşk mektebinde irşat eyleyen âşık, aklın baştan gitmesi ile kuşun uçup gitmesi arasında bağlantı kurmaktadır. Aşk hastalığına tutulan kişinin mantıklı düşünüp hareket etmesi beklenemez.

Mekteb-i 'ışka virüp dil tflin irşâd eyledüm
Mürğ-veş başdan çevirdüm 'aklı âzâd eyledüm (Müseddes 3/10)

Klasik Türk şiirinde aşk söz konusu olduğunda başta gelen isimlerden biri Mecnun'dur. Fakat âşıklar aşk meselesinde Mecnun'dan daha ileride olduğunu iddia ederler.

Ol saç ve'l-leyle şol demler ki dil meñun idi
Mekteb-i 'ışk içre Mecnûn tıfl-ı ebced- hân idi (G. 531/1)

35. Aşk-Mesele

Bülbülün delilik ve aşk meselesine kulak verilirse görülecektir ki sürekli, gülden bahseden bölümleri okumaktadır.

Hep bu faşl içre imiş **mes'ele-i 'ışk u cünûn**
Gûş kıl nüsha-i gülden okusun anı hezâr (K. 18/2)

36. Aşk-Mey/Şarap/Bâde/ Mest

Bade, cam, piyale, peymâne, mey gibi kelimelerle karşılanan şarap, Klasik edebiyat metinlerinde en çok adı geçen içecektir. Kimi zaman rengi, tadı, kokusu kimi zaman da sarhoşluk verici özellikleriyle estetik benzetmelere konu olmuştur (Kola 2016: 81). Beyitlerde geçen mey, şarap, bâde sözlükleri anlamdaş kavramlardır. Aşk, sarhoşluk türlerinden biridir. Âşık, aşk şarabıyla sürekli sarhoş olmayı, bu dünya nimetlerine bakıp hayran olmaya tercih eder.

Şarâb-ı 'ışk ile Nev'î gibi mest-i müdâm olmak
Bakup bu ni'met-i dünyâya hayrân olmadan yegdür (G. 133/5)

Aşk şarabıyla meşrebinin temiz olduğunu söyleyen âşık, şarabın pak edici özelliğini ön plana çıkarmaktadır.

Oldı **mey-i 'ışk** ile bizüm meşrebümüz pak
Virmeñ kederi sâgar-ı sahbâ tun tursun (G. 368/2)

Gam ve kederden kurtulmak isteyen kişi, aşk şarabı içip sarhoş olursa dünyanın sıkıntılarından uzaklaşır.

İster iseñ hâtır-ı âzâduña gam gelmesün
Mest-i 'ışk ol şöyle kim 'aynuna 'âlem gelmesün (G. 367/1)

37. Aşk-Meydan

Aşk bir meydanıdır ve âşıklar tarafından kullanılan ve gezilen bir yer olarak düşünülmektedir (Kola 2016: 74). Şair, aşk meydanında meyhanede içtikleri şarabın etkisiyle sarhoş olup avareler gibi dönen âşıklardan bahsetmektedir.

Bize **meydân-ı 'ışk** içre döner âvâreler dirler
Hârâbat içre har olmuş gezer mey-hâreler dirler (G. 73/1)

38. Aşk-Namaz/İbadet

Namaz kılmanın ilk şartı taharettir, temizliktir diyen âşık, aşkı namaza benzetmektedir.

Uysun gelüp imâma tahâretlü var-ise
Kılduk **namâz-ı 'ıška** şala kamet eyledük (K. 54/8)

Kimseler aşkın ne olduğunu bilmez. Aslında aşk, gönülde bir ibadettir.

Kimseler 'ışk neydügin bilmez
Nev'îyâ dilde bir 'ibâdetdür (G. 88/7)

39. Aşk-Ney/Rebâb

Sözlüklerde ney; kamış, kamıştan yapılmış düdük anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1997:811). Aşağıdaki beyitte görüleceği gibi şair, aşk ney'i ile arkadaş olmadığını, bilakis neyin içindeki hevâ ateşinde yandığını belirtmektedir.

Ney-i 'ışk ile olmaduk dem-sâz
Bu hevâ âteşinde sûzânuz (Terci-i Bend 6-1/43)

Rebâb, gövdesi Hindistan cevizi kabuğundan yapılmış bir çeşit kemanıdır (Devellioğlu, 1997:880). Âşığın gönlü rebâb gibidir. Sevgilinin aşkı da rebâbın yayları gibidir. Yayın hareketi âşıkları üzüntü ve kaygı yönünden etkiler. Âşık, rebabın bir nağmesinin dokuz perdeden geçtiğini ifade ederek şöyle seslenir: "Ey saki, aşk rebabına ait olan nağme, çalgıcının usulüne uymaz."

Bir nagmesi ider bu tokuz perdeden güzer
Uymaz uşûl-i mutribe sâkî **rebâb-ı 'ışk** (G. 219/2)

40. Aşk-Ormanlık Alan

Sevgiliye olan aşk, ormanlık bir alana benzetilmektedir. Sevgilinin aşk ormanında gönül, aslandır. Dünya ise bu gönül aslanının av hayvanıdır.

Bîşe-zâr-ı 'ışk-ı dilber kim gönül arslanıdır
Tevsen-i gerdûn anuñ nahcîr-i ser-gerdânidur (G 91/1)

41. Aşk-Padişah

Sevgili âşıkların nazarında padişahdır. Güzellik divanında sevgilinin ağzındaki sırların kâtibi, aşk padişahına günde bin sırrı açıklar.

Kâtib-i sîrr-ı femûn dîvân-ı hüsnüñde şehâ
Şehriyâr-ı 'ışka eyler günde biñ esrar 'arz (G. 208/4)

Ayva tüyleri, aşk sultanından âşığa gönderilmiş bir aşk mektubudur.

Nev'î-i meftûna şâh-ı 'ışkdan
Nâme-i mihr ü mahabbetdür hatun (G. 274/5)

42. Aşk-Sır

Aşk en büyük sırdır. Bu sırrı anlamak için önce aşkın dilini bilmek ve ardından şifrelerini çözmek gerekir. Aşkın dili, kuşdildir (Çetindağ 2011: 48). Nasıl ki papağanı konuşturmaya alıştıran, saf duruma getirilmiş, arıtılmış ayna ise âşıklara da aşk sırlarını söyleten içki kadehidir.

'Âşıka **esrâr-ı 'ışkı** câm-ı sahbâ söyledür
Tûtî-i gûyâyı mir'ât-ı musaffâ söyledür (G. 57/1)

Âşık vuslat sofrasında aşkın sırlarına vakıf olan kişidir. Bundan dolayı fani dünyanın nimetlerine hiçbir zaman teveccüh göstermez.

Yidük esrâr-ı 'ışkı hân-ı vasluñ imtilâsiyüz
Anun-çün ni'met-i dünyâyâ hergiz iştîhâmuz yok (G. 229/3)

43. Aşk-Soru ve Cevap

Aşkın soru cevabı akıl kitabına sığmaz. Aşk kitabı ve hesabı kesinlikle açıklanamaz.

Sıgmaz kitâb-ı 'akla **su'âl ü cevâb-ı 'ışk**
Mümkün degül beyâna hisâb u kitâb-ı 'ışk (G. 219/1)

44. Aşk-Şâhbâz (Doğan)

Aşk, doğana benzer. Doğan, ihtişamı simgeleyen bir kuştur. Aşk doğanı, padişahın kolunda uçar. Kolu üzerinde doğanla avlanmak şâhlara yaraşan durumdur. Dünyaya âşık olan ve kargaya benzeyen nefis, ilahî hakikat avını bırakıp dünya eğlenceleriyle kendini oyalar. Âşığın, aşk şahini yerine nefis kargasını tercih etmesi eleştirilen bir durumdur.

Uçup bâzû-yı şehden **şâhbâz-ı 'ışk** iken Nev'î
Bu zâg-ı nefis içün bâzîçe-i gılmânda kalmışsın (G. 330/5)

45. Aşk-Tavla Oyunu

Aşkın kanunu, inleme ve geceden kalma ahlardır. Aşk tavlasi zarsız oynanmaz. Zarla oynanan tavla oyununu kazanmanın yolu da uygun zarların gelmesidir.

'ıřkuñ uşûli nâle vü âh-ı şebânedür
Nerd-i mahabbet oynayamaz kimse zârsuz (G. 192/3)

Aşk tavlasında eğer zar olabilirsek bir gün mutlaka muhabbet kapısı açılacaktır.

Bir katlu kapu açılıp elbette gelür zar
Biz **nerd-i mahabbetde** hemân zar olabilesek (G. 258/3)

46. Aşk-Vadi

Aşk vadisi denilince Mecnun akla gelir. Muhabbet yolunun şaşırması yolcusu Kays, aşk vadisinin nihayetinin (sonunun) olmadığını görür. Bu durum Kays'ın giderek uslanmasına sebebiyet verir.

'İşk vadilerine gördi nihayet yog imiş
Kays-ı güm-râh-ı mahabbet giderek uslandı (G. 489/2)

Dünya gül bahçesinin mutlu ve parlak günleri sona erince muhabbet aleminden geriye aşk ve delilik vadisi kalır.

Safa vü revnakı gitdi cihan gülzârının şimdi
Mahabbet 'âleminden **vâdî-i 'ışk u cünûn** kaldı (G. 491/2)

47. Aşk-Yol

Aşk yolunda sevgilinin yanağındaki tüye sevdalanan âşık, gece vakti yabanda kalmış gibidir. Divan şiirinde sevgilini yüzündeki siyah tüyler, güzelliğin görülmesini gece gibi engellediğinden sevilmez.

Reh-i 'ışk içre sevdâ-yı hat-ı cânânda kalmışsın
Be hey miskin irüp hengâm-ı şeb yabanda kalmışsın (G. 330/1)

Aşk yolunda, âşık çok acı çeker. Bu acıların sonucunda aşığın gönlünden çıkan ahlârin dumanı, her tarafı siyaha büründürür. Bu yüzden âşık, gölgesinin bile kendisinden uzaklaşmasını ister. Yani âşık kara bahtına katlanmaya devam etmek ister.

Dûd-ı ahum **râh-ı 'ışkuñda** günüm eyler siyah
Gayretümden isterin yanumca sayem gelmesün (G. 367/2)

48. Aşk-Zünnâr

Zünnâr, papazların bellerine bağladıkları uçları sarkık, ipten örme kuşak demektir (Devellioğlu, 1997:1195). Sofi, aşk zünnârına (kuşak) gönül bağlar. Bu durum aşk ehli ariflerin nazarında İslam esaslarına bağlı olmak gibidir.

Zünnâr-ı 'ışka sûfi göñül bağlamak kişi
'Arif yanında kuvvet-i İslama bağludur (G. 116/4)

Sözü edilen bu teşbihlerin dışında Nev'î Divanı'nda aşk; bend (bağ), mest (sarhoş), mansıb (makam), hâl (oluş, durum), mana, dava, tâb (parlaklık), dâğ (yara), nağme, silk (iplik, sıra, dizi, harab, neş'e, asker, gökyüzü, cinân (cennet), mihnet, ehil, Tur dağı, meczûb gibi kavramlara da benzetilmektedir.

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatında şairler, aşka dair tasavvur ve tezahürlerini çeşitli teşbihler ve mecazlarla dile getirmeye çalışmışlardır. 16. yüzyıl şairlerinden biri olan Nev'î, teşbihler, mecazlar ve tasvirler aracılığıyla aşkı tanımlamaya çalışmıştır. Nev'î aşkla ilgili onlarca kavram arasında ilgi kurmuş, aşkın tezahürleri hakkında duygularını dile getirmiştir. Divan şiirinde âşık, sevgili ve rakip geleneksel üçlünün ana unsuru olan aşk, Nev'î Divanı'nda hem beşerî hem ilahî yönüyle ele alınmıştır. Hangi yönüyle alınırsa alınsın aşk acı çektirirse de âşıklar bu dert ve gam dolu dünyalarından vazgeçmek istemezler. Bu dert onların gıdasıdır, yaşama tutunma kaynağıdır. Beşerî aşk sınavını sabırla kazanıp ilahî aşka geçmek isteyen âşıkların hedefi fenafillâh ve nihayetinde bekâbillah mertebelerine kavuşmaktır. Nev'î, aşkın tanımını yaparken Mecnûn, Ferhâd gibi sevdiğine kavuşamayan aşk

kahramanlarından da yararlanmışır. Varılan sonuçlar doğrultusunda Nev'î'nin şiirlerinde aşkla ilgili benzetmelere bakıldığında aşkın somutlaştırarak anlatıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ayvazoğlu, Beşir (2013). *Aşk Estetiği*, İstanbul: Kapı Yay.
- Batıslam, H. Dilek (2003). "Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm". *Folklor/Edebiyat* 9 (34): 186-199.
- Birgöl, Fatih (2000). *Aşkın Halleri*. İstanbul: Sufi Kitap.
- Cürcani, Seyyid Şerif (1997). *Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*. çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yay.
- Çetindağ, Yusuf (2011). *Aşk Üzerine*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Devellioğlu, Ferit (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- İbn Arabi (2009). İbn Arabi, *İlahi Aşk* çev. Mahmut Kanık. İstanbul: Kurtiş Matbaacılık.
- Kuzubaş, Muhammet (2010). "Muhibbî Divanı'nda Aşk Üzerine Teşbihler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3 (10): 409-419.
- Kaplan, Mahmut (2016). *Divan Şiirinde Aşk Şairin Gönül Miracı Adı Aşk*. Ankara: Gece Kitaplığı Yay.
- Kola, Fatma (2016). "Aşka Dair Bazı Tasavvurlar (XVI. Yüzyıl Divanlarındaki Aşk Redifli Gazellerden Hareketle". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 2(2): 67-94.
- Lauster, Peter (2000). *Aşk ve Aşkın Psikolojisi*. çev. Nurettin Yıldırım. Ankara: Doruk Yayımcılık.
- Pala, İskender (1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay..
- Pürcevadi, Nasrullah (1998). *Can Esintisi*. çev. Hicabi Kırlangıç. İstanbul: İnsan Yay.
- Sefercioğlu, Mustafa Nejat (2001). *Nev'î Divanı'nın Tahlili*. Ankara: Akçağ Yay.
- Tulum, Mertol, M. A. Tanyeri (1977). *Nev'î Divan (Tenkidli Basım)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Yağcıoğlu, Songül (2010). "Fuzuli ve Baki Divanlarında Aşk Anlayışı ve Sevgili Tipi". *Turkish Studies*, 5 (3): 559-587.
- Yünügül, Suzan (2007). *İhvan-ı Safa ve İbn-i Sinâ'da Aşk-Güzellik İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zöhre, Armağan (2014). "Muhibbî Divanı'nda Aşk ve Âşığa Dair Benzetmeler". *TÜRÜK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 2 (3): 85-98.

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

Fatih ELÇİ

Dr., Adıyaman Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
fatihelci@gmail.com

NEVRES-İ KADİM'İN MÜNŞEÂT'I VE MÜNŞEÂT'TAKİ DOLAYLI/SANATLI ANLATIMLAR

Özet

İki kısımdan oluşan çalışmanın ilk kısmında Nevres-i Kadîm'in Münşeât'ı tanıtılmış; muhteva, dil ve üslup özellikleriyle ilgili genel bilgiler verilmiştir. İkinci kısımda ise Münşeât'taki dolaylı anlatımlar ele alınmıştır. Münşeât'ta öne çıkan dolaylı anlatımlar incelenerek yazarın üslubuna ait bazı özellikler ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu ibarelerde asıl anlatılmak istenen düşünce, duygu veya durumlar en sade haliyle tanımlanarak orijinal metinleriyle birlikte alfabetik olarak listelenmiştir. Yazarın anlatmak istediği şeyi nasıl ve neyle ifade ettiğini; oluşturduğu teşbihleri ve bu teşbihlerdeki hayal unsurlarını göstermek için listelenmiş maddeler altında açıklamalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nevres-i Kadîm, münşeât, nesir, dolaylı anlatımlar.

Nevres-i Kadîm's Münşeât and the Indirect/Artistic Expressions in the Münşeât

Abstract

In the first part of the study that consists of two parts, Nevres-i Kadîm's Münşeât was introduced and general information concerning its content, language and stylistic features were presented. In the second part, the indirect expressions in the Münşeât were discussed. By examining the indirect expressions that emerged in the Münşeât, some features of the author's style were tried to be revealed. In these phrases; the thoughts, feelings or situations that are wished to be delivered in essence were defined in the simplest terms and listed in alphabetical order with their original texts. Under the listed articles, explanations were made to indicate how and with what the author expresses the thing he wanted to state, and to indicate the smiles and the imaginary elements in these smiles that he created.

Keywords: Nevres-i Kadîm, münşeât, prose, indirect statements.

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ - THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

SAYI: 1 NİSAN 2017 - ISSUE: 1 APRIL 2017

GİRİŞ

Düz yazı, nesir anlamındaki inşâ mastarından türeyen münşeât, münşilerce kaleme alınan sanatlı nesre ve aynı zamanda bu nesirlerin toplandığı mecmualara denilmiştir. Daha çok resmi yazışmalardan ve mektuplardan oluşan münşeâtlar, klasik Türk edebiyatında 15. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamış, bir tür ve gelenek olarak 20. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür (Uzun, 2006: 18).

İki kısımdan oluşan bu çalışmada, Nevres-i Kadîm'in Münşeât'ı ele alınmıştır. İlk kısımda, muhteva, dil ve üslup özellikleriyle ilgili genel bilgiler verilerek Münşeât tanıtılmaya çalışılmış, ikinci kısımda ise Münşeât'taki dolaylı anlatımlar ele alınmıştır. Münşeât'tan yapılan alıntılar doktora tezimizden (Elçi, 2017) yapılmıştır. Sayfa numaraları alıntılardan sonra ayraç içinde verilmiştir.

NEVRES-İ KADİM (ö. 1762)

Aslen Kerküklü olan Nevres-i Kadîm'in asıl adı Abdurrezzak'tır. "Nevres" eserlerinde kullandığı mahlasıdır. "Kadîm" sıfatı ise 19. yüzyıl şairlerinden olan Osman Nevres'ten ayırt etmek için sonradan eklenmiştir. 18. yüzyıl şair ve münşilerinden olan Nevres'in tahsiliyle ilgili kaynaklarda bilgi bulunmamakla beraber eserlerinden ve bulunduğu görevlerden iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Hekimoğlu Ali Paşa'nın resmî mektupçuluğu ve hafız-ı kütüblüğünden sonra müderrislik, kadı naipliği gibi görevlerde bulunmuş ve kadılığa kadar yükselerek Bosna, Tokat ve Filibe kadılığı yapmıştır. Filibe kadılığı görevi tamamlanmadan 1749 yılında bu görevden azledilmiş ve I. Mahmud'un fermanı ile Edirne'de ikamete mecbur tutulmuştur. Ardından yine aynı padişah tarafından çıkarılan bir fermanla Girit'in Resmo kasabasına sürgün edilmiştir. Burada altı yıl kaldıktan sonra 1755 yılında sürgün yeri Bursa'ya çevrilmiş ve iki yıl sonra 1757 yılında affedilmiştir. Bir kaç ay sonra Kütahya kadılığına atanan Nevres 1759 yılında bu görevi tamamlayarak İstanbul'a dönmüştür. 1762 yılında tekrar Bursa'ya sürgün edilen Nevres, Bursa'ya vardıkten kısa bir süre sonra aynı yıl vefat etmiştir. Kaynaklarda dilini tutamayışından ve hicivlerinden dolayı sürgün edildiği belirtilmektedir. Nevres'in bilinen yedi eseri vardır. Bunlardan manzum olanlar *Türkçe Divan*, *Farsça Divan* ve *Gazve-i Bedir*; mensur olanlar ise *Münşeât*, *Tarihçe-i Nevres*, *Mebdâliğu'l-Hikem* ve *Tercüme-i Tarih-i Cihangir Şah*'tır. (Akkaya 2007: 55-57).

1. NEVRES-İ KADİM'İN MÜNŞEATI**1.1. Münşeât'ın Muhtevası**

Münşeât inşâ üslubuyla kaleme alınmış, süslü/sanatlı nesrin karakteristik özelliklerini yansıtan metinlerden oluşmaktadır. Eserde çeşitli türlerde toplam 86 parça mensur metin bulunmaktadır. Bunların 68'i mektup (2'si Farsça), 7'si fıkra, 1'i dibâce, 2'si takriz, 1'i sebab-i tahmis (Farsça/Türkçe), 1'i latife (Arapça) ve 6'sı lugazdır (3'ü Arapça, 1'i Farsça). Münşeât'taki metinlerin kimin tarafında derlenip bir araya getirildiğiyle ilgili nüshalarda bir kayıt bulunmamaktadır (Elçi, 14).

Münşeât Hekimoğlu Ali Paşa'ya yazılan bir arz-ı hâl ile başlamakta diğer mektuplarla devam etmektedir. Mektuplardan sonra sırasıyla fıkra başlıklı metinler, dibace, takrizler, sebab-i tahmis, latife ve lugazlar gelmektedir. Sıralamayla ilgili nüshalarda küçük farklılıklar olmakla beraber Münşeât'ın tertibi genel olarak bu şekildedir.

1.1.1. Mektuplar

Nevres Münşeât'ındaki mektupların büyük çoğunluğunu sürgünde kaldığı Resmo ve Bursa'dan göndermiştir. Genel olarak affedilme, maddi ve manevi destek alama umuduyla şeyhülislam, sadrazam, vali, kethüda gibi makam sahibi kişilere ve dostlarına yazdığı bu mektuplarda gurbet, gurbette yaşanan sıkıntılar, geçim sıkıntısı, aileden ve dostlardan ayrılık, hastalık, yalnızlık, iltifat görmeme, vefasızlık, dışlanmışlık gibi duygu ve durumlardan bahseder (Elçi, 14).

Çoğunluğu arz-ı hal olmak üzere arıza, kaime, daraat-nâme, niyaz-nâme, dua-nâme, ihlas-nâme, ubudiyet-nâme mürasele, beşaret-nâme, tavsiye-nâme, ta'ziyet-nâme, sıhhat-nâme, cevap-nâme, tebrik-nâme, tehniyet-nâme, muhabbet-nâme, şefaât-nâme, davet tezkiresi, tezkire, 'ilam türünde yazılmış mektuplar bulunmaktadır. Bu türlerden bazıları nüshalarda farklı farklı isimlendirilmiş, daraat-nâme, arz-ı hal, arıza, kaime, niyaz-nâme, dua-nâme, kaime, ihlas-nâme, ubudiyet-nâme gibi isimlendirmeler genellikle birbirinin yerine kullanılmıştır (Elçi, 14-15).

Mektupların planı/yapısı genel olarak Osmanlıdaki geleneksel mektup planıyla örtüşmektedir. Temel olarak sırasıyla elkâb, dua, hâl bildirme (talep) ve bitiş (hatime/intihâ) bölümlerinden oluşan bu yapı, mektupların gönderildiği kişinin makamına göre bazı değişiklikler gösterse de genelinde ortaktır (Elçi, 15).

1.1.2. Diğer Metinler

3 ila 9 satır arasında değişen ve sadece elkâb veya dua bölümlerini içeren "fıkra" başlıklı nesirler, herhangi bir mektubun giriş kısmı olabilecek şekilde muhtemelen daha sonra kullanılmak üzere taslak olarak hazırlanmış metinlerden oluşmaktadır. Bir sayfa civarındaki "dibace"de Hz. Muhammed ve dört halife çeşitli tasvir, teşbih ve istiarelerle övülmekte ve yüceltilmektedir. Münşeât'ta "Takrîz-i Şenşene-i Hâkim-i Vağ' a-nüvîs" ve "Takrîz-i Kaşîde-i Râzî-i Kirâzî" başlıklarıyla yer alan takrizlerin ilki 2 sayfa civarında diğeri ise 4 sayfa civarındadır. Bunlar bilinen anlamda birer övücü takdim/tanıtım yazıları olmayıp tam aksine yer yer tahkir edici sözler içeren tamamen olumsuz anlamda eleştiri yazılarıdır. Takrizlerde ele alınan eserler belagat ilmi çerçevesinde eleştirilmiş ancak eserlerden herhangi bir örnek verilmemiştir. "Sebeb-i Tahmîs-i Kaşîde-i Hâzret-i Sa'dî Rahmetull'âhu 'Aleyhi Est Ki" başlığıyla yer alan metinde ise Nevres, Sadî'nin bir kasidesini tahmis etmesinin hikâyesini/sebebini aktarmaktadır. Farsça yazılan bu metinde diyaloglar Türkçedir. "Ket-ğudâ Kâtibine Virilen Lañife-güne Tezkire" başlığına sahip metin ve lugazların üçü Arapçadır. Diğer üç lugazdan ikisi Farsça, biri Türkçedir (Elçi, 45-47).

1.2. Münşeât'ın Dil Özellikleri

İnşa üslubunun tipik özelliklerini yansıtan Münşeât dil bakımından da bu üslubun dışında değildir. Türkçe asıllı kelimelerin nadir düzeyde kullanıldığı bu metinlerde kelimelerin dışında, bahsedilen dillere ait gramer yapıları da (cümle yapıları, tamlamalar, kelime türetme vb.) sıkça görülür. Özne ile yüklem arasındaki bağlantıyı kaybettirecek derecede uzun, bazen sayfaları aşan cümleler, birbirini sarmalayarak devam eden sıfat-fiil, zarf-fiil ve isim-fiillerle oluşturulmuş yan cümlelerle daha da girift bir hal almışlardır (Elçi, 61). Yabancı unsurların sıkça kullanılması ve cümlelerin uzun ve girift bir yapıda olmasının yanında, mecazî bir anlatımın hâkim olması da bu metinlerin anlaşılmasını hayli zorlaştırmaktadır.

Dilin bu denli Türkçeden uzaklaşmış olmasında başta yazarın belirli bir geleneğe (inşâ geleneğine) uyma "zorunluluğu"nun olması, sanat kaygısı ve hüner gösterme amacı etkili olmaktadır. Yazarın sanat kaygısından uzaklaştığı, dilde sanatın amaç olmaktan çıkarak sadece bir iletişim aracı olduğu durumlarda ki bu durum Münşeât'ın tümü hesaba katıldığında nadirdir, nispeten dilin sadeleştiği, cümlelerin kıaldığı ve yabancı unsurların azaldığı görülmektedir (Elçi, 48). Aşağıdaki alıntılarda böyle bir sadeleşme söz konusudur:

"Ammâ ne fâ'ide Resmo'ya müste'men sefinesinden ğayrı gider yok. Sağız kayıklarına biñ ğuruş virseñ limândan yarım mîl bâdbân-güşây-ı rahîl olmayup atalar arasından ğadşe-endâz-ı kulüb-ı Müslimîn olan ğorşân gemilerinden emîn olamıyorlar. Mübâşirimiz Çâvuş'a dağı, mekş ü iğâmetimizi belki bir söz iderler hemân himmet idelim gidelim, didikçe, sizi Resmo'ya götürmek üzere me'mûrum, ğorşana virüp ber-â-berce Mağta'ya gitmege me'zûn degilim, diyü zarîfânece cevâp virir. Sizler ise bizi ihtiyarımız ile Sağız'da eglenür şanup, gidesiz, diyü tañrîr idersiz. Bundan böyle iğâmete me'mûr olduğımız mağall tarafına sevğ-i merâkib-i teveccüh idenleriñ evvelkisiyle nağl-ı rağt-ı ğareket olunmağâ cidden 'azîmet ve ğâlîşen niyyet olunmuşdur." (302)

"Saña elem çekdirmezler, ğam yeme, keder çekme, şâd ol, âvâre beni diñle, dağdağâ-ı ğâñır-âzâr-ı perîşâniden âzâd ol diyü bu ğarığ-i ğird-âb-ı ızñrâbî bir mertebe dil-beste-i şafâ-yı ğün-â-ğün ve şol ğadar selb-i te'sîr-i bağt-ı vârun itdi ki İstanbul degil 'ıyâli bile ferâmûş idüp hani ya hani ya diyerek

Hanya'ya cân atdım. Ümîdvâr-ı luft u nevâzîşi olduğıımız vâli-i vilâyet vezîr-i nebîh, mazhar-ı *e/-veledü sırru ebîh* devletlü, Mîr-âhûr Muştafâ Paşa efendimiz hazretleri meger devletlü velî-nî' met-i bî-minnetim efendim 'Alî Paşa hazretlerine iğbirâr-ı hâtır ile dil-gîr ve bu muhlîşlerini ol vezîr-i bî-nazîrden bedel âmâde-i ta'cîz ü tekdîr imiş, bilmedim. Ayacuklarım kırılardı, kâşki varmıyaydım, Malta'ya esîr olaydım, Hanya'ya düşmeyeydim. Cânım birâder ziyâretlerine varmış bulundum." (293)

Türkçe asıllı kelimelerin nadir kullanımına karşın her çeşitten Farsça ve Arapça kelimeler yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Kelime türetmede kullanılan Türkçe ekler çok azdır. Münşeât'ta, isim türetmede kullanılan dört Türkçe ek tespit edilmiştir: +cl, +cIK, +cAGIz ve +IK. Sıfat yapan Türkçe yapım ekleri de aynı şekilde birkaç tanedir: +IU, +ki. Bu eklerden ilki sıkça kullanılırken diğeri sadece birkaç kelimedede kullanılmıştır. Kelime türetmede daha çok Farsça ekler tercih edilmiştir: +gâh/geh, +istân, +şen, +sâr, +zâr, +kâr, +mend, +â, +çe, +kede, +ger, +vâr, +âr, +(g)î gibi. Her bakımdan Farsçanın etkisinde kalan Münşeât'ta birleşik kelimeler oluşturulurken de Farsça yapılar tercih edilmiş, çeşitli türlerde çokça birleşik kelime kullanılmıştır. Farsça edatların yardımıyla birkaç kelimededen oluşan uzun birleşik yapılar dikkat çekmektedir: ser-be-şahrâ-dâde, her-çi-bâdâ-bâd cân-be-leb-residegân, âteş-be-cân-fikende, kâr-ez-dest-reftegân, nâ-der-ber-â-ber vb. gibi (Elçi, 49-50).

Münşeât'ta kullanılan bütün Türkçe fiiller aşağıda sıralanan fiillerin kök veya çeşitli eklerle türetilmiş gövdelerinin çekiminden oluşmaktadır: olmak, kılmak, etmek, buyurmak, eylemek, gitmek, varmak, sanmak, demek, turmak, görmek, salmak, yetmek, işitmek, kalmak, yoklamak, yazmak, anlamak, virmek, bulmak, yemek, içmek, göstermek, yürütmek, sakınmak, bilmek, urmak, yetmek, koymak, tutuşmak, açmak, atmak, düşmek, uğramak, satmak, bırakmak, döndermek, yapışmak, sarılmak, yakmak, çıkarmak, akıtmak, ölmek, çıkmak, bakmak, onulmak, kırılmak, unutmak, görüşmek, eğlenmek, tutmak, uğratmak, gidermek, acımak, ağlamak, geçmek. Çoğu sadece birkaç yerde geçen bu fiillerden "olmak, kılmak, etmek, buyurmak, eylemek" fiilleri işlek bir şekilde kullanılmıştır. Çeşit bakımından az fakat sayı bakımından sıkça kullanılan Türkçe fiiller daha çok yardımcı fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil ve isim-fiil olarak kullanılmıştır. Özellikle "olmak, kılmak, etmek, buyurmak, eylemek" fiilleriyle oluşturulan sıfat-fiil, zarf-fiil ve isim-fiillerle uzun yan cümleler kurulmuştur (Elçi, 55).

Farsça yapıli tamlamalara Münşeât'ın her satırında rastlamak mümkündür. Çoğu zaman üç dört kelimeyle oluşturulan bu tamlamalar bazen Türkçe yapıli tamlamaların bir unsuru konumundadır:

"Resmo kal' asınıñ fezâ-yı kûdüret-fezây-ı miñnet-peymâsı"

"Sitâre-sühâterîñ rûz-ı ârâm-sûz-ı hicrânda be-hem-âmîhte-i la'li-hûn-ı derûn olan midâd-ı sirişk-i şengerf-gûnları"

"Mağâl-i bî-me'âl-i fesede-i hasede ile kâr-hâne-i devletden dür olan ser-geşte garîblerîñ 'ıyâl ü etbâ' u evlâd u eşyâ'ınıñ galeyân-ı âteşin-hurûş-ı dîg-i derûnlarına"

Bu karma yapıdaki tamlamalara bazen Arapça yapıli tamlamaların da eklendiğı görülür:

"Âhen-dilân-ı şedîdü's-şekîme-i yârânîñ iltihâb-ı nâ'ire-i kibr ü kîni"

"Mesîhâ-nefes-i feryâd-resleriñ haytu's-şu'â'-ı berķ-iltimâ'-ı nazar-ı i'ânetlerine" (Elçi, 57-58)

Münşeât'ta zarflar özellikle zaman zarfları Türkçe veya Türkçe yapılidir. Aşağıda gösterilen üç yapı Münşeât'ta sıkça kullanılan zarflardandır:

+dAn berü: "öteden berü, müddet-i medîdden berü, nice zamândan berü, bir zamândan berü, olduğı günden berü, bir seneden berü, beş altı aydan berü, vuşûlümüzden berü, bu kadar zamândan berü" vb. gibi.

+A dek/değîn: "vaqtine dek, oluncaya dek, şimdiye dek, bu âna dek, gününe dek, irinceye dek, şimdiye degin, bu âna degin" vb. gibi.

+dAn sonra: "şenâdan sonra, üçüncü dördüncü gününden sonra, bundan sonra, itdikden sonra, kılındıkdan sonra" vb. gibi (Elçi, 51-52).

Belirli bir geleneğe ve normlara göre yazılan Münşeât'taki metinlerin yukarıda kısaca değinilen dil özellikleri, bu geleneğin yani inşâ geleneğinin ve inşâ üslubunun temel özelliklerini yansıtır. Farsça ve Arapça unsurlar her ne kadar Türkçenin varlığını unutturacak derecede yoğun bir şekilde kullanılsa da Türkçenin gramer yapısı

içerisinde işlevsellik kazanarak bu yapıyla kaynaşmış durumdadırlar. Bilinçli bir şekilde uzatılan ve girift hale getirilen cümlelerde ve Farsça/Arapçadan serbestçe alınan unsurlarla donatılan ifadelerde hüner gösterme, sanat yapma kaygısı da bulunmaktadır.

1.3. Münşeât'ın Üslup Özellikleri

Nevres'in Münşeât'ını oluşturan metinlerin çoğunluğunu mektuplar oluşturur. Mektupların çoğunluğunu ise onun sürgünde kaldığı Resmo ve Bursa'dan gönderdiği mektuplar oluşturur. Bu şehirlerde yıllarca yaşadığı sürgün/gurbet hayatı onun mektuplarındaki üslubunu etkileyen temel etkenlerdendir. Yazar, sürgünden kurtulmak ve hami kazanmak için yüksek makamdaki kişilere; dertleşmek, destek almak için dostlarına yazdığı, bir çaresizlik halini yansıtan bu mektuplarında gurbet ve gurbet hayatının zorluklarından, ayrılıktan, yalnızlıktan, dışlanmışlıktan, kimseden iltifat görmemekten, geçim sıkıntısından ve hastalıklarından bahseder. Tüm bunlar mektuplardaki kelime kadrosunun, edebî sanatların vb. oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir. Muhatabını suçsuzluğuna ve durumunun vahametine ikna etmeye çalışan Nevres, çoğu zaman durumunu dramatize eden bir anlatım tarzına başvurmuş; edebî sanatlardan, şiirden, ayet ve hadislerden, atasözü ve deyimlerden faydalanarak dilin bütün imkânlarını kullanmaya çalışmıştır (Elçi, 79). Bazen mektupların elkâb ve dua bölümlerinde klasik ibareler yerine gurbetteki durumuna göndermeler yapan ifadeler kullanarak her fırsatta bulunduğu zor koşullardan muhatabını haberdar etmek istemiştir (Elçi, 103):

“(…) sîne-i hussâd-ı zât-ı kerrübî-nihâdları miñnet-keşân-ı tengnâ-yı ğurbetiñ dil-i pür-hûn u hâtır-ı mañzûnı gibi dâğ dâğ olsun. Merâhim-perverâ! Mekârim-güsterâ! Eyyâm-ı ‘ömr ü iğbâliñiz mâh-ı mübârek-i Ramazânda ehl ü ‘ıyâlıñden dür olan firâat-zede ğaribleriñ kaçârât-ı nâ-ma‘dûd-ı sirişk-i hasretinden efzûn ve hengâm-ı câh u celâliñiz şabâh-ı ‘idde âbâ vu a‘mâmından mehcûr olan eytâm u eñfâliñ hüzn ü melâlet ve tağassür ü hayretinden bîrûn olmak du‘âsı (...)” (169)

“Şümâre-i eyyâm-ı iğbâliñiz isnâd-ı töhmet-i nâ-kerde ile vañanından dür olan âvâre ğaribleriñ müvâzi-i kaçârât-ı sirişk-i hasreti ve a‘dâd-ı a‘vâm-ı devlet ü iclâliñiz şu‘bede-bâzi-i rüzgâr-ı kem-fürsat ile hân mân u aħbâb u ihvânından mehcûr olan bî-çâreleriñ müsâvi-i ğumûm-ı müte‘âkıbü’l-hücûm-ı hayreti olmak da‘avâtı (...)” (190)

Münşeât'ta hemen her şey mecazlarla ve dolaylı yollarla ifade edilmeye çalışılır ve anlatılmak istenen çoğu zaman sembolleştirilerek zengin hayallerle oluşturulan temsili teşbihlerle ifade edilir. Yazar, anlatmak istediği duygu veya düşüncüyü somutlaştırmak, etkili kılmak veya daha sanatsal bir şekilde ifade etmek için oluşturduğu bu temsili teşbihlerde aralarında çeşitli benzerlikler kurarak ilişkilendirdiği başka şeylerle ifade eder (Elçi, 80). Örneğin aşağıdaki metinde yazar, hüznü/gamlı bir halden sevinçli bir hale doğru gelişen ruhsal değişimini, gemi etrafında şekillenen bir temsili teşbihle ifade etmiştir (Elçi, 86): “(...) keşti-i hezâr-sütûn-ı ğam-ı ğurbeti şikeste-i lañamât-ı emvâc-ı sürûr ve fülke-i tûfân-zede-i sürûrî ki bir müddetden berü keşide-i bün-i girdâb-ı inķılâb idi, dest-yârî-i derd-i diğere-şafâ ile nümüdâr-ı hacle-i sür itdi.” (253)

Aşağıdaki metinde ise yazar gurbette yaşadığı hasretin şiddetine vurgu yapmak için zengin teşbihlerle bir yangın tasviri yapmıştır. Vücudun çeşitli uzuvları, içinde evler, pazar vs. bulunan bir sokakla ilişkilendirilmiş ve canlı bir yangın sahnesi oluşturulmuştur. Bir evden (hâne-i endîşe) başlayıp içindekileri yaktıktan sonra şiddetlenerek yayılan, çevredeki dükkânları (dükkân-ı reste-bâzâr-ı mütehayyile) vs. yakan ve bir türlü durdurulamayan şiddetli bir yangın (nâire-i can-sûz-ı hasret) tasviri yaparak yaşadığı, hissettiği “hasret”i, “özlem”i ifade etmeye çalışmıştır (Elçi, 92):

“Benim ‘inayetlü efendim hazretleri âteşkede-i vedâ‘ğâhda zebâne-keş olan nâ’ire-i cân-sûz-ı hasret ki kemterin şerâresi bu nüh tû-kârgâh-ı raşinü’l-erkân-ı âsmânî lemhatü’l-başarda hâkister-i müy-ı âteş-dideye döndürürdi, bu ğarîk-ı deryâ-yı sirişk-i hasretiñ taraf-ı girîbân-ı cânımdan yapışup ibtidâ hâne-i endîşede esbâb-ı sâmân-ı müdrikeye ilkâ-yı şerâre-i ta‘fîl, andan dükkân-ı reste-bâzâr-ı mütehayyilede reng-â-reng yığılan teng-â-teng kâlâ-yı hoş-kumâş-ı şu‘ür tutuşup ba‘dehu şahn-ı serây-ı sinede gönül evine şarılıp dest-bürd-i yağmâgerân-ı ğumûm-ı ğurbetden bağıyye-i cüz’iyye-i esbâb-ı neşâti dahî yakup cân bâzârına geldikde dölâb-ı hezâr dolu firâk ile çâh-ı nâ-ka‘r-yâb-ı sîne-i bî-tâbdan şular çıkarılıp gözler yolundan rîsmân-ı târ-ı müjgân-ı hûn-efşân ile tûlunba şanâyî‘i icrâsına mübâseret olundu. Ammâ çi sūd, eger-çi saķâyân-ı çâbük-dest-i hasret ü endüh âb-pâşî-i

sirişk-i hūnīn ile dāmān u girībānı kızıl ırmāğa döndürüp ‘aynān-ı tecriyān-ı çeşm-i terden deryālar açıldılar, velik inṭifā bulmadı.” (243)

Yazarın üslubunu oluşturan bir diğer özellik de onun, belirli durumları ifade etmek için kullandığı ve farklı metinlerde tekrar ettiği kelime, ibare ve terkiplerdir. Bunlar yazarın, dilin sunduğu ifade imkânları arasından yaptığı seçimi/tercihi ve alışkanlıklarını yansıtmaktadır. Bu bakımdan yazarın üslubuyla ilgili ipuçları da verirler. Aşağıda bunlardan birkaçı örnek olarak verilmiştir (Elçi, 94):

Âvîhte-i dâmen-i: “Eteğine asılmak/tutunmak” anlamındaki bu tamlama, farklı kelimelerle Münşeât’ta şu şekillerde tekrar edilmiştir: “âvîhte-i dâmen-i fitrāk”, “âvîhte-i dâmen-i merḥamet”, “âvîhte-i dâmen-i tevekkül”, “âvîhte-i dâmen-i tecellüd ü nāmūsī”, “âvîhte-i dâmen-i şabr u taḥammül” (Elçi, 94).

Dem-serdî-i dey-mâh-ı: Üzüntü ve sıkıntı veren bir durumu ifade etmek için kullanılan bu ibare çeşitli teşbih ve terkiplerle şu şekillerde kullanılmıştır: “dem-serdî-i dey-mâh-ı teğâfûl ü tehevür”, “dem-serdî-i dey-mâh-ı kürbet”, “dem-serdî-i dey-mâh-ı nâle vü âh”, “dem-serdî-i dey-mâh-ı rûzgâr” (Elçi, 95).

Kalem: Kalem çoğunlukla çeşitli at cinslerine işaret eden tevsen, edhem, eşheb ve kümeyle teşbih edilmiştir: “tevsen-i sebük-ḥirām-ı kalem”, “kümeyle-i siyeh-zânū-yı kalem”, “inān-ı semend-şikeste-i pâ-bend-i kalem”, “edhem-i siyeh-zânū-yı kalem”, “kümeyle-i düm-bürîde-i kalem”, “eşheb-i siyeh-zânū-yı kalem” (Elçi, 96).

Tabânçe-i dest-i red: “Reddetmek, geri çevirmek, iltifat göstermemek” gibi anlamlarda kullanılan bu ibare Münşeât’ta şu şekillerde kullanılmıştır: “çehre-figâr-ı tabânçe-i dest-i red”, “mecrûḥ-ı tabânçe-i dest-i redd ü tecâhül”, “nâşıye-i ümîdine tabânçe-i dest-i red uruldı”, “çehre-i ümîdime tabânçe-i dest-i red itdi”, “tabânçe-i zaḥm-güşây-ı dest-i red” (Elçi, 101).

Münşeât’ta Türkçe ve Arapçaya oranla Farsça manzume, atasözü ve deyimler daha çok tercih edilmiştir. Yazar bazen direkt olarak söyleyemediği bir şeyi dolaylı olarak ifade etmek, anlatıma canlılık katmak, ifadeyi etkili kılmak veya anlattıklarını delillendirmek, örneklemek, meşrulaştırmak için bunlardan faydalanmıştır. Yine aynı amaçlarla ayet ve hadislerden de faydalanmıştır.

Münşeât’ta farklı amaçlarla yer almış, çoğunluğu beyit halinde olan 125 farklı manzume bulunmaktadır. Bunlar “manasıyla, medlûlünce, vefkince, nağmesiyle, terennümiyle, beyti ile, mü’eddâsınca, mazmunıyla, medlûlünce, müfadiyla, vetiresince” vb. gibi kelimelerle nesre bağlanmış, bazen bir tamlamanın unsuru bazen de cümlelerin bir ögesi olmuşlardır (Elçi, 117-118). Nerdeyse baştan sona secili olan Münşeât’a seciyle kazandırılan ahengin ve melodinin yanında klasik şiire ait teşbihler ve mazmunlarla da şiirsel bir hava katılmıştır (Elçi, 80).

1.4. Münşeât’ın Nüshaları

Münşeât’ın yurtiçi ve yurtdışındaki kütüphanelerde tespit edilen 11 nüshası bulunmaktadır (Elçi, 127-138):

Bulunduğu kütüphane	Arşiv kaydı	Varak/satır sayısı
1. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi	894.35-1/NEKTY01695	71/21
2. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi	894.35-1/NEKTY05707	14+48+6/düzensiz
3. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi	894.35-1/NEKTY01625	1+47+3/23
4. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi	8.001.5/NEKTY03389	46/25
5. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi	894.35-1/NEKTY10350	56/21
6. İstanbul Millet Kütüphanesi / Ali Emiri Koleksiyonu	34 Ae Edebiyat 411	60/13

7. Süleymaniye Kütüphanesi / Esad Efendi	3891	55/23
8. Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi İhtisas Kütüphanesi/Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları	S.H.M.H.K.Yaz. 394	54/21
9. Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphane	8/ASL	53/21
10. Berlin Devlet Kütüphanesi/Staatsbibliothek zu Berlin	Ms. or. oct. 1949	60/19
11. Avusturya Milli Kütüphanesi/Österreichische Nationalbibliothek	Cod. Mixt. 408 Han	83+1/17

2. MÜNŞEÂTTAKİ DOLAYLI ANLATIMLAR

Büyük oranda mektuplardan oluşan Nevres'in Münşeât'ı, inşâ üslubuyla kaleme alınmış ve bu üslubun tipik özelliklerini (bk. Çaldak, 2006: 76; İz, 2011: IX; Uzun, 2007: 10) yansıtmıştır. Hemen her şeyin mecazlarla ifade edildiği Münşeât'ta anlatılmak istenenler çoğu zaman çeşitli edebî sanatlarla süslenecek girift ve dolaylı bir anlatımla verilmiştir.

Çalışmanın bu kısmında Nevres'in Münşeât'ındaki bu dolaylı anlatımlar incelenmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede, Münşeât'ta öne çıkan dolaylı anlatımlar tespit edilmiş ve bu anlatımlarda önce asıl anlatılmak istenen, en sade haliyle tanımlanmış daha sonra da Münşeât'taki haliyle verilmiştir. Böylece yazarın neyi nasıl ifade ettiği ortaya çıkarılarak üslubu ve sanatı hakkında çıkarımlarda bulunmaya, bazı fikirler edinmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada ele alınan dolaylı anlatımlardan maksat, yazarın anlatmak istediği şeyi ya da muhatabına/okuyucuya iletmek istediği mesajı teşbih, temsili teşbih, istiare, telmih vb. gibi edebî sanatlarla süsleyerek daha uzun ibarelerle estetik bir tarzda ve manayı daha kapalı bir şekilde ifade ettiği anlatımlardır.

Çalışmada ele alınan dolaylı anlatımların kimisi itnab kapsamında da ele alınabilir. Belagatte, farklı amaçlarla manayı/ifade edilmek istenen şeyi olağandan daha fazla sözle ifade etme olarak tanımlanan (Bolelli, 2012: 366; Durmuş, 1999: 215; Saraç, 2014: 81). Itnab, manaya katkısının olumlu veya olumsuz, faydalı veya faydasız olması bakımından ikiye ayrılmıştır: Itnab-ı makbul ve itnab-ı mümil. Itnab-ı makbul, manaya güzellik ve fayda katan itnablar için; itnab-ı mümil ise manaya herhangi bir fayda veya güzellik katmayan itnablar için kullanılmış ve kusur sayılmıştır (Saraç, 2014: 83). Bu çalışmada Münşeât'ta tespit edilen dolaylı anlatımların itnab bakımından gerekliliği ya da gereksizliği ile ilgili bir değerlendirmeye gidilmemiş, yukarıda da bahsedildiği gibi sadece yazarın meramını ifadede ne tür teşbih unsurları kullandığıyla ilgili tespitler yapılmaya çalışılmıştır.

Alinyazısı/kader gereği:

“(…) dīvān-hāne-i dārū'l-hüküm-i kızāda pezīrūfte-i suṭūr-ı zuhūr olan menşūr-ı ezeliyyü's-şudūr mücibince (...)” (172)

“(…) dīvān-hāne-i taḥt-gāh-ı kıdemde raḳam-zede-i ḳalem-i ḳudret olan menşūr-ı ezeliyyü's-şudūr-ı kızā vu ḳader mücibince (...)” (248)

Açıklama: Metinlerde kader/ilahî takdir Allah katında yazılan yazıyla ve çeşitli teşbihlerle daha dolaylı ve edebî bir şekilde ifade edilmiştir.

Allah:

“Pād-şāh-ı bī-niyāz” (166, 190)

“Mübdî' -i ḥaṭīre-i baḥr u ber ve şāni' -i ketībe-i ḥayr u şer cellet na' mā'uhu cenābı” (173)

- “Cenāb-ı nesaḳ-baḫş-ı kār-hāne-i ḫudūş u kıdem ve āferinende-i mādde-i vücūd u ‘adem” (203)
- “Serīre-şinās-ı zevāyā-yı şudūr cenābı” (209)
- “Allāmu’l-guyūb” (213, 289)
- “Sıtīze-şinās-ı serīre-i ḫulūb” (209)
- “Ḥāzret-i serīre-şinās-ı ḫulūb-ı ünās” (239)
- “Miftaḫı’l-ebvāb” (246)
- “Mürettib-i merātib-i bālā vu pest ve müveşşih-i kār-nāme-i dest-ber-bālā-yı dest cellet ḫudretuhu” (246)
- “Serīre-şinās-ı ḫulūb u şudūr” (255)
- “Nüvisende-i dārü’l-ḫükm-i ḫader” (256)
- “Kār-fermāy-ı dārü’l-ḫükm-i ḫader” (260)
- “Münşî-i memālik-i kāf u nūn ve mübdî’-i kārğāh-ı bürüz u kümün” (278)
- “Ḥāzret-i Rūzî-resān-ı ins ü cān” (299)
- “Dest-i ḫudret” (300)
- “Ekremü’l-ekremîn pād-şāh-ı selāḫin-gulām-ı āsmān u zemīn” (300)
- “Nizām-baḫş-ı kār-hāne-i imkān” (301)
- “Ḳulāb-keşiş-i āb u dāne” (302)
- “Mi’ mār-ı çire-dest-i ḫader” (303)
- “Ḥāzret-i sulṫān-ı ḫalem-rev-i kā’ināt” (306)

Açıklama: Metinde çoğu zaman Allah adı direkt olarak yazılmamış, Allah’ın sıfatlarıyla ilgili göndermeler yapılarak çeşitli istiarelerle ifade edilmiştir.

Beddua etmek:

“(…) istedi ki menşūr-ı nefy ü taḡrībime tuḡrā-keş-i irāde olanlar ḫaḫḫında şīşe-pāre-i inkisārı neşr-i reh-güzere-i telāfî ide ya’ nî neşter-i ser-tiz-i du’ ā-yı mazlūmāneyi enāmil-i dest-i ḫavî-destān-ı siteme yüride.” (180)

Açıklama: Yazar kendisini sürgüne gönderenlere beddua etmeyi, yola kırık cam parçaları serpmekle ve keskin bir neştere teşbih edilen “mazlum duası”yla ifade etmiştir.

Beğenmek, değer vermek:

“(…) zāt-ı melek-şifātlarına ta’ alluḫ u intisāb dā’iyesiyle bahāriyye birkaç beyt-i bî-me’āl vesāṫet-i himmetleriyle bahāristān-ı cāh u celāl olan bezm-i Baykara-pesendvārım mişāllerine ‘arz olunmuş idi. Āyā, nihāl-i şikeste-şāḫ-ı ümidim ḫabūl-i nāmiye-i rebî’-i ‘ināyetleriyle bār-āver olup çeşme-i zülāl-i mekremet olan çeşm-i daḫiḫa-şināsı cūybār-ı beyne’s-suṫūrına ifāza-ı mā’ü’l-ḫayāt-ı müṫalā’ a itdikde gülüstān-ı i’ tibārda hem-pehlū-yı nev-nihālān-ı tāze-mazmūn olmaḡa şāyān görölmedi mi?” (304)

Açıklama: Yazar muhatabına gönderdiği manzumeyi “umudun kırık dallı fidanı” olarak ifade eder. Manzumenin muhatap tarafından incelendikten sonra beğenilip beğenilmediğini, bu fidanın ilkbahar yağmurlarıyla büyüyüp meyve verdikten sonra “itibar” bahçesindeki diğer taze fidanlarla yan yana durmaya layık görülüp görülmediği şeklindeki bir soruyla ifade eder.

Bir mesele için ricada bulunma:

“(…) fülān kimseniñ mevḫūf-ı ter-dest-i himmet-i ‘aliyeñiz olan ser-rişte-i girih-beste-i umūrını ḫarīn-i temşiyet ü güşāyiş ve nüvid-i sühület-ḫuşūl-i murādı ile ḫāṫır-ı maḫzūnını rehīn-i itmīnān ü āşāyiş buyurmañız istid’ āsıyla (...)” (298)

Açıklama: Bir işin hallolması, düğülenmiş bir ipin düğümlerinin çözülmesi teşbihiyle ifade edilmiştir.

Bir şeyi söylemekten imtina etmek:

“(…) zebân-ı belâgat-feşânları pîçide-i ‘ukde-i tereddüd ü ihtimâl olmayacağı (…)” (252)

Açıklama: Bir şeyi söylemekte tereddüt etmek, dilin eğilip bükülüp düğülenmesi şeklinde ifade edilmiştir.

Bir yerden ayrılmak, taşınmak:

“Şive-i nâ-der-ber-â-ber-i etvâr-ı rûzgâr anları dahı bu ber-hem-zede-i hücum u gumûma çok görüp az vaqtd e şâhin-i huceste-bâl tûğ-ı pür-fürûğın per-güşây-ı hevâ-yı âşiyân-ı diğer (…)” (158)

Açıklama: Söz konusu şahsın bir yerden ayrılması, kanatları uğurlu bir şahinin başka bir yuvaya doğru uçmasına teşbih edilerek ifade edilmiştir.

Cömertlik, yardımseverlik:

“Kâse-i deryûze-i hâcetmendân-ı zamân ve keff-i dest-i niyâzkârân-ı devrâna ilkâ-yı nevâle-i tama‘-güdâz ve i‘tâ-yı naqdine-i kerem-i hâtır-nevâz iden tuşmâl-i ‘amîmü'n-nevâl-i merhâmetlerinden hâ‘iz oldığım (…)” (153)

Açıklama: Muhatabın cömertliği, yardımseverliği; ihtiyaç sahiplerinin, yardıma muhtaç kimselerin kâsesini yiyeceklerle dolduran ve para veren bir “sofracı başı, kilerci” tasviriyle ifade edilmiştir.

Çocuğu olmamak/doğmamak:

“İnhâ olunur ki otuz seneden berü murabba‘-nişin-i çâr-bâlin-i saltanat olan mülük-ı ‘Oşmâniyye’niñ edâma’llâhu eyyâme düvelihim ilâ-yevmi’l-çarâri evlâd u emcâdı zînet-bahş-ı mehd-i vücûd ve ârâyiş-i âğüş-ı dâye-i şühûd olmayup (…)” (308)

Açıklama: Osmanlı hanedanının 30 yıldır çocuğunun olmadığı ifade edilmiş, bu durum “varlık beşiğinin süsleyicisi” ve “varlık dayesinin kucağındaki süs”ün olmaması şeklinde ifade edilmiştir.

Çocuk/evlat:

“Maşşül-i mezra‘a-ı ‘adem” (195)

“Laht-ı cigirim, maşşül-i ‘ömrüm, ârâm-ı cânım” (229)

Açıklama: Yazar “oğul/evlat” kelimesi yerine “yokluk mezrasının ürünü, ciğer parçası, ömrün mahsulü, can huzuru” gibi çeşitli istiareler kullanmıştır.

Dört Halife:

“nigehbân-ı çâr-bâğ-ı İslâm olan çâr-rükn-i dîvân-serây-ı nübüvvet” (316)

Açıklama: Dört halife ifade edilirken çeşitli istiare ve teşbihlerden yararlanılmıştır. İslam dört bahçeyle, dört halife de bu bahçeleri gözeten/koruyan dört “gözcü/bekçi” olarak ifade edilmiştir.

Duyamak, haberdar olmak:

“(…) vâşıl-ı kâh-ı şimâhları olmuş iken (…)” (157)

“(…) resîde-i sâmi‘a-ı ‘aliyye olmuşdur ihtimâliyle (…)” (159)

Açıklama: Muhataba duyulan saygı nedeniyle “duyma, haberdar olma” eylemleri teşbihlerle edebî ve zarif bir dille ifade edilmiştir.

Dünya:

“kâr-hâne-i köhne-esâs-ı serî‘ü’l-indirâs” (278)

“kârgâh-ı luğf u qahr ya‘ni bu u‘cûbe-âyîn-i dehr” (301)

Açıklama: “Fabrika, atölye, meyhane,” gibi anlamlara gelen “kâr-hâne” kelimesi eserde “dünya, kâinat” yerine sıkça kullanılmış, dünya bir “amel yeri” olarak görülmüştür. İlk metinde dünya “hızlıca yok olan, temeli eski bir

iş/amel yeri” olarak; ikinci metinde ise içinde barındırdığı tezatlıklarla iyiliğe ve kötülüğe/yok olmaya, sevince ve kedere sahip tuhaf bir yer olarak tasvir edilmiştir.

Gece-gündüz döngüsü:

“(…) mā-dām hayme-i muṭallā-sütün-ı āftāb gāh dāmen-i şahrā-yı hāver-zemīnde mehçe-güşāy-ı irtibāt-ı atnāb ve gāh kenāre-i sāḥa-ı bāḥterde ṭüb-rübāy-ı bārgāh-ı nüh-ḳıbāb ola (...)” (148)

Açıklama: Güneşin doğudan yükselip batıya doğru hareketi ve batışı, çadır ve çadırla ilgili çeşitli kavramlarla ilişkilendirilerek “dünya var oldukça” manası ifade edilmiştir.

“Tā ki tevsen-i muṭallā-kecīm-i mihr pehnā-yı fezā-yı sipihrde gāh cānib-i hāverde şāh-ı encüm-sipāh-ı māhı pā-zede-i cevelān-ı tünd ü tiz ve gāh semt-i bāḥterde mīr-āḥūr-ı şem’-i şeb-ārāya teslīm-i ṭavīle-i sitiz eyleye (...)” (192)

Açıklama: Gece-gündüz döngüsü, güneşin doğması ve batması, bir atın savaş meydanındaki hareketlerine benzetilmiştir. Metinde, güneşin doğuşuyla birlikte ayın kaybolması, yani gündüzün gelmesi, altın zırhlı atın (Güneş) doğuda büyük bir ordunun (yıldızlar) şahını (Ay) ayakları altında ezmesine; güneşin batmasıyla gelen gece ise atın (Güneş), savaşı geceyi aydınlatan imrahora (mum) devretmesine teşbih edilerek yine “dünya var oldukça” manası ifade edilmiştir.

“(…) ‘alem-i zer-mancuḳ-ı sultān-ı hāverī gāh pūşt-i kūh-ı pūr-şükūh-ı şarḳdan irā’et-i ṭalī’atū’l-ceyş-i şu’ā’ ile ber-hem-zen-i hengāme-i sipāh-ı Hābeş ve gāh kenāre-i sevād-ı a’zam-ı maḡribde naşb-ı bārgāh-ı nīlūferī-ṭüb-ı zer-kūb idüp dest-bürd-i sürḥ-rūyī-i ḥiddet ü zuhūr ile miyāne-i iḥtilāf-ı ṭabāyī’-i nūr u sāyeden biḥ-efken-i ‘arızā-ı keş-ā-keş oldukça (...)” (273)

Açıklama: Burada da güneşin doğuşu ve yükselişiyle ilgili bir teşbih oluşturulmuştur. Güneşin doğup ışığıyla dünyayı aydınlatması; doğu sultanının (güneş) altın renkli sancağa sahip ordusuyla (güneş ışınları) doğudan yüksek dağları aşarak (güneşin doğması) Habeş ordusunu dağıtması (karanlığı aydınlatması) tasavvuruyla “dünya var oldukça” manası ifade edilmiştir.

Hamîlilik ve yardım talebi:

“(…) sāye-i felek-sāy-ı himmetlerin bu dūr-endāḥte-i çevgān-ı muḳtazi’l-hāl ve dil-bāḥte-i mel’abe-i vehm ü ḥayāl üzerine sāyebān ve ke-mā-fi’l-ḳadīm nevāziş ü iḥsānlarıyla şāyān-ı derece-i ‘izz ü şān eyleye/Külbe-i tārīk-i ümīdim ḳarīb ü bā’id şu’le-i meş’ale-i teveccūh ü ‘ināyetleriyle ke-mā-fi’l-ḳadīm tenvīr ü rüşen ve dāne-i sūḥte-i çemen-i ümniyye vü âmālīm reşk-i nümūvv-i ezhār-ı gülşen buyurulmaḳ bābında (...)” (246)

Açıklama: Hamîlilik ve yardım talebi, birincisinde “gölge salmak” ikincisinde ise “aydınlatmak” mecaziyla ifade edilmiştir.

Hasret gidermek:

“Bundan böyle yine kām-ı cān çāşnī-i ney-şeker-i süṭur-ı kerem-nāmeleriyle āsüde-i telḥī-i hicrān buyurulmaḳ bābında (...)” (241)

“Gāhice cūy-bār-ı beyne’s-suṭūr-ı nāme-i nāmīlerinden terāviş iden āb-ı ḥayāt ile teskīn-i āteş-i derūn-ı maḥzūn buyurmaları bābında (...)” (244)

Açıklama: Yazar yukarıdaki metinlerde muhatabından kendisine acılarını dindirecek, hüznünü azaltacak mektuplar yazmasını çeşitli teşbihler oluşturarak edebî bir dille ifade etmiştir. Birinci ibarede mektuptaki satırlar ayrılık acısını giderecek şekere, ikincisinde ise gönüldeki ateşi teskin edecek “ab-ı hayat” a teşbih edilmiştir.

Hatırdan çıkarmamak:

“(…) dā’i-i dīrīne-i devletleri mir’āt-ı şuver-i ilhām-ı İlähī olan ṭab’-ı mekārīm-fürüz-ı dāverānelerinden maṭrūd buyurulmayup (...)” (217)

Açıklama: Yazar, muhatabın kendisini unutmaması dileğini “mir’āt-ı şuver-i ilhām-ı İlähī” (İlahi ilham görüntülerinin aynası) olarak tasvir ettiği kalbinden/zihninden (ṭab’Ø) “kovmaması” şeklinde ifade etmiştir.

Hayat devam ettikçe:

“(…) çeşme-i hayât mecrâ-yı ‘urûk-ı maḥlûḳdan cereyân itdikçe (...) (151)

Açıklama: İnsan bedeninin canlı kalması, yaşamaya devam etmesi kanı istiareleyen “çeşme-i hayat”ın damarlarda akmaya devam etmesi şeklinde ifade edilmiştir.

“(…) bundan böyle tınâb-ı te’bîde-i hayâtım merbûṭ-ı veted-i yevmü’t-tenâd ve ser-rişte-i ez-hem-güsiste-i ânât u evḳâtim tûl-i emel-i aşḫâb-ı ümîd gibi peḳîrûfte-i imtidâd olmak lâzım gelse (...)” (204)

Açıklama: Yazar “kıyamete kadar yaşasam” manasını, kıyameti (yevmü’t-tenâd) bir çadıra, hayatını/ömrünü ise bu çadıra bağlı bir çadır ipine teşbih ederek ifade etmiştir. İkinci ibarede ise ümit ehlinin sonu gelmez arzularına teşbih ederek dile getirmiştir.

Hayır duası etme:

“(…) dü-dest-i du‘â eger-çi muttaşıl ber-dâšte-i cânib-i icâbet-serâ ve güşâyiş-i ḡonce-i gülzâr-ı şâdmânîleri recâsıyla zebân-ı müdde‘â her çend lâ-yenḳatî‘ berg-i şâhsâr-ı mürğzâr-ı istid‘â idi (...)” (218)

Açıklama: Yazar muhatabı için sürekli hayır duası ettiğini ifade etmektedir. Bu hayır duasını da “mutluluk bahçesinin goncasının açılması” şeklinde ifade etmiştir.

İkinci vakti:

“(…) yarınki cum‘a günü maḥṭûbe-i dil-keş-ḫîrâm-ı âftâb, kenâre-i seccâde-i nîlgün-ı âsmâna vaz‘-ı şâne-i pişânî ya‘nî bânû-yı muṭarrâ-gisû-yı serâ-perde-i Ḥvârizm gerdüne-i cihân-peymây-ı gerdün ile cânib-i cümle-i nim-rûzdan şaraf-ı sevâd-ı maḡrib-zemîne sevḳ-i maṭâyâ-yı ‘azm idüp ḥudûd-ı kalem-rev-i şâma dört beş sâ‘at ḳala naşb-ı ḫayme-i muṭallâ-sütün-ı sükün itdiği vâktlerde zulmet-âbâd-ı kâşâne-i fakîrânemizi mânende-i mâh-ı çâr-deh-i şeb reşk-i Çâh-ı Naḫşeb buyurmaları (...)” (303)

Açıklama: Bir davet mektubundan alıntılanan bu pasajda yazar muhatabından en sade haliyle ikinci vakitleri gelmesini rica etmektedir. Fakat bunu edebî bir tarzda ve sanat kaygısıyla ifade etmeye çalışan yazar, daha dolaylı ve uzun bir yola başvurarak bunu yarattığı bir hayal ile ifade etmiştir. Güneşin, en tepede olduğu öğle vaktinden batmaya doğru olan bir hareketi tasavvur edilmiş, bu da gelin arabası içinde yolculuk eden bir gelinin yolculuğuna teşbih edilmiştir.

İyi işler yapmak:

“Kârgâh-ı turfe-endâm-ı ‘âlem-i imkânda tahrik-i mâkû-yı ‘azîmet-i şâdıka ile tanzîm-i târ u püd-ı nesic-i niyyet-i ḫâlişâ ve pây-müzd-i himmet-i fâ‘îka ile tarḫ-ı nuḳûş-ı bedî‘ ü’t-tertîb-i a‘ mâl-i şâliḫa idüp metâ‘-ı rûy-dest-i merdüm-firîb-i dükkânçe-i ihtidâ‘ ı pes-endâḫte-i şandûḳâ-ı mu‘âmele-i mekr ü tezvîr ve ḳıymet-i bedestân-ı bezistân-ı âmâlî nâ‘îl-i ḳumâş-ı her-dem-revâc itmegi ḫâşşa-ı lâzîme-i meşîme-i mürüvvet itmiş iken (...)” (225)

Açıklama: Yazar, iyi işlerinin art niyetliler/hilekârlar tarafından yalan ve iftira ile değerine gölge düşürülmesini ve şanına leke sürülmesini; “dellâl”ın pazarda satılmaya çalışılan güzel bir kumaşı yalan ve boş sözlerle kusurlu gibi gösterip değerini düşürmesine benzetmiştir. Yaptığı iyi/doğru işlerini de zengin teşbihlerle kumaşın atölyede emek verilip özenle işlenmesinden pazarda satışa çıkarılmasına kadarki süreçle ilişkilendirmiştir.

Keder, sıkıntı:

“(…) cünbiş-i nâ-der-ber-â-ber-i cühhâl-i şedîdû‘ş-şekîmeden nişeste-i pişânî-i cân olan ḡubâr u ekdârın izmiḫlâlîne bâ‘ iş olaydı (...)” (296)

Açıklama: Cahil insanların sebep olduğu gam/keder, koşuşturmadan dolayı yerden yükselen tozun alna yapışması şeklinde ifade edilmiştir.

Kırılmışlık:

“(…) şandûḳa-ı sine-i figârî ḳarb-ı bî-uşûl-i mîzrâb-ı melâl ile nümüdâr-ı şikeste-kâse-i ḳânûn-ı ḫasret idüp (...)” (275)

Açıklama: Gamdan, hüzünden dolayı yıpranma, usulünce çalınmadığı için kırılan bir kanuna teşbih edilerek sanatlı bir biçimde ifade edilmiştir.

Nakdî yardımla maddî sıkıntıları gidermek:

“(…) tarafımıza hârelîk irsâliyle dîde-i hâsed-engîz-i zarûrete hâk-bîz olasız (…)” (302)

Açıklama: Nakdi yardımla ihtiyaçları gidermek, yoksulluğun “hased-engiz” gözlerine toprak serpmekle ifade edilmiştir.

Olumsuz cevap vermek, kabul etmemek:

“(…) şîşe-i maşşûdî şikeste-i seng-i tegâfûl ve çehre-i reng-perîde-i ârzû vu âmâli mecrûh-ı şâbânçe-i dest-i redd ü tecâhülünüz oldığı yoğ iken (…)” (159)

Açıklama: Bir isteğin, arzunun muhatap tarafından görmezden gelinmesi “maksat şişesinin görmezden gelme taşıyla kırılması” ve “bilmezden gelme ve reddetme tokadıyla arzu ve emellerin yüzünün solması” teşbihleriyle ifade edilmeye çalışılmıştır.

Ölmek:

“(…) kâhramân-ı bî-amân-ı ecel silsile-i enfâs-ı hayâta el urmazsa (…)” (253)

Açıklama: “Ölme, hayatın son bulması” amansız bir kahramana teşbih edilen ecelin hayat zincirini koparmasıyla ifade edilmiştir.

Ölmeyi arzulama:

“(…) kâlbüd-i cesedden intizâ’-ı kâlâ-yı kem-revâc-ı rûh temennâsında (…)” (195)

Açıklama: Yazar ölme arzusunu, bedeninden kıymetsiz bir kumaşa teşbih ettiği ruhu çekip çıkarmakla ifade etmiştir.

Övücü sözler kaleme almak:

“(…) nükte-perdâzî-i midhat u sitâyîş ile güşâyîş-dih-i şıkk-ı kalem oldum/bir nice gevher-i erzende ihrâcıyla keşîde-i silk-i suţür idüp (…)” (176)

“(…) kâviş-i tîşe-i endîşe ile kân-ı tabî’atdan sezâvâr-ı güşvâre-i ‘arûs-ı kabûl bir nice gevher-i şâhvâr istihrâcı ile mecâlis-i hâzerât-ı evliyâ-yı ni’mete ihdâ-yı dest-avîz-i manzûm u menşûr idebileydin (…)” (229)

“(…) lâkin bâ-vücûd-ı ‘adem-i iktidâr i’ mâl-i ‘amele-i endîşe idüp yine şikeste vü beste bir nice gül-deste-i nev-reste-i hadîka-ı tabî’atı şüküfedân-ı bezm-i ‘âlılerine irsâle ‘azîmet kılınmışdı (…)” (280)

“(…) ne zevâyâ-yı hâzâ’in-i tabî’atda bir gevher-i erzende koydu ki keşîde-i silk-i suţür kılınup ihdâ-yı kâdr-şinâsân-ı ahhâb kılınâ/şandûka-ı tabî’at-ı şâ’iriyyede sezâvâr-ı güş-ı şâhid-evşâfları olacağ gevher-i girân-vezn tedârûki bîrûn-ı dâ’ire-i taşavvur olmağın (…)” (281)

Açıklama: Yukarıdaki metinlerde övücü sözler kaleme alma/zihinde tasarlama fikri, çoğunlukla kıymetli bir inci istiaresiyle edebî bir biçimde ifade edilmiştir.

Paranın tükenmesi:

“(…) aqçemiz bi’t-temâm rübûde-i râh-zen-i maşârif olduğda (…)” (302)

Açıklama: Masraflardan dolayı paranın bitmesi, hayduta teşbih edilen “masraflar”ın parayı çalmasıyla ifade edilmiştir.

Sabahtan akşama, akşamdan gece yarısına kadar:

“(…) zih-i giribân-ı şubh tîrâz-ı dâmen-i şâma ve perde-i nîlgün-ı leylî-i şeb kenâre-i siyeh-hayme-i nişfu’l-leyle irinceye dek (…)” (301)

Açıklama: Sabahtan akşama kadarki zaman dilimi, sabahın yakasının akşamın yakasına kavuşmasıyla; akşamdan gece yarısına kadarki zaman dilimi ise akşamın perdesinin gece yarısının siyah çadırının kenarına ulaşmasıyla ifade edilmiştir.

Sabretmek, inzivaya çekilmek:

“(..) ‘inân-ı tevsen-i şebât u qarârı taḥvîl-i semt-i ârâmgâh-ı kenâr itmek (...)” (228)

Açıklama: Sabretmek, inzivaya çekilmek manası bir atlinin gürültü patırtıdan uzaklaşarak atını sükûnetli bir yere sürmesi teşbihiyle ifade edilmiştir.

Sevindirmek, ferahlatmak:

“(...) ‘ale’l-ḥuşûş bu cârüb-keş-i bârgâh-ı devletlerin resânîde-i ser-menzil-i akşâ-yı neşât ve reh-bürde-i şehristân-ı nihâyet-i inbisât itdigini (...)” (247)

Açıklama: Mutluluğun ve ferahlamanın en üst seviyede olduğu, en nihayette bulunan sevinç ve ferahlık diyarına ulaşmakla ifade edilmiştir.

Sihhatin yerinde olması:

“(...) çeşm-i pâsbân-ı reste-bâzâr-ı vücûd ihtirâs-ı emti’â-ı hurrâs u kuvâ ile güşâde ve sîḡ-engüşt-i ‘ayyâr-ı mergden sâlim ü âzâde olup (...)” (193)

Açıklama: Yazar sihhatinin yerinde, durumunun iyi olduğunu ifade etmektedir. Vücudu bir çarşıya, gözü ise bu çarşının bekçisine teşbih etmiş; henüz sağ ve salim olduğunu gözün açık ve ölümün demir şiften olan parmağından korunmuş olduğunu belirterek ifade etmiştir.

Şeyhülislamlık:

“(...) şeref-baḡş-ı ‘âlî-mesned-i fetvâ ve ârâyiş-i bâlâ-serâ-yı emânet-i kübrâ olduklarını (...)” (165)

Açıklama: Metinde muhatabın şeyhülislam olması direkt bir şekilde ifade edilmemiş, bu makama ait çeşitli özellikler ifade edilerek dolaylı bir şekilde ifade edilmiştir.

Şiiri hayalle süslemek:

“Meşşâta-ı çâpük-dest-i ḥayâl vesme-i midâd ile ebruvân-ı mısra’-ı eş’âra reng ü tâb virdikçe (...)” (304)

Açıklama: Şiiri hayallerle süslemek, bir gelin bezekçisinin göze sürme çekmesi teşbihi ile ifade edilmiştir.

Şaşkınlık:

“(...) engüşt-i ḥayret sûtûn-ı zenaḡ-ı zaḡmdâr iken (...)” (198)

Açıklama: Şaşkın olma durumu parmakların ya da elin çeneye dayalı olması haliyle ifade edilmiştir.

Töhmets altında bırakılmak:

“(...) ṭavḡ-ı âhenîn-bend-i ṭa’ n u teşnî’ i benim âvîḡte-i gerden-i ḥuşûnetim iderler.” (176)

Açıklama: Yazar kınandığını, töhmet altında bırakıldığını, kınamayı/ayıplamayı boynuna takılan bir halkaya teşbih ederek ifade etmiştir.

Yaratılmak, dünyaya gelmek:

“(...) tengnâ-yı meşîme-i ‘ademden devr-i menâzil-i aşlâb u erḡâm ve ḡat’-ı merâḡil-i leyâl ü eyyâm iderek pâ-nihâde-i gehvâre-i çâr-pâye-i vücûd ve ser-be-şahrâ-dâde-i ‘âlem-i şühûd oldığım günde (...)” (174)

“(...) tengnâ-yı beyza-ı ketm-i ‘ademden per-güşây-ı gülşen-i vücûd ve âşyân-gîr-i mürğzâr-ı şühûd oldığım günden (...)” (200)

“Dest-i ḡudret terkîb-i ḡamîr-mâye-i vücûduma ḡavâle-i müşte-i irâdet itdigi günden bu âna degin (...)” (300)

Açıklama: İlk pasajda “doğmak, dünyaya gelmek” manası ta Hz. Âdem öncesinden başlanıp gayet uzun bir süreç anlatılarak ifade edilmiştir. Yazar doğuşunu, yoktan var edilen ilk insandan sonra nesiller ve nice geceler ve gündüzler geçtikten sonra dünyaya, maddi âleme ayak basması şeklinde ifade etmiştir. İkinci pasajda ise yazar yoktan var edilmesini, dünyaya gelişini bir kuşun yumurtadan (adem) çıkıp yuvaya (âlem-i şühûd, dünya)

yerleşmesi tasavvuruyla ifade etmiştir. Üçüncü metinde ise yine doğmak, dünyaya gelmek manası Allah'ın (dest-i kudret) hamura (beden) şekil verip ruh katması (irâdet) şeklinde ifade edilmiştir.

Yardım etme:

“(…) şekil şâhib-i yed-i tülâ-yı himmet tarafından itâle-i rîsmân-ı târ-ı i‘ânet olunur (…)” (212)

Açıklama: Yazar “yardım etme” manasını yardımsever, himmet sahibi birinin yardım ipini uzatması şeklinde ifade etmiştir.

Yardım istemek, ricada bulunmak:

“(…) hâlâşım bâbında dağk-ı dervâze-i tedbîr-i kader-te’sîr buyurmaları vesîle-i isticlâb-ı du‘â-yı mazlûm idügi bî-iştibâhdır.” (237)

Açıklama: Nüfuzlu kişilerden yardım talebi, onların kapısını çalmak şeklinde istiare yoluyla ifade edilmiştir.

Yazı ile eleştirmek, intikam almak:

“(…) su‘bân-ı kâlem-i helâhil-rîzi hâklarında âteş-feşân-ı zebâne-i intikâm itmek (…)” (241)

“(…) ol hamîr-mâye-i ‘aşk u muhabbete itâle-i sinân-ı kâlem idenleriñ elleri kırılısun (…)”(271)

Açıklama: Yukarıdaki metinlerin ilkinde yazı yoluyla eleştiri yapmak, intikam almak ejderha teşbihiyle, ikincisinde ise mızrak teşbihiyle ifade edilmiştir.

Yazı yazmak, kalem:

“(…) kümeyt-i siyeh-zânû-yı kâleme ruḥşat-ı cevelân virdim ki (…)” (174)

“(…) ney-pâre-i kâleme ruḥşat-ı cünbiş virilmeyüp (…)” (191)

“(…) edhem-i siyeh-zânû-yı yerâ‘aya ol vâdilerde ruḥşat-ı hareket ü cünbiş ve ṭabl-ı zîr-i kilim-i hecâya ol havâlarda fırsat-ı nevâ-yı gurrîniş virilmedi.” (241)

“(…) şerâre-i idrâk-süz ol semend-i hoş-licâmîñ ‘inânını bak ne semte taḥvîl itmiş.” (277)

“(…) kâlem-i zebân fırsat-ı cevelân gördi (…)” (282)

“(…) edhem-i siyeh-zânû-yı kâlem fırsat-ı cevelân bulamayup (…)” (285)

“(…) nemîka-ı ihlâş-ihtivâ keşîde-i silk-i imlâ kılandı.” (290)

“(…) edhem-i siyeh-zânû-yı kâlem-i âşüfte-raḳama mızmâr-ı şaḫîfede ruḥşat-ı cevelân virilmemek (…)” (2017: 297)

Açıklama: Metinlerde, yazı yazma eylemi söz konusu olduğunda kalemin hareketleri ile atın hareketleri arasında ilgi kurulmuş; kalem, ata teşbih edilmiştir.

SONUÇ

18. yüzyıl şair ve münşîlerinden olan Nevres-i Kadîm (öl. 1762) çeşitli yerlerde kadılık görevi yapmış, devlet büyüklerini hicvettiği iddiasıyla önce Resmo'ya (Girit) daha sonra ise iki kez Bursa'ya sürgüne gönderilmiştir. Münşeât'ındaki mektupların çoğunluğunu da sürgünde kaldığı bu şehirlerde yazmıştır. Bu mektupların teması da genel olarak onun yaşadığı bu gurbet ve gurbet hayatının zorluklarıyla ilgilidir. Yazarın sürgünden dolayı yaşadığı gurbet hayatı onun Münşeât'ındaki birçok metne etki etmiş, bu metinlerdeki sanatına da yön vermiştir.

Sanatlı bir nesirle kaleme alınan Münşeât inşâ geleneğine bağlı kalarak oluşturulmuş, dil ve üslup olarak da bu geleneğin tipik özelliklerini yansıtmıştır. Yazar, ifade etmek istediği düşünce, duygu veya durumları çoğu zaman doğrudan ve sade bir şekilde ifade etmek yerine sanat, hüner gösterme, etkileyici olma kaygısı veya muhatabın makamına saygı gösterme düşüncesi ile süslü/sanatlı söylemlerle ve dolaylı ifade etmeyi tercih etmiştir. Bu ifadelerde ilk bakışta ve kolayca anlaşılacak yerine daha kapalı ve girift bir anlatım tarzı benimsemiştir. Yazar

iletmek istediği mesajın okuyucunun zihninde çağrışımlar uyandırması için teşbih, istiare ve çeşitli mecazlara başvurmuş, zengin hayallerle örülü sanatlı bir dil kurmuştur. Böylece okuyucunun/muhatabın hayal dünyasını canlandırarak mana üzerinde düşünmeyi ve okuyucuda estetik bir haz uyandırmayı amaçlamıştır.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Hüseyin (2007). "Nevres, Abdürrezzâk". *İslam Ansiklopedisi*. C 33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 55-57.
- Bolelli, Nusrettin (2012). *Belâgat (Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri) Arap Edebiyatı*. (7. Baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Çaldak, Süleyman (2006). "Eski Türk Edebiyatında Nesir (Düz Yazı)". *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*. (Temmuz-Ağustos, S 77-78, s. 74-90).
- Durmuş, İsmail (1999). "İtnab". *İslam Ansiklopedisi*. C 19. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 215-219.
- Elçi, Fatih (2017). *Nevres-i Kadîm'in Münşeât'ı (İnceleme-Metin)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İz, Fahir (2011). *Eski Türk Edebiyatında Nesir*. (3. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Saraç, M. A. Yekta (2014). *Klasik Edebiyat Bilgisi Belagat*. İstanbul: Gökkubbe Yayınları.
- Uzun, Mustafa (2007). "Nesir (Türk Edebiyatı)". *İslam Ansiklopedisi*. C 33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 9-11.
- Uzun, M. (2006). "Münşeât". TDV İslam Ansiklopedisi. (C 32, s. 18-20). İstanbul: TDV Yayınları.

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

Nazmi ÖZEROL

Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
nozerol@adiyaman.edu.tr

BİR MECMÛADA YER ALAN BAZI MİTOLOJİK BİLGİLER

Özet

Mecmualar, içerik bakımından farklı tür ve şekillerdeki eserleri kapsamakla birlikte yalnızca bir tür ve şekilde yazılmış müstakil mecmualar da bulunmaktadır. Mecmualarda yer alan manzum ve mensur eser örnekleri, edebiyat ve kültür tarihi açısından yadsınamayacak bir öneme sahiptir. Mecmualar üzerine yapılan çalışmalar arttıkça Türk edebiyatıyla ilgili bilgi ve bulgular artacağından edebiyat tarihiyle ilgili değerlendirmeler daha sağlıklı bir zemine oturacaktır. Çalışmaya konu olan Süleymaniye Kütüphanesi 34 Sü Tarlan/182 No'lu Mecmua, herhangi bir sıralama düzeni takip edilmeyerek manzum-mensur karışık ve dağınık olarak yazılmıştır. Mukaddime kısmında eserin kim tarafından istinsah edildiğine dair herhangi bir kayıt bulunmamasıyla birlikte hatime kısmında Ahmed isminin zikredilmesi sebebiyle eseri bu ismin derlemiş olabileceği düşünülmektedir. Mecmua'nın şiirleri ihtiva eden kısmı üzerinde daha önce bir bilimsel çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada söz konusu Mecmua içinde değişik sayfalarda yer alan çeşitli mitolojik hikâyelerin ve bazı bilgilerin yer aldığı kısmın çeviri yazısı verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mecmua, Süleymaniye Kütüphanesi, çeviri yazı, mitoloji.

Some Mythologic Information Found in a Mecmua

Abstract

While mecmuas comprise works written in different forms and genres in terms of content, there can also be found mecmuas written in one form and genre. Examples of poetic and prose works in mecmuas have an undeniable importance in terms of literature and history of culture. Since knowledge and findings increases with the rise of the works done about mecmuas, the evaluations about history of literature will be built on a solid ground. Mecmua with the number of 34 Sü Tarlan/182 of Süleymaniye Library which is the subject of our work is written as prose-poetic mixed and distributed without following a collocation order. While there is no record about by whom the work was copied in the part of introduction, it is thought to be compiled by Ahmed as this name is written in the part of epilog. The part of the mecmua in which poems take place has been studied before. The transcription of the parts in which various mythological stories and some knowledge take place in different pages of Mecmua is given.

Key Words: Mecmua, Süleymaniye Library, transcription, mythology.

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ - THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

SAYI: 1 NİSAN 2017 - ISSUE: 1 APRIL 2017

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatının önemli kaynaklarından olan mecmualar, değişik tür ve şekillerde kaleme alınmış eserlerden oluşabileceği gibi tek bir tür ve şekille oluşturulmuş eserleri de kapsayabilir. Yapılan araştırmalarda pek çok farklı konu etrafında teşekkül etmiş mecmualara rastlanmıştır. Örneğin, şiir mecmuaları (mecmu'a-i eş'âr), risâle mecmuaları (mecmu'atü'r-resâ'il), hâdis mecmuaları (mecmu'atü'l-ehâdis), fetva mecmuaları (mecmu'a-i fetava), duâ mecmuaları (mecmu'a-i ed'îye), târih manzumelerini içeren mecmualar (mecmu'a-i tevârih), fevâid mecmuaları (mecmu'a-i fevâ'id), hutbe mecmuaları (mecmu'atü'l-huteb), tıpla ilgili mecmualar (mecmu'a-i tıb, mecmu'a-i mücerrebât, mecmu'a-i mu'alece), gizli ilimlerden bahseden mecmualar (mecmu'atü'l-havass, mecmu'a-i cifr ve reml, mecmu'a-i ilm-i nücûm, mecmu'a-i tılsimat, mecmu'a-i melâhim, mecmu'a-i vefk), letâif mecmuaları (mecmu'atü'l-leta'if), zikir ve evrâd mecmuaları (mecmu'a-i zikr ü evrâd), hikâye mecmuaları (mecmu'a-i hikâyât), münşe'at mecmuaları (mecmu'a-i münşe'at), müzikle ilgili mecmualar (mecmu'a-i beste ve semâi, mecmu'a-i mûsiki) (Gıynaş 2011:246) bunlardan bazılarıdır.

Edebiyat terimi olarak ise mecmûalar genellikle “nazîre mecmûaları, seçme şiir mecmûaları, aynı konu ile ilgili eserlerin bir araya getirilmesiyle oluşan mecmûalar, karışık mecmûalar, tanınmış kişilerce veya derleyeni belli kişilerce hazırlanmış mecmûalar” olarak sınıflandırılır (Kut 1986: 170-174).

Mecmualar, kültür ve edebiyat tarihimiz açısından büyük önem taşımaktadır. Mecmualar üzerine yapılan çalışmalar arttıkça Türk edebiyatıyla ilgili bilgi ve bulgular artacak, tashih ve tekmil noktasında önemli gelişmeler olacaktır. Mecmua, yazarın ilmi seviyesini, görüş ve düşüncelerini, beğenisini kısaca bireysel dünyasını yansıttığı için bir bakıma ajanda hükmündedir. Diğer yandan mecmualar, yazıldıkları dönemin siyasî ve sosyal durumunu, gelenek ve göreneklerini de yansıttığı için araştırmacılara çok değerli bilgilere ulaşma imkânı sunmaktadır (Selçuk ve Bellibaş 2013:487).

34 SÜ TARLAN/182 NO'LU MECMUA

Söz konusu Mecmua, Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Koleksiyonu'nda 34 Sü Tarlan/182 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Mecmua 96 varaktan oluşmaktadır. Satır sayısı değişkenlik gösteren Mecmua; tâlik, dîvânî kırmızı ve nesih hattıyla yazılmış olup 210x125 mm. (iç-dış) sayfa boyutlarına sahiptir. Mecmua'da yerli saman kâğıdı kullanılmış olup metin, siyah mürekkeple, başlıklar ve bazı beyitler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Adi kapak içerisinde yer alan Mecmua'nın kapak kısmında herhangi bir ifade yer almamaktadır. 1a'da Sultan III. Mustafa'nın vakıf mührü ve Ârifî'nin iki beyti yazılıdır. Zahriyye'de kitabın Ali Nihat Tarlan'a ait olduğu belirtilmektedir. Mecmua H.1135 (M.1722/23) tarihinde derlenmiştir. Metin, herhangi bir sıralama düzeni takip edilmeyerek manzum-mensur karışık ve dağınık olarak yazılmıştır. Mukaddime kısmında eserin kim tarafından istinsah edildiğine dair herhangi bir kayıt bulunmamakla birlikte hatime kısmında Ahmed isminin zikredilmesi sebebiyle eseri bu ismin derlemiş olabileceği düşünülmektedir. İsim hatimede şu şekilde zikredilmektedir:

“İde sâhib-i mecmû'a-i Ahmed

Her demde Hudâ'ya bin hamd

...

Mihr-i mahabbet mihr urdî câne

Ahmed ne hâcet nâm u nişâne”

18. yüzyıla ait olan Mecmua'da şiiri bulunan şairler şunlardır: Âdem, Ahmed, Âlî Efendi, Bâkî, Behiştî, Bezmî, Dâniş Efendi, Derviş Kandî, Dürrî, Fasîhî, Fâyık, Fehîm, Fuzûlî, Hamza, Hayretî, Hayrî, Hüseyin, Hıfzî, Kâsım, Mısrî Efendi, Muhammed Suûd Efendi, Murtaza, Mustafa, Nâbî, Nâzım Çelebi, Nazîm, Nedîm, Neşâtî, Neylî, Râşid, Receb, Riyâzî, Sâbit, Sabrî, Sâhib, Sâlih, Sehâbî, Sâlim, Şeyh Alî, Sun'î, Tâlib Efendi, Türâbî, Ulvî, Vâlî, Vecdî, Vehbî, Veysî, Yetîmî. Mahlassız şiir örneklerinin de bulunduğu Mecmua'da ayrıca Hüseyinî, Hicaz, Muhayyer, Nevâ, Uşşâk, Beyâtî, Acem, Bûselik, Kürdî, İsfahan makamında Derviş Ömer, Sırrî, Na'tî, Baba Tâhir, Hasan Ağa

ve İtrî'den besteler, muammalar, Mevlana'nın Mesnevi'sinden Farsça örnekler, bazı Farsça kelimelerin anlamları, kerrât cetveli, çeşitli mitolojik hikâyeler ve bilgiler yer almaktadır. Ayrıca mecmuada Hemedan, Gence ve Revan kalelerinin resimleriyle bir kadirga resmi bulunmaktadır.

Baş: *“Halhâl-ı sâk-ı arş ideli aşk-ı âhımı
Mir'at-ı mihr-i matlaba dikdim nigâhımı”*

Dâniş

Son: *“Mihr-i mahabbet mihr urdı cânê
Ahmed ne hâcet nâm u nişâne”*

Ahmed

Herhangi bir sıralama düzeni takip edilmeyerek manzum-mensur karışık ve dağınık olarak yazılan Mecmua'nın şiirleri ihtiva eden kısmı üzerinde daha önce bir bilimsel çalışma yapılmıştır.¹ Bu çalışmada söz konusu Mecmua içinde değişik sayfalarda yer alan, çeşitli mitolojik hikâyelerin ve bazı bilgilerin yer aldığı mensur metin kısmının çeviriyazısı verilmiştir. Toplumun kültürel hafızasında yer edinmiş bazı bilgi, inanç ve mitolojik unsurların bu Mecmua'da yer aldığı görülmüştür. Klasik Türk edebiyatının en önemli kaynaklarından olan İslam kültürü ve İran mitolojisine ait bazı bilgi ve inançların ya doğrudan doğruya ya da hikâye yoluyla anlatıldığı bu Mecmua'nın mensur kısmının çeviri yazısı yapılarak özellikle edebiyatımızın mitolojik bazı öğelerinin örnekleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Sırr-ı 'Acâyibât-ı İskender²

Bir gün deñiz kenârında gice ayla gider idi bir maħalle køndılar. Deñizden bir hayvân çıktı bir tağ kadar var idi ve ağızında bir la'lı var gice içinde aydınlık virirdi ol la'lı yere kody ve anuñ şu'lesine otlamağa başladı. İskender'in adamları görünce bir kerre çağırıp uñ itdiler ol hayvân korkup ve taşı koyup deñize kaçdı segirdüp taşı alup İskender'e getürdiler. İskender, la'lı görüp hayrân kaldı ve la'lüñ eni ve uzunluğı tamâm bir arşun idi ve ol la'le bir kez nazâr idüp gördi ki yedi iklimde ne kadar tağlar ve deñizler ve şehirler ve qaralar ve cin yerleri ve cezireler ve defineler var ise cümlesin ol la'lüñ içinden gördi pes şehirde bir mîl yaptırup ol la'lı üzerine koyup adına âyine-i cihân-nümâ diyü tesmiye eyledi ve ba' dehu cihânuñ hazînelerin ve mālın anuñ ile cem' ü taħşil idüp her ne dilerse işlerdi ve böyle birden mazhar-ı 'inâyet-i Sübhâni olasin yoħsa hırâş-ı cân ile ne taħşil eylesen gerekdür.

Ve daħı Keyhüsrev³ didikleri ba'zılar İskender der ve ba'zılar Süleymân der yâhüd Müsâ der ve niçeler Efrâsiyâb'a dirler zirâ tevârîh içinde niçeler İskender-i evvel idi. Bunca maħlûkâtı katınacem' eyledi ol māl kuvvetiyle şarkı ve ğarbí gezdi ammâ bu deñlü kuvvet ü 'inâyet-i Bâri-i Te'âlî'dendür yoħsa bunca leşkeri gezdürmege māl nice fâ'ide iderdi. Hemân Hâkķ'un kudret-i nazârına mazhar olmışdur ki iki kerre yüz biñ leşker ile cihâni temâşâ eyledi. Ve bir rivâyet-i şaħîh budur ki Şeh-nâme'de yazar Keyhüsrev didikleri ol daħı bir nâm-dâr kimse idi. Dânyâl Peyğamber zamânında gelmiş idi ve Buħtunnaşr'dan soñra 'Irâķ'ı ol zâbt itmişidi. Buħtunnaşr gelüp Kudüs'ü harâb idicek dört peyğamber evlâdın bile alup gitmişdi. Biri Dânyâl idi ki ol vaħtde daħı ma'sûm idi. Bir gice Buħtunnaşr düş görüp cümle kâhinleri cem' eyledi, düşüni kimse bilmedi, âħir Peyğamber evlâdlarına didi, siz benüm düşümi bilmek gereksiz yâhüd sizi helâk iderüm. Anlar daħı bir yere Hâkķ'a tazarru' itdiler. HâkķTe'âlâ ol düşi anlara bildirdi, söylediler. Buħtunnaşr bunları âzâd eyledi. Keyhüsrev ol zamânuñ pâdişâhı idi dirler ve üç yüz yıldan soñravarup Şâh zamânında İskender zühür eyledi dirler.

¹Muhammed Abdulkerim Yıldızoğlu, "Süleymaniye Kütüphanesi 34 Sü Tarlan/182 No'lu Şiir Mecmuası", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman, 2015.

²34 Sü Tarlan/182 No'lu Mecmua, vr. 32a.

³a. g. e., vr. 32a.

Hikâyet-i 'Uc bin 'Ank⁴

'Uc bin 'Ank, Hzret-i Âdem Peygamber'ün 'Ank nâm bir kızından olmuştur anuñ hikâyeti budur ki Havvâ anamız seksen kerre oğlan toğurdu her toğurdukça ikiz toğurup biri erkek biri kız toğurdu ve böyle toğanı birbirine virmezlerdi ammâ Nüh'ün atası kendü ile bile toğan qarındaşıyla cem' oldılar hâmile oldı. Hzret-i Âdem ahvâli bilüp yanında kızı kodı ol dañı bir tağa varup anda toğurdu ve ol kızuñ adı 'Ank idi oğluna 'Uc bin 'Ank diye ad kodı. 'Uc büyüdi ve mübâlağa ile uzun boylu oldı hattâkarnı aç olduğa elini bañr-i 'ummâna soğup kıl kadar balığı çıkarup güne qarşu tutup pişirup yer idi, günde böyle yüz balıkkana' at üzre gıdâsı var idi ve bir gün setr-i 'avret itdüğü bez pâresi tağda gezmekle eskiyüp şehr-i Mısr'a geldi nerm ve mülâyim âvâz ile şehrden bir mîl irâkdan didi ki ey kavm benüm setüremi yeñiler misiz yoħsa sizi cümle şehriñüz ile bañr-i muħițe atayum mı diyüp yavaş âvâz ile çağırınca cümle halk buna 'alâmetdür diyü serâsime oldılar çün kendülerine geldiler şehrde ve eñraf köylerde ne kadar bez buldılar ise 'Uc'a bir setüre diküp virdiler belinden aşığı duñdandı henüz dizlerin örtmedi hoş-âmedi diyüp çıkup gitdi bu hâl üzre üç biñ yıl 'ömr sürdi. Nüh Tüfânı'nda seyl topuğuna çıkmadı tâ kim Mūsâ zamânı geldi ol vaktde 'Uc, Fir'avn'ün kapucusı idi Hâk Te'âlâ Mūsâ'ya nübüvvet virüp Fir'avn'ı dîne vardı ammâ Mūsâ Fir'avn'un yanında beslenmiş idive Mūsâ Fir'avn'ün kapusu kullarından 'Ümrân'ün oğludur. Fir'avn, Mūsâ'yı besleyüp tam yigirmi yaşına girdükde Kıptilerden birin bir tabanca ile urup helâk itdi ol zamânda Fir'avn anı tutmak istedi. Mūsâ dañı Şu'ayb Peygamber'ün yanına Kudüs'e kaçup Şu'ayb'ün koyunların güderdi. Şu'ayb aña bir 'aşâ virdi ol 'aşâ idi kim Hzret-i Âdem anı Cennet'de Tübâ ağacından kesüp bile çıkarmışdı ve Şu'ayb Mūsâ'ya kızın virdi bir gün Mūsâ Hârûn'ı görmeğe hatunuyla bile revân oldılar kış günleri idi giderken yolu gayb itdiler gice hatunuyla bir maħalde kondılar hatunuñ ağırsı tutup toğurmak istedi Mūsâ dañı karanlıkda bir aydınlık görüp andan yaña gitdi gördi bir ağacı nür kaplamış anda bir âvâz işitti hele söz çok ol maħalde Hzret-i Mūsâ'ya nübüvvet geldi andan Mūsâ Mısr'da Hârûn'la buluşup Fir'avn'ı dîne da' vet eyledi nice gavğâlar oldı. Âñir Fir'avn cüzûları cem' idüp yere urgânlar bıraktılar sihr eylediler yılanlar oldı Mūsâ dañı elinden 'aşâyı bıraktı ejder olup anlaruñ yılanların yutdı sihr-bâzlar peygamber olduğm bilüp imâna geldiler. Fir'avn korğup sarâya kaçdı ne idecegin bilmedi Fir'avn, 'Uc'a eytdi: Mūsâ'yı helâk idebilir misin? Ölsün diyüp vardı tağdan bir büyük taş aldı, başına koyup gelürken Hâk Te'âlâ 'uķab şeklinde bir melek gönderdi, geldi taşı deldi, 'Uc'ın boğazına geçirdi. Hâk Te'âlâ Mūsâ'ya emr eyledi var 'Uc'ı helâk eyle. Mūsâ eytdi ol bu kadar kad çeker benüm qaddüm ise on dört arşundur. Vardı, Mūsâ'nın qaddi on dört arşun 'aşâsı dañı on dört on arşun. Sıçradı ve on 'arşun 'aşâyı yuķaruya atdı 'Uc'ı topuğundan urdı, 'Uc yıkıldı. Mısr üzerine düşdi altı biñ ev altında kaldı, yıkdı, ħurd-ı ħâm eyledi ve helâk oldı. Fir'avn katı korğdı Hâmân'a gelüp danışdı ki 'aceb Mūsâ'nın dînine girsem mi? 'Uc gibi kimseyi helâk itdi bir gün bizi dañı helâk ider didi. Hâmân eytdi: 'Uc'ın öldüğü saña bahâne yeter, hemân buyur, leşker atlansunlar bir uğurdan Mūsâ'nuñ üzerine at sürsünler, birin beşin onun öldüre. Elbette biri fırsat bulmaz mı? didi. Fir'avn yarın ne kadar 'asker var ise cümle atlansun didi. İrtesi on kerre yüz biñ ħazır oldılar. Fir'avn çağırdı her kim Mūsâ'yı tuta yâ ħüd öldüre kızum aña vireyim didi. Bu leşker deryâ mişâl mevc urup Mūsâ'nuñ üzerine yürüdiler. Hâk Te'âlâ anlara bir od virdi cümlesini kapladı ve bir yel çıkdı, şehriñ bir ucundan yağdı, bir kıyâmet 'alâmeti oldı, her kişiye kendü başı kayğüsü oldı. Öli evine yetişmeğe başladılar anda üç biñ kişi helâk oldı ve üç kişi imâna geldi. Fir'avn güç ile sarâyına yetişdi ol vakt Hâk Te'âlâ Cebrâ'il ile Mūsâ'ya dañı eyledi. Fir'avn şimdi imân dilersen du'â kıl belâ def' ola didi zirâ ol çerînuñ belinden niçe zürriyetler gele hem senüñ mu'cizatüñ biline ve niçe imâna gelesin. Pes Fir'avn Mūsâ'ya elçi gönderüp imân diledi Mūsâ dañı du'â kıldı belâ def' oldı ve biñ âdem dañı imânâ geldi. Fir'avn'ün büti şındı Kıptilerin cânına korğı düşdi, Benî İsrâ'il kavmi şâd oldılar ve 'Uc'ın kemiklerin Kuhâkûn iline getürdiler inciklerinüñ birin Nîl'e köpri itdiler içinden biñ atlu geçirdi ve 'Uc'ın yağdığı evlerin yerine buğday ekdiler andan soñra halk imâna gelmeğe başladı bir yañadan Hâmân şeytân ile igvâ virürlerdi dirler didi ki Mūsâ halkı kendüye döndürdi mülk-i İskender'i aldı sen ne ħurursun yâ virelüm ya alalum buña çâre görmek gerek diyü Fir'avn'a Nemrûdluğ virdiler tedbir itdiler ki re'âyâdan nefer-i'âm ile Mūsâ'nuñ üzerine hücum ideler. Hâk Te'âlâ Cebrâ'il ile Mūsâ'ya bildirdi Mūsâ ol gice mü'minler ile tedârik görüp irtesi Nîl'den yaña göç itdiler. Fir'avn'a ħaber oldu ki Mūsâ kaçdı didiler, anlar dañı Mūsâ'nuñ ardına düşüp gitdiler. Mūsâ gelüp Nîl kenârına qondılar. Fir'avn'ün leşkeri dañı gelüp göründi, mü'minler korğup Mūsâ'ya du'â eyle didiler, du'â itdi, mü'minler âmin didi. Hâk Te'âlâ'dan Mūsâ'ya vahy geldi ki yâ

⁴ a. g. e., vr. 32b.

Mūsā “*enidrib bi ‘aşāke’l bahra*”⁵ Mūsā bahri ‘aşāsiyla urdı Hāḳ’uñ emriyle şu şaḳ olup yol oldu mü’minler girdiler geçerken birbirini göremeyüp korḳdılar. Hāḳ emriyle pencereler açıldı ḥāḳ biribirini gördiler ve ḥelālleşürlerdi. Nīl’i öte geçüp ḳondılar. Fir’avn-ı *aleyhi mā yesteḥāḳ*⁶ daḫı sürüp Nīl’e geldi gördiler ki yol olmuş ḥāḳ ötegeçmişler. Fir’avn dönüp ḥāḳına eytdi “Gördünüz mi benüm ḳorḳumdan şu yol oldu.” Ammā göñli şehādet virdi girmek istemedi ve Fir’avn’uñ leşkeri atlara binerlerdi ol vaḳtde Cebrā’ıl bir ḳışraḡa binüp Fir’avn’uñ öñünce Nīl’e girdi leşkeri daḫı görünce cümlesi girdiler hiç kimse ḳalmadı hemān şu ḳavuşdı. Fir’avn cān ḥavfından Mūsā’ya imān getürdi, Cebrā’ıl Fir’avn’uñ aḡzına urdı. Hāḳ Te’ālā buyurdi “Yā Cebrā’ıl eger Fir’avn benden emān dilese virirdüm bu ne şefḳatsizliḳdür çünki şu ḳavuşdı cümlesi feryād idüp ḡarḳ oldılar. Bir gün Cebrā’ıl ādem şüretinde Fir’avn’a gelüp eytdi ki benüm bir ḳulum var ben aña çok iḥsān itdüm ol baña ‘āşī oldı anuñ cezāsı nedü? Fir’avn didi: “Ol ne yaramaz ḳul imiş, anı şuya bırakmak gereḳdür.” Cebrā’ıl didi baña bir mektüb vir aña cezāsın idelüm, didi. Fir’avn bir mektüb yazup Cebrā’ıl’e virdi ki efendisine ‘āşī olan ḳuluñ cezāsı tertīb oluna diyü. Cebrā’ıl ol mektübü şu içinde gösterince Fir’avn ḡarḳ olacağını bildi ba’zılar dirler ki Fir’avn ol vaḳtde “*Āmennā bi rabbi Hārūne ve Mūsā*”⁷ diyicek Fir’avn’uñ imānı maḳbūldur ammā ‘ulemānuñ niçeleri maḳbūl degildür dirler çünki Fir’avn leşkeriyle ḡarḳ oldılar mü’minler nice oldukların bilmediler. Hāḳ’uñ emriyle şu uluları ḫaşa atdı. Şişmişler, ḳararmışlar, timsah olmuşlar ve üzerlerinde silāḫ ve bisāḫları turur. Mü’minler gördiler şu ḳabūl itmedi şād oldılar. Ol zamāndan berü ol Nīl-i mübārek ölüyi ḳabūl eylemez. Bu yañadan Mışr’da ḳalan ‘avratlara ḫaber oldı. Mışr içinde ye’s ve mātem ḫutdılar, ‘avratlar ḫul ḳaldılar, kimi at oḡlanlarına, kimi seyislere vardı. Kimi ortaya düşdi ve bir bölüḡi ḫaşa şahrālara gidüp her biri perākende ve perişān oldılar. Ol ḫā’ifenüñ şimdi ḫālleri oldur şahrāda ve ḫaḡlarda gezerler, cingāne didükleri ḳavm anlardur ve daḫı Mışr’da ‘aziz Mışr yanında ‘Ād Ḳavmi’nden iki kimse var idi yüzleri ḫoñuza beñzer idi çün Hāzret-i Ya’ḳūb anları gördi siz ādem aşlı mısız şeyḫān aşlı mısız? Eytdiler, biz ādemden toḡduḳ Ya’ḳūb didi ādem iseñüz ben du’ā ideyüm siz āmin diyin. Ya’ḳūb du’ā itdükçe anlar erimege başladı, du’ā tamām olunca anlar daḫı helāk oldılar. Mışr ḳavmi anları görüp imāna geldiler.

Ve daḫı Mışr’da Miḳḫad nāmında ‘Ād kavmi neslinden iki ‘avrat var idi.⁸ Boyları yüzer arşün idi, ḫaḡlarda gezerlerdi, hiç anlar ile kimse ceng idüp ḳarşu duramazdı. Bir gün ikisi daḫı geberdiler ve daḫı İskender ‘askeri içinde ḳırḳ ‘avrat var idi, silāḫlar ḳuşanup bile inüp binerlerdi. İskender, ol ‘avratlar ḳuvvetiyle cihānı seyr itdi, dirler ve İskender zülümata girüp öte geçince ḳulaḫları fil ḳulaḡı gibi ḳıyāfetleri ādem görüp siz ne ḳişilersiz? didi. Anlar eytdi biz ol ḳavmdenüz kim balıḡı güneşde pişirüp yerlerdi. İskender gördi ki gövdeleri bir ḫaḡ gibi başları kal’aya beñzer İskender’e didiler ki Hāḳ’uñ emri olmayaydı cihānı seyr eylemek nice olurdu saña gösterdük ve seni ‘askerüñ ile dürüp büküp ḳavmüme alup giydirdüm ammā var ki devletüñ başındadır. İskender anda eglenmeyüp sürüp Çin iline ḳıḳdı ol vaḳtde Çin pādīşāḫı Sencār idi İskender’e bir yüzük getürdiler kırup ḫaşını ḳıḳardılar bir ādem güc ile getürürdi. Sencār Şāḫ didi bu benüm neslimüñ yüzüḡi idi.

Ve daḫı Rūs’dan öte bir ḫaḡ var andan bir kimse geçemez. Hāzret-i İlyās ol ḳavmi da’vete vardı,⁹ ḳabūl itmediler du’ā itdi, ḳıtlık oldı, ḫattā cife yediler, ḫatı büküldiler tevbe idüp yine İlyās’a yalvardılar, gene du’ā itdi ucuzluḡ oldı, yine ‘āşī oldılar. Hāḳ Te’ālā ol ḳavmi helāk eyledi, İlyās melūl oldı. Hāḳ Te’ālā aña bir merkeḫ virdi çün bindi göñlünden ḫā’ām lezzeti gidüp dūnyā arzūsı ḳalmadı. Issız yerlere giderdi, ḳande dilerse ḳuşlar ile bile uçardı ve daḫı Terin’azim ulu yerdür, ḫāḳınuñ ‘ömri uzun olur, laḫif otlar vardur anda gergedān etin yirler ve pādīşāḫı file biner daḫı Herḳün dirler bir yer var, anda bir ḳavm vardur bir ḫaḡ ḫā’ilinde olurlar. Anlar binā ve undur bilmezler ve yemişden ḡayrı nesne yemezler ve şekilleri bed ḳavmdür, dillerin daḫı kimse bilmez ve daḫı Bārān dirler bir ḳavm var, ḫā’āmları ḫuzsuz balıḳdur ve saçları bütün tenlerin örtmişdür, anlardan öte ‘imāret yoḡdur. Daḫı ḫurmaca dirler bir ḳavm var, içlerinden ḫā’ün ḳıḳmaz, ḫaşaḫadan bir kimse varsa irtesi ḫā’ün olur ve andan öte bir ḳavm daḫı var, Eḫ’ām dirler, anlar ādem etin yirler daḫı andan öte Tenyāl dirler bir ḳavm var, anlar ḫatı uzun boylulardur ve ḡāyet ḳuvvetlülerdür, birisi bir fili zebūn eyler ve oḡları demirdendür ve daḫı Kelūlī dirler bir ḳavm vardur, nikāḫ bilmezler, kimi dilerse ḫutarlar anda zinā fāşdur. Kimse söylemez anlarıñ ‘ömri azdur otuz yaşına varur varmaz zīrā kim zinā ‘ömri naḳısā ider, anuñçün āḫir zamān ḫāḳı içre zinā fāş ola, içlerinden ḫā’ün ḳıḳmaz, zīrā ḫarām yere düşen meni elbette ḫā’un olsa gereḳdür eger evlād olursa ḫarāmzāde

⁵ “Bunun üzerine Mūsā’ya, “Asan ile denize vur .” diye vahyettik deniz derhal yarıldı. Her parçası koca bir daḡ gibiydi.” anlamındaki āyetten alınmıştır.(Kur’ān-ı Kerim, Şu’arā/63).

⁶ “Müstehak olduḡu şey onun aleyhinedir.” anlamına gelen Arapça bir ifadedir.

⁷ “Sonunda sihirbazlar: “Biz Musa ve Harun’un Rabb’ine inandık.”deyip secdeye kapandılar.” anlamındaki āyetten alınmıştır. (Kur’ān-ı Kerim, Tāḫā Süresi/70).

⁸ a. g. e., vr. 33b.

⁹ a. g. e., vr. 34a.

olur ve dağı Nesnâsı dirler bir kavm var, maymûn şeklidir ammâ boyları on iki arşündür, anlar biri birin yerler ve dağı mağrib çurusunda baħr-i muħîṭ kenârında olurlar. İkdâm dirler bir kavm anlar dağı âdem etin yirler ve dağı İskender dir ki ben cihânı gezdüm çok dürlü maħlûk gördüm illâ bir kavm gördüm ki gövdesi ve eli ayağı âdem ancak yüzi it gibi kıyruğı maymûn gibi kıyruğıyla âdemi urup düşürür hiç ancılayın bir ğayrı kavm görmedüm, didi.

İskender kûh-ı Kâf'a vardı,¹⁰ sedd-i Ye'cüc'i yaptı, ba' dehu anda bir melek gördi. Eytdi yâ melek bu tağıñ 'acâyiblerinden veyâ bunuñ ardında ne var? Bize haber ver, didi. Ol firişte eytdi yâ Zülkarneyn bu rub'-ı meskûnuñ içinde ne kadar tağlar var ise anuñ tamarı benüm elümdedir. Hağ Te'âlâ kaçan bir yeri kaħr itmek emr eylese ol yeruñ tamarların çekerüm, ol yer zelzeleye gelür kaħr olur veyâ tamarı kırur, şuları çekilür yâhüd kıtlık olur. Kışaş-ı enbîyâda eydür Kâf Tağı'nuñ ardında bir yer vardır, otuz bu dünyâ kadar büyükdür ve anda niçe dürlü 'âlemler ve niçe şehirler vardır, içleri tolu halkıdır ve anuñ ardında yetmiş tağ var, miskden ve anuñ ardında yetmiş tağ var, 'anberden ve anuñ ardında yetmiş tağ var zümürüdden ve anuñ ardında yetmiş tağ var gümüşden ve dağı biñ dürlü 'âlem vardır içi tolu şehrdür anlar âdem nedür bilmezler ve şeytân nedür bilmezler, hemân dillerinde lâ ilâhe illâ'llâh Muhammedün resûlü'llâh dirler fe-emmâ bu kadar zıkr olundu bu rub'-ı meskûn hemân bir 'arız yerdür var ise Kâf rub'-ı meskündür. Deñiz içinde bir karpuz mişâlinedür ve Kâf'dan ötesi gene deñizdür, tâ kim zıkr olunan yerlere varınca altı yıllık yoldur ve altı yıllık yol dağı Heyhât şahrâsıdır. Âdem aña varmak mümkün degil meger İskender-i Zülkarneyn ve Hâzret-i Süleymân görmüş olalar ammâ Hâzret-i server-i kâ'inât ve efdâl-ı cemi'ü'l-maħlûkât 'aleyhi ekmelü't-taħiyyât ve ş-şalavât Hâbib-i Hudâ ve şefî'-i rûz-ı cezâ Muhammed Muştafâ şalla'l-lâhu 'aleyhi ve 'alâ âlihi ecma'în Hâzretleri bu cümle 'âlem ve kâ'inâtı ve eflâk-i mevcûdâtı haber vermişler idi.

Beyân-ı Nîl-i mübârek¹¹

Ve dağı Nîl Irmağı kim vardır, ol çıkdığı yer bir ulu tağdır ki kûh-ı Kâf'dan nişân ve baħr-i 'Ummân'uñ bir bucağıdır. Nîl-i mübârek bu tağdan çıkdığı yerden on iki göz olur ki her biri Ceyhûn kadar olagelür, Âdemizâda aħar ve üç bölük olur: Bir bölüğü Hâbeş'e dek gelür andan baħr-i 'Ummân'a qarışur ve bir bölüğü mağribe gider ve bir bölüğü Mış'a gelür andan Akdeñiz'e qarışur, anda şeker ve pirinc biter ve bu Nîl-i mübârek başı Cennet'den gelür dirler, zîrâ Cennet ırmağlarından olmak ihtimâli var. Hudâ kâdirdür kudret ve 'azimetine bir nesne hâ'il degildir zîrâ 'alâ külli şey'in kâdirdür bu yeryüzünden ol ki göge yakın semâda mu'allağda qar hâzinesin yaratmışdır. Resûlullâh şalla'l-lâhu 'aleyhi ve sellem Hâzretleri Mi'râc gicesi ol qar hâzinesin gördi Allâhu ekberu şânehu didi ve kaçan qar yağsa tesbîhe meşğül olurlardı yâ niçün dirseñ buyurdu ki Hağ Te'âlâ Hâzretlerinüñ hâzînelerinden andan ulu hâzîne görmedüm meger kim rahmeti deryâsı ola diyü buyurdu.

Ve bu zıkr olunan tağ ırakdır, aña âdem varmak mümkün degildir, zîrâ ıssız yerlerdür, şenlik yokdur ve hem yırtıcı pek büyük hayvânlar vardır, yol virmezler ammâ Hağ emriyle İskender vardı gördi, dirler. Bu dağı ba' id olmaya ki Hağ Te'âlâ bir kûluna 'inâyet eyleye beyt müyesser eyleyince Rabb-i Hâdi talebsiz irişür merdüñ murâdı. Hağ Te'âlâ bu bir avuç içi kadar yalancı dünyâda bu kadar 'acâyibler yaratdı kıyâs eyle ki dârü'l-beķâ olan Cennet gibi vâsi' yerde neler vardır? Cennet'de olan 'acâyibât tağlar ve ağaçlar ve ırmağlar ve dürlü dürlü yerler ve köşkler ve bāğçeler ve bāğlar ve sarâyalar kim vardır ne gözler görmüşdür ve ne kulağlar işitmişdür ve ne gönüllere gelmişdür ve ne dil ile taħrîri ve kalem ile taħrîri mümkündür. Hemân Hâzret-i Hâlıkü's-Settâr ve Vâhibü'l-Ġaffâr luftıyla ve keremiyle itdigümüz hâta ve 'işyanlarımızı 'afv-ı mağfiretiyle cürmümüzi 'afv buyurup Hâzret-i Muhammedü'l- Muştafâ şalla'l-lâhu 'aleyhi ve sellem Hâzretlerinüñ şefâ'atiyle girüp görmek müyesser eyleye âmin.

Ve dağı rûmiyye-i kübrâda bir şüret var,¹² bir kişi anda varup ol şüreti ruhbânlardan şormuş. Bu âħir zamân Peyğamberi Muhammed'üñ taşvîrüdür. İskender'üñ anası Uryâ Hâton gelüp bu taşvîre yalvardı, Hağ Te'âlâ aña İskender gibi oğul virdi. Şimdi ol ilde her kimüñ hâceti olsa varur ol taşvîr yanında hâcet diler, murâdı hâşıl olur.

Ve dağı bir yer var anda gulyabânî çokdur,¹³ İskender didi çok gül gördüm ammâ andaki kadar görmedüm, zîrâ gül var kim ayda beş yüz âdem azdırur, bir sâ'at âdem olur, bir sa'at hayvân şekline girer. Ba' zılar dir bu dağı maħlûkdür ammâ şaħîḥ budur ki cindür. Kaçan tâ'ifesi göge çıkmak dilese yer ile gök arasında melekler vardır,

¹⁰ a. g. e., vr. 35a.

¹¹ a. g. e., vr. 37a.

¹² a. g. e., vr. 37b.

¹³ a. g. e., vr. 37b.

ellerinde ateşden şihâblar vardır, cinnîleri göricek ol âteşden şihâbı atıp ururlar, cin düşer, cinlikden ma'zül olup gulyabânî olur, dirler. Ekşerî tağlarda yolcu görüp âdem şüretine girüp yolcunun önüne düşüp yolun azdırurlar, şabâh olunca görür yolu azmış bulunca haylî zahmet çekerler. Ol mel'ûnların dâ'imâ işleri âdem oğlanını toğrı yoldan çıkarup bâtil yola sevk itmektür. Hâk Te'âlâ, cümle ümmet-i Muhammed'i şerlerinden hıfz eyleye, âmin be-hürmeti'n-nebiyyîn.

Ve bu gül tâ'ifesi ekşeriyâ kırlarda saçlı dervişler şüretlerine girüp geyiklere binerler. Tağlarda ba'zı yolculara görünüp yine gayet ulurlar. Ol ahmağ, câhil miskîn anları tağda evliyâ gördüm geyige binmiş diyü inanup cân u dilden medh ider gezer. Ekşeri şol mezhebden taşra ışıklar vardır, anlar halkı aldamak için erenler atının postudur, diyüp birer geyik derisin boyunlarına taşup anuñla dilenüp gezerler ve evliyâlar atı derisidür benim namâzlığumdur, dir ammâ 'ömründe namâz kılmak ne şekldür bilmezler ve tekyelerde birer geyik boynuzun aşarlar, veliler atının boynuzidur, diyü nice aldadurlar. 'Ale'l-huşûş 'avratlar görseler tağkîdür, diyüp böyle nâkış işi irtikâb ideler, bu fesâdı iden cinnîlerdür veyâ gulyabânîdür ve ba'zı yerlerde pınar olur, anda ecinnîler varup mekân tutarlar ki ba'zı câhilleri inandırmak için remziderler anlar dağı gerçek şanup varurlar, sıtma için ağaçlara bezler bağlar, hâcet diler, bu şuda kerâmet var yâhüd bunda evliyâ vardır, diyüp meded umarlar. Dimezler ki meded ve 'inâyet yerleri ve gökleri ve beni yokdan var iden Hâlık'ındur ve illâ şuyun şudan farkı nedür cümle şu birdür ve şu Hâk'ın didârın görmüşdür. Bu feşâdlar, cümle cinnüñ ve şeytânüñdür, zîrâ anlar âdemi azdırmağa bahâne ararlar ve âdemin ezelden düşmânı olduğu ma'lûmdur. Bu ma'küle hayâlâta i'tikâd câ'iz degildür 'âkil olan bunlara aldanmaz ammâ câhilüñ evliyâsı çok olur dimişler.

Hazret-i 'Ömer zamânında 'Arabistân'da bir pınaruñ yanında bir ağac içinde bir cin mekân idinmiş,¹⁴ câ-be-câ anda olan 'Arab halkına hayâlât gibi görünüp halk dağı bu pınarda ve bu ağaçda bir sır var diyüp etrâfa şâyî' olup ekşeri halk gelüp ol ağaca sıtma için bez pârelerin bağlayup ve hâcet taleb idüp giderlerdi. Şöyle meşhûr oldu ki tâ Hazret-i 'Ömer dağı işidüp ta'accub eyledi ve İslâm tarîkinde yokdur ammâ lâzım oldu ki varup görelüm, didi. Birkaç yârlar ile revâne olup vardılar, gördi ki bir pınaruñ yanında bir ağaç bez pâreleriyle öyle zeyn olmuş ki yaprakları görünmez olmuş. Anı görünce e'üzü bi'llâh okuyup bir balta getirün, didi. Ol ağacı kesdiler içi kof imiş içinden bir topal cin çıkup kaçdı. Hazret-i 'Ömer baltaı ardınca atdı, cin gâyb oldı, gördüñüz mi bu ağacın medhali var mıdır? diyüp gayrı men' eylediler.

Resûlullâh şalla'l-lâhu 'aleyhi ve sellem buyurdu ki¹⁵ her kağıñuz toğrı yola gitmek dilerse benim Aşhâb'uma uyasuz. Tâ kim gayrı yola gidüp azmayasuz ve benim Aşhâb'umdan soñra ümmetüñ 'ulemâsı hükümünde olasuz, şaşmayasuz, zîrâ anlar Benî İsrâ'il enbiyâsı gibidür ve benim şeri' atım üzre kâ'im olasuz ve benim sünnetümi ihyâ eylesüz ve şol remmâl tâ'ifesine inanmayasuz kimi arpaya ve kimi baklaya ve nohuda vesâ'ire her biri bir nesneye bühtân idüp gayba hüküm iderler. Ne'üzü bi'llâhi Te'âlâ bunların cümlesi şeytân ve cin fesâdidur cin ve şeytân olmuş işden haber virebiliyorlar yoğsa olacaq işi Allâh Te'âlâ'dan gayrı kimse bilemez ve gâh olur ki ol baklanın üzerinde bir işâret aňlayup hüküm ider, kažaen İllâhî gibi râst gelecek olursa i'tikâd iderler küfrdür ve inanan kişünün yetmiş güne dek hâceti kabûl olmaz. Tâ kim ol zu'm itdügi şeyden dönüp tevbe ve istiğfâr itmeyince işi râst gelmez, i'tikâd-ı hâliş gerekdür.

Ve dağı ehl-i İslâm'dan olan kimselere bu ma'küle lağviyyâta ve hâltiyyâta i'timâd itmek câ'iz degildür. El-hamduli'llâhi 'alâ dîni'l-İslâm bizüm dinimiz âşikâredür, gizlü degildür, kâfirlerün dinleri âşikâr olmayup gizlü ve bâtil olmağa cümle işleri dağı âyîn ve oyun ve böyle olur olmaz sihr-bâzlık ve cân-bâzlıktur. Hiçbir toğrı işleri yokdur. Cümlesi hîlebazlık ve tezvîrâtdur. Hâk Te'âlâ ümmet-i Muhammed'den olanları tarîk-i mustakîmden ayırmaya âmin ve bu cin ile şeytân ateşden halk olunma bir mağlûktur, anlar neye kâdir olabilür ammâ perî dağı bir mağlûktur, ba'zılar dirler perî dağı anlardandır ve-lâkin insâna münisdür ve perîyi öldürmek mümkündür ammâ cin ile şeytânı öldürmek bir vechle kâbil degildür zîrâ kıyâmete degin anlara cânib-i Hâk'dan mühlet olmuşdur¹⁶yaşarlar ve perî pâdişâhlarınun adı Kâzib'dür ve 'avratı olan perîñün adı Yenlüber'dür ve perîlerün çoğluğu Âfir Tağı'nda ve İshâhân'da ve Mâderân'da gayet çokdur ve dağı Rûs'da ve Frengistân'da ve Mâzderân'da ve Mesbîn'de olan perîlerün müslümânlarıdır. Anların dağı müslümânları ve kâfirleri olur dirler ve ba'zı esmâ ile perî şayd itmek mümkündür. Ba'zılar şayd idüp anlara şâhib-i huddâm dirler ammâ ba'zı kendin bilmezler ve er şayd ider ve anuñla ba'zı kerâmete dâ'ir işler gösterür, aşlı budur i'timâd itmeyesüz.

¹⁴ a. g. e., vr. 38a.

¹⁵ a. g. e., vr. 38b.

¹⁶ Noktalı kısım metinde silik çıkmıştır.

Beyân-ı Deccâl¹⁷

Mekke-i Mükerremme yâhüd Medîne-i Münevvere etrâfında ola. Peygamber'imüz Hâzretleri Hâzret-i 'Ömer ile giderken bir köye uğradılar. Peygamber'imüz buyurdu yâ 'Ömer bu köyde bir er vardur adı Keţţân'dur ve bir 'avrat vardur adı Keţţâne'dür, Deccâl-ı la' in bu ikisinden toğar didi ve geçüp gittiler bir zamândan şöra Hâzret-i 'Ömer yine ol köye uğradı köyün halkı bir yere üşmüşler. 'Ömer Hâzretleri bu cem'iyetün aşlı nedür? didi eytdiler bir oğlan toğdı ve dünyâya geldiği gibi kalmadı söyledi didiler. 'Ömer gelüp Peygamber'imüz Hâzretlerine söyledi Peygamber'imüz dağı 'Ömer vesâ'ir yârlar ile kâlkup ol köyden yaña gelürken Peygamber'imüz buyurdular ki gönlünüzden bir şey tutuñ görelüm bilür mi? Duĥân Süresi'n tutdılar, köye geldiler. Deccâl görünce Duĥân Süresi'n tuttuñuz, dedi dağı herzeğe başladı. 'Ömer işidüp kılıç çekdi urmağa, kılıç 'Ömer'ün yüzine toķunup iki barmaq kadar pâre eyledi. Peygamber'imüz gördi ki ğavġa olur dönüp gitti. Deccâl bir taşa işâret eyledi taş bunlaruñ etrâfını hişâr gibi kapladı. Aşĥâb kôrġdılar Peygamber'imüz dağı du'â itdiler, derĥâl 'uġâb şeklinde bir melek gelüp Deccâl'ı aldı, havâya çıkardı. Deccâl, feryâd idüp yâ Muĥammed amân didi Peygamber'imüz meleğe işâret eyleyüp al git didi melek götürüp Ĥorâsân iklimine bir vâdiye ĥabs eyledi. Ĥâlâ andadur ol vaġt ki çıġa, Ĥorâsân'dan ĥurüc eyleye ve eşegine bine İşfahân'a gele, anda yetmiş biñ Yahûdî aña uya ve Deccâl'uñ bir gözi kôr ola ve anuñ 'askeri üç ġâ'ife ile çok ola. Bunlaruñ ekşeri kıtlık ucından aña zârürî uyalar, zîrâ Deccâl'uñ yanınca dürlü yemişler ve bâġçe bir yanında ola, her kim aña uya Cennet diyü ġoya ol aña Cehennem ola ve bir yanında karanlıklar ve şovuklar ola uymayanı aña Cehennem diyü ġoya ol kimseye Cennet gibi ola, zîrâ ki siĥrdür ĥâġîġi degildür ve Deccâl'uñ iki yüz biñ 'askeri ola ĥâşâ ben Taĥrî'yum diye ve Başra'da bir taġ vardur aña gele ve önünce dürlü sâzlar çalalar bir kişi ne ġadar zâhid olsa elbette şeytânât tamarı ĥarekete gelüp kendisün aña teslim ide, meġer Ĥâġġ'uñ 'inâyeti olan kişi aña uymaya.

Nüzül-ı 'İsâ 'Aleyhü's-Selâm¹⁸

Ka'bü'l-ahbâr eydür: 'İsâ gökden 'aşr vaġtinde ine ve iki firîštenüñ omuzına iki ġolın ġoyup nür gibi şu'le virür ve misk ü'anber ġokusundan 'âlem mu'aġtar ola. Şâm halkı görebilür. Mehdî leşkeri dağı görüp şâd olalar e'ş-şalât diyü çağrışup Şâm'a geeler ve Hâzret-i 'İsâ Şâm'da Aġ Minâre üzerine ine başında yeşil imâme eġinünde aġ câme elinde ĥırbâ ve belinde seyf ġâti' büleñd âvâzile e's-selâmu 'aleykum yâ ümmet-i Muĥammed diye cümle 'âlem añ istîġbâla gele, andan Mehdî gelüp buluşa, ikinci namâzın bile kıralar, andan 'İsâ bir gergedân boyunlu ata bine, Ĥudüs'e gele, Deccâl-ı la' inî Lüġ Ĥapusı'nda bula, ĥarbe ile ura öldüre ve leşker dağı cümle kıralar, andan Hâzret-i 'İsâ kırġ yıl sultân ola, 'adliyle cihâna ĥükm eyleye ve kâfirleri ĥarâca kese ve Mehdî rahmet-i Ĥâġġ'a vâşıl ola, andan Hâzret-i 'İsâ Ĥâġ Te'âlâ'dan vahiy gele mü'minleri Ĥür Taġı'na cem' eyleye Ye'cüc ve Me'cüc ĥurüc ideler.

Ĥurüc-ı Ye'cüc ve Me'cüc¹⁹

Bunlar iki ġarındaşlardur, Nûĥ Peygamber oğlanlarındandır. Kışa boylu, küçük gözlü, ġulaġları şarġmış çıġalar, bütün dünyâyı başa, şöyle anlardan bir ġuş ġonacaġ yer ġalmaya, başlarına ġonalar, Âdem'i ve Ĥavvâ'yı büryân idüp yiyeler ve ne ġadar tatlu şular var ise evvel kendileri içeler şöra gelen acı şuları içeler, dağı şöra gelen balġıġını yalayalar, dünyâyı bütün ġurudalar, kıtlık ideler, ĥattâ Ĥür Taġı'nda bir ġoyun başını biñ altuna şatalar, ammâ mü'minler zikru'llâh ile tıyalar ve Hâzret-i 'İsâ'nuñ naşîĥatıyla eġleneler. Tâ kim anlar Ĥâġ'dan belâ gelince oġların göġe atalar, belâların bulalar ve Ĥür'da ĥalkuñ cem' oldukların işidüp vara. Hâzret-i 'İsâ du'â eyleye Ĥâġ Te'âlâ ġara at şüretinde bir leşker vire, anları bir demde helâk eyleye ve Ĥâġ Te'âlâ ġuşlar göndere, boyunları deve boynı gibi anlaruñ leşkerin deñize atalar, dünyâyı pâk ideler, dünyâ emn-i emân ola, mü'minler 'ibâdete meşġül olalar, ucuzluk ola ve Aşĥâb-ı Kehf 'İsâ Ĥavâriyyün olup bile ĥacc ideler ve andan Hâzret-i 'İsâ Medîne'ye gele, ĥaġun ala, andan kızları ola, kırġ yıl sultân ola. Ba'zılar yedi yıl dirler, andan dünyâdan göġe Hâzret-i 'Ömer yanında defn ideler rahmetu'llâhi te'âlâ 'aleyh.

Ĥurüc-ı Dâbbetü'l-Arz²⁰

Şâĥibü'l-Keşşâf'da eydür: Dâbbetü'l-arz 'İsâ'dan şöra çıġa, ol bir ĥayvâna beñzer, dört ayaġı vardur, fil ayaġı gibi ve boynuzı gergedâna beñzer, rengi ġaplına beñzer, ġuyruġı arslana beñzer, cümle renkten²¹vardur

¹⁷a. g. e., vr. 41a.

¹⁸a. g. e., vr. 42a.

¹⁹a. g. e., vr. 42a.

²⁰a. g. e., vr. 44a.

²¹Noktalı kısım metinde silik çıġmıştır.

Mekke'de Şafâ dirler bir tağdan çıka, başı buluda irişe, sağ elinde Mūsâ'nun 'aşası ve şolunda Süleymân'un mühri ola, mü'mini 'aşâ ile ura, cennetliksin diye; kâfiri mührleyüp cehennemliksin diye, mü'min bi'llâh diyü elinde yazıla ve dili 'Arabca söyleye, andan soñra 'äleme kışırılık yayıla, kimseden evlâd olmaya, toğan dağı ayağı başına yetişmiş toğa.

Ṭulu'-ş-Şems Mine'l-Mağrib²²

Ba'zılar 'İsâ zamânında gün mağribden toğa dirler ammâ şahîh budur ki 'İsâ'dan soñra ola dimişler ve bir gice güneş bata, üç gün üç gice toğmaya, gice ile 'ibâdet idenler tuya ve birbirine haber vireler. Ol ki 'âkildür uyanup mescide vara, 'ibâdet ide ol ki gâfildür, duymayalar üç gün tamâm olunca göreler ki güneş mağribden yaña çıka, öyle yerine vara, ay ile güneş ikisi bir yere gele, ikisinün dağı şevki berâber ola evvel günü sarı, ikinci günü kızıl, giderek bayâğı gibi ola bâb-ı tevbe andan tevbe kapüsü kapana. Peyğamber'imüz buyurdu tevbe kapusu mağribden yañadur ve bir kanadından bir kanadına kırk yıllık yoldur. Dünyâ yaraduldan berü açıkdur, ol vakt kapana ve ehl-i imân andan soñra kalmaya ve güneş, mağribden toğunca kıyâmet kopmağa elli yıl ola dimişler, andan soñra ikinci gün Dâbbütü'l-arz çıka dirler.

Def'ü'l-Ḳur'an²³

Ve dağı bir cum'a gün Ḳurân-ı 'azîm muşhaflardan kalğa ve dağı Deccâl çıka. Ba'zılar yerden ve gökden zâhir ola dirler ve dağı sūr çalına, bir ramazân ayınıñ evvel cum'ası günü halk gâfil iken çalına, oğlancılar pîr ola, pîrlere helâk ola, yedi yıldan soñra bir dağı çalına, ikinci def'a cümlesi öleler, kimse kalmaya. Bâkî Allâh ve dört melek kala, soñra melekler de öleler, üçüncü def'a çalınca cümle kâfirler birden helâk olalar, bu dört melek dağı anlardan soñra cân vireler.

Beyân-ı Bilâd u Şehristân²⁴

Rivâyetdür ki Hazret-i 'İsâ'dan soñra gün mağribden toğduktan soñra memleketler ve şehirler her biri bir sebep ile harâb olmağa başlaya. Evvelâ Mekke-i Mükerrime'nün harâbına sebep Hâbeş'den bir kavm çıka, Mekke'ye geleler, şehri yıkarlar, ya'ni Ka'be'nün taşını bir bir yıkup deñize dökeler ve Medîne-i Münevvere berd ile ve kahr ile ve kaht ile harâb ola ve Belh ve Teremed rencile ve fâ'un ve şu ile harâb olalar. Fâris kumdan harâb ola Buḥârâ'yı Benî Kanṭür didikleri kâfir harâb ide. Yünân memleketi şudan harâb ola. Şâm korkudan harâb ola ammâ cümle memleketler harâb olduktan soñra Şâm anlardan kırk yıl soñra harâb ola ve harâbdan soñra Câmî' - i Benî Ümeyye kırk yıl dağı dura soñra yıkıla, anuñcün evvelî Şâm âhiri Şâm dimişler. Mağrib illeri harb ve çarbdan ve şâ'ıkadan harâb ola. Başrâ şudan harâb ola. Tabersitân zulmile harâb ola. İsfahân herc ü mercile harâb ola. Bağdâd şuya garğ ile ve hasf ile harâb ola. Şâm yel ile çok şehirler oda yanmağile harâb ola. Konya Eflâṭun bınarından harâb ola. Şâm ve Rüm ve Mısr firengiden harâb dağı Nîl kurumağile harâb ola. Kudüs ve Ḥalîlül'r-raḥmân nâr ile ve şusuzluğile harâb ola. Şâm dünyânuñ başıdur, Mısr kıyruğıdur dirler ve kâfirler cümlesi birden cân virüp geberdiklerinde şehirleri dağı bile harâb ola.

Ve dağı kıyâmet kopduktan soñra Haḳ Te'âlâ bu halkı yine diriltmek diledükde 'arşun altında bahrül-hayâtdan kırk gün kırk gice Nüh Tūfân'ı gibi yer yüzine şu ağıda, âdem menisi gibi kırk arşun yerden yukarı çıka, andan evvel şuyı yer içe ve Haḳ'ın emriyle âdem gövdeleri yerden mantar gibi bite ve şöyle cânsuz turalar. İsrâfil şürı urunca herkesün cânı varup bedenine gireler ve biñ yıl şöyle mebhût turalar andan maḥşer yerine sürüp hisâb ve kitâb göreler. Haḳ Te'âlâ Hazretleri cümle ümmet-i Muḥammed'e meded 'inâyetiyle şaşırmayup âsân-ı tarîkle cevâb virüp Resûl'llâh'un maḫhar-ı şefâ'atiyle Cennet'ine lâyıḳ gördüğü kulları zümresine ilḫâḳ eyleye âmîn bi-hürmeti ḫabîb-i Rabbi'l-'âlemîn.

SONUÇ

Edebiyat tarihinin temel kaynaklarında rastlanmayan bazı bilgi ve belgelere mecmualar yoluyla ulaşılabilir. Mecmualara yönelik çalışmalar arttıkça edebiyat tarihiyle ilgili birtakım yanlış ya da eksik bilgilerin düzeltilmesi ve araştırmaların daha güvenilir bir şekilde yapılması imkânı doğacaktır. Bu çalışmada ele alınan Mecmua'da herhangi bir sıralama düzeni takip edilmediği görülmüştür. Manzum-mensur karışık ve dağınık olarak yazılan

²² a. g. e., vr.44a.

²³ a. g. e., vr. 44a.

²⁴ a. g. e., vr. 44b.

Mecmua içinde değişik sayfalarda yer alan, çeşitli mitolojik hikâyelerin ve bazı bilgilerin yer aldığı mensur metin kısmının çeviri yazısı verilmiştir. Böylece toplumun kültürel hafızasında yer edinmiş bazı bilgi, inanç ve mitolojik unsurların dile dayalı metinlerden olan mecmualarda da yer aldığı görülmüştür. Klasik Türk edebiyatının en önemli kaynaklarından İslam kültürü ve İran mitolojisine ait birtakım bilgi ve inançların ya doğrudan doğruya ya da hikâye yoluyla anlatıldığı bu Mecmua'da mitolojik bazı öğelerin örnekleri ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

Devellioğlu, Ferit (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Dilçin, Cem (Dü.) (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Gıynaş, Kamil Ali (2011). "Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası". *Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*. S. 25, 245-260.

Kur'ân-ı Kerîm Meali (2008). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kut, Günay (1986). "Mecmualar" *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. C.6, s.170. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Selçuk, Bahir, A. Bellibaş (2013). "Milli Kütüphanede Kayıtlı 3692 Numaralı Şiir Mecmuası". *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*. Volume 2/3, p. 485-524.

Yıldızoğlu, Muhammed Abdulkerim (2015). "Süleymaniye Kütüphanesi 34 Sü Tarlan/182 No'lu Şiir Mecmuası". (Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

Süheyla DOĞAN

Doktora Öğrencisi
Dicle Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları
serra.saidson@gmail.com

Hayrettin AYAZ

Yrd. Doç. Dr.,
Fırat Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi,
Türkçe Eğitimi Bölümü,
hayrettinayaz@gmail.com

XIX. YÜZYILDA BATI'DA YABANCILARA OSMANLI TÜRKÇESİ ÖĞRETİMİ: W. B. BARKER ÖRNEĞİ¹

Özet

Günümüz dünyasında uluslararası arenadaki rolünün ve öneminin artmasıyla Türkiye'ye olan yabancı ilgisi büyük ölçekli bir Rönesans yaşamaktadır. Bu ilgi politik ve ekonomik alanda olduğu kadar sosyal planda da Türk diline yoğun bir biçimde yönelmiştir. Bugün artık gerek Türkiye'de üniversiteler düzeyinde ve özel dil kurslarında gerekse dünyanın pek çok ülkesinde bulunan Türk okulları ve Türk kültür merkezleriyle uluslararası prestijli pek çok üniversitede Türkçe yabancı dil olarak öğretilmektedir. Ancak Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi yeni bir fenomen değildir ve yoğun bir tarihi geçmişe sahiptir. Özellikle de Batı'nın Türkçeye olan ilgisinin 19. yüzyılda artmış olduğu görülmektedir. Osmanlı Devletinde gerek diplomat gerekse gezgin olarak bulunmuş pek çok Batılı oryantalist Türk dili üzerine çeşitli kitaplar yazmışlardır. Bu kitapların amacı bu "egzotik dili", Avrupalı meraklısına öğretmek olmuştur. Bu kitaplar arasında yabancı dil öğretim yöntem ve teknikleri açısından en kapsamlısı ve bir anlamda en yenilikçisi, bir İngiliz diplomat ve oryantalisti William Burckhardt Barker tarafından 1854'te yazılmış olan "A Reading Book of Turkish with a Grammar and Vocabulary" adlı çalışma olmuştur. Bu çalışmanın amacı, kendisini çağdaşlarından ayıran özellikleri dolayısıyla 19. yüzyılda Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi konusunda ilgili literatüre önemli bir katkı sağlayacağı umulan söz konusu bu eseri incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, yabancı dil, dil öğretimi.

Teaching Ottoman Turkish to Foreigners in the West in the 19th Century: W. B. Barker's Work

Abstract

In today's world, the foreign interest towards Turkey is experiencing a large-scale renaissance due to its ever-increasing role and importance in the international arena. This interest has intensively been directed to the language, which is the main building-block of the country's culture forming the social domain, as much as it is in the political and economical domains. Now, Turkish is taught as a foreign language not only at the universities and private language schools in Turkey, but also at the Turkish schools and cultural centers and many prestigious international universities around the world. However, the teaching of Turkish as a foreign language is not a brand-new phenomenon and has a rich historical background. It is clear that this richness was mostly experienced in the 19th century in the West. Many western orientalist that had been to the Ottoman Empire as both diplomats and travelers wrote many works on the Turkish language. And the aim of these books were to teach this exotic language to its European fanciers. Among these books, the most comprehensive and, in a sense, the most innovative one in terms of the foreign language teaching methods and techniques was "A Reading Book of Turkish with a Grammar and Vocabulary" written by an English diplomat and orientalist William. B. Barker in 1854. This study aims to analyze this book in question which is thought to make an important contribution to the relevant literature in terms of

¹ Bu çalışma, birinci yazarın Yüksek Lisans Tezinden oluşturulmuştur.

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ - THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

SAYI: 1 NİSAN 2017 - ISSUE: 1 APRIL 2017

teaching of Turkish as a foreign language in the 19th century due to the characteristics that distinguish it from its contemporaries.

Keywords: Turkish, foreign language, language teaching.

GİRİŞ

Türkçe, insanın onu pratik olarak edinmeye yönelik bir isteği olmasa da, gramerini okumanın bile gerçek bir zevk (Müller, 1861) verdiği bir dildir. Dünyanın farklı bölgelerinde yaklaşık 300 milyon insan tarafından konuşulan Türkçe, bin yılı aşkın bir süredir hem "edebî dil", hem de "devlet dili" (Mert, 2002) olarak kullanılması sebebiyle oldukça eski bir kültür zeminine sahiptir. Yeni sosyal ve siyasi gelişmelerle birlikte önem kazanan Türk dili çok farklı coğrafyalarda ilgi ile karşılanmakta ve bunun sonucu olarak Türkçe öğrenme talepleri de gittikçe artmaktadır (Öztürk vd., 2007). Türkçeye olan bu ilgi oldukça geniş bir geçmişe sahip olmakla birlikte 19. yüzyılda yoğun bir şekilde görülmüştür. Avrupa' da Yeni Çağ'ın başlamasıyla hız kazanan coğrafi keşifler, Batı'nın ilgisini Doğu'ya yöneltmiştir. Başlangıçta "binbirgece masalları"nın fantastik atmosferine yönelen bu egzotik ilgi, zamanla bilimsel bir zemine doğru kaymıştır. Avrupa ülkelerinden pek çok seyyah ve oryantalist, Doğu evrenini yakından tanımak maksadıyla seyahatlere çıkmışlardır.

Avrupa'dan Doğu'ya yönelen oryantalistlerin başlıca çalışmalarından biri de filolojik etütler olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı Türkçesi, Arapça, Farsça ve Hintçe üzerine incelemeler yapılmıştır. Özellikle Doğu'nun temsilcisi durumundaki Osmanlı'nın resmî dili olan Türkçe 19. yüzyılda Avrupalıların ilgi alanına girmiş bulunmaktaydı. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti ile siyasi, ticari ve kültürel ilişkilerinin ilerlemesini isteyen Batılı devletler, Türkçe öğrenmek maksadıyla pek çok kitap yazmışlardır. Bu kitapların en önemlilerinden biri, İngiliz oryantalist W. Burckhardt Barker'in İngilizlere Osmanlı Türkçesini öğretmek için yazdığı "A Reading Book of Turkish with a Grammar and Vocabulary" isimli kitaptır. 1854 yılında Londra'da basılan Barker'in kitabı dilbilgisi, yazma (kompozisyon), telaffuz, okuma metinleri ve sözlük bölümlerinden oluşmaktadır. 19. yüzyılda Batı'da Türkçenin öğretimine yönelik olarak hazırlanmış bu kitabın çağdaşlarından ayıran kendine has özellikleri olması dolayısıyla kapsam olarak Batılılara Türkçenin öğretiminde ilklerden olduğu düşünülmektedir.

WILLIAM BURCKHARDT BARKER'İN HAYATI VE ESERLERİ

Bir İngiliz oryantalisti olan ve 1810'da babası John Barker'ın konsolos olduğu sırada Halep'te doğan Barker, anne ve babasından fevkalade bir dil yeteneği almıştı. Doğduğu sırada evlerinde babasının misafiri olarak bulunan John Louis Burckhardt'ın da vaftiz oğlu olan Barker, 1819'da İngiltere'ye getirilmiş ve orada eğitilmiştir. Çocukluğundan beri doğu dillerini çalışmayı sürdürmüş ve nihayetinde Avrupa'nın belli başlı dillerinde olduğu kadar Arapça, Türkçe ve Farsçayı da iyi öğrenmiştir. Suriye'ye geri döndükten sonra Barker, Asi Nehri'nin hemen hemen hiç bilinmeyen kaynaklarına doğru uzun bir yolculuğa çıkmıştır. Ancak bu yolculuğunun kayıtları, onun "Notlar"ının 1836'da Londra Coğrafya Derneği'ne ulaştırılmasına kadar, hiç yayınlanmamıştır. 22 Ağustos 1835'te babasının Asi Nehrinin boğazında bulunan Suediahtaki konağına dönen Barker, kış boyunca neredeyse her akşam o dönem Suriye Valisi olan ve Antakya'da yaşayan İbrahim Paşayla satranç oynamıştır. Pek çok yıl resmî sıfatla Tarsus'ta kalmıştır.

Belli bir süre Eton College'da Arapça, Türkçe, Farsça ve Hintçe profesörü olarak bulunan Barker, Türkçe Grameri kitabını da buranın müdürü olan Dr. Hawtrey'e adamıştır. Kırım Savaşı sırasında Doğu dilleri ve karakteri konusundaki tüm bilgisini Britanya hükümetinin emrine amade eden Barker, 28 Ocak 1856'da yine İngiliz hükümeti tarafından Karadeniz Sinop'ta bulunan alay komutanlığında baş komiser olarak görevlendirilmiş olduğu sırada koleradan ölmüştür.

En büyük eseri olan ve William Francis Ainsworth tarafından yayına hazırlanan *Lares and Penates* (1853) (Lares ve Penates / Eski Roma mitolojisinde aileyi ve Roma devletini koruyan Tanrılar grubu) için sürekli malzeme toplamıştır. Bundan önce de Barker "Exhibition of the Works of Industry of all Nations. The Speech of His Royal Highness Prince Albert translated into the principal European and Oriental Languages," (Tüm Ulusların

Gayretlerinin Eserleri Sergisi. Majesteleri Prens Albert'in konuşmasının başlıca Avrupa ve Doğu dillerine çevirisi, Londra, 1851) adlı çok dilli bir kitap yazmıştır. Diğer eserleri şunlardır:

'Turkish Tales in English'(İngilizceye çevrilmiş Türkçe Hikayeler)

'A Practical Grammar of the Turkish Language; with Dialogues and Vocabulary,' Londra, 1854 (Diyalog ve Kelimeli Pratik Türkçe Grameri)

'A Reading Book of the Turkish Language, with Grammar and Vocabulary,' Londra, 1854 (Gramer ve Kelimeli Türkçe Okuma Kitabı)

'Baitál Pachísí; or, Twenty-five Tales of a Demon' (Baitál Pachísí ya da Bir Şeytanın Yirmi-Beş Hikayesi); Hintçe metnin yeni bir baskısı, her kelime Nagari alfabesine karşılık gelen Hintçe karakterle hemen altında ifade edilmiş, mükemmel bir İngilizce birebir satır arası çeviri yapılmış ve her sayfanın altında İngilizce çevirisi verilmiştir; Hertford, 1855. Bu kitap, kendisine adanmış olan Edward Backhouse Eastwick tarafından basılmıştır.

'Odessa and its Inhabitants, by an English Prisoner in Russia,' (Odesa ve Yerlileri, Rusya'da İngiliz bir Mahkum) Londra, 1855.

'A short Historical Account of the Crimea, from the Earliest Ages and during the Russian Occupation,' (İlk çağlardan Rus İşgaline Kırım'ın Kısa bir Tarihi) Hertford ve Londra; (http://en.wikipedia.org/wiki/William_Burckhardt_Barker)

1. "A Reading Book of Turkish: With a Grammar and Vocabulary" Adlı Kitabın Değerlendirilmesi

1.1. Kitabın Genel Özellikleri

"A Reading book of the Turkish Language with a Grammar and Vocabulary" adlı kitap, İngiltere Eton College' de Arapça, Türkçe, Farsça ve Hintçe profesörü olan oryantalist William Burck Hardt Barker tarafından 1854 yılında Londra'da kaleme alınmış ve James Madden yayınevi tarafından basılmıştır. Kitabın hedef kitleleri Türkçeyi öğrenmek isteyen İngiliz okuyucularıdır. Toplamda 284 sayfa olan kitap Dilbilgisi, Kompozisyon (Yazma), Telaffuz, Okuma Metinleri ve Sözlük ana bölümlerinden oluşmaktadır. Yazar kitabın önsözünde kitabı hazırlama amacını şu şekilde ifade etmiştir:

"Elinizdeki kitabın amacı, öğrencinin Türk dili konusunda şimdiye değin basılmış, ya hatalı ya da genel bir okuyucu için fazlasıyla karmaşık olan dilbilgisi kitaplarıyla edinebileceğinden daha detaylı bilgi sahibi olmasına yardımcı olmaktır" (Barker, 1854a).

Bu iddialı girişle yazar Türkçe öğretimi konusunda, kendisinden önce hazırlanmış olan diğer çalışmalarını eleştirmekte ve kendi kitabının farkını ortaya koymaktadır. Dilde yetkinliği bir anlamda okuma ve yazmada yeterliliğe bağlayan yazar, bir dili doğru bir düzeyde okumak ve yazmak isteyen kimsenin de yüzeysel bir dilbilgisi kuralları bilgisinden daha fazlasına ihtiyaç duyduğunu belirtir. O dilde cümle kuruluşunu çalışması gerektiğini ve dilin terkihi konusunda kusursuz bir kavrayışa sahip olması gerektiğini söyler ve yazar bunun da kitapta ortaya konulan çalışma planının takip edilmesi durumunda gerçekleşeceğini umut ettiğini bildirir.

Önsözdeki kendi ifadelerinden daha önce Türkçe öğretmekte olduğu anlaşılan yazar, kitabı kullanacak öğrencinin zihninde oluşacak tüm soruları önceden kestirmenin mümkün olmadığını ancak daha önce çeşitli ilerleme kademelerinde - bu ifadeyle yazar bir anlamda ilk defa dil öğreniminde seviyelerin olduğundan söz etmiş oluyor- olan öğrencilerinin sormuş olduğu sorulara ve yapmış olduğu yorumlara dayanarak onların kafalarına takılabilecek sorulara cevap verme hususunda kitapta elinden gelenin en iyisini yapmış olduğunu iddia eder.

Önsözde kitabın işleyişini özetleyen yazar, ilk olarak bir takım basit ancak gerekli dilbilgisi yapılarını ve kurallarını vererek daha karmaşık ve önemli yapılar konusunda bir temel oluşturduğunu, her zor sözcüğün dilbilgisel analizini vererek bu dilbilgisi kurallarını tanıdık hale getirdiğini ve sürekli tekrarlarla *ki bu da kitabın*

yazıldığı dönemde yabancı dil öğretiminin anahtar sözcüklerinden biridir, bu kuralları öğrencinin hafızasına sokmaya çalıştığını belirtir.

Ayrıca, her bir kelimenin birebir çevirisini vererek öğrenciyi fazla zamandan ve sıkıntıdan kurtardığını ve metin içerisinde geçen aynı kelimeyi bir de kitap arkası sözlüğünde vererek öğrenciye onun normal bir sözlükte olabileceği şekliyle kökünü ve kökenini de sunduğunu övgüyle dile getirir. Konuyu fazla zorlamadan şüphesiz çok daha fazla şeyin yazılabileceğini düşünen yazar, kendisinin yine de sözü fazla uzatmadan ancak gerekli olan her hususta fazlasıyla tafsilat vererek kuralları basitleştirmek ve onları herkesin kavrayabileceği şekle getirmek için ne lazımsa yaptığını inandığını not eder.

1.2. Dilbilgisi Bölümüne Yönelik Bulgu ve Yorumlar

Dilbilgisi öğretimi, Osmanlı Türkçesinin öğretildiği 89 sayfalık bir bölümde, 255 referans madde, bir ara özet ve bir son özet verilerek gerçekleştirilmiştir. Dilbilgisi öğretimine Osmanlı alfabesinin tanıtımıyla başlanmış ve alfabe ve alfabeye ilgili hareke konularına 12 madde ayrılmıştır.

Şekil 1 Osmanlıca Alfabe Tablosu

[2.]—THE TURKISH ALPHABET.

Name.	Final.		Medial.	Initial.	Power.
	Connec.	Uncon.			
Alif	—	—	—	—	a, e, i, o, and u, according to the vowel-point.
Bé	ب	ب	ب	ب	b.
Pé	پ	پ	پ	پ	p.
Té	ت	ت	ت	ت	t.
Thé	ث	ث	ث	ث	th, and sometimes s.
Jím	ج	ج	ج	ج	j.
Chím	چ	چ	چ	چ	ch, as in 'child.'
Hha	ح	ح	ح	ح	hh, a strong aspirate.
Kha	خ	خ	خ	خ	kh, like the German ch (guttural)
Dal	د	د	د	د	d.
Zal	ذ	ذ	ذ	ذ	z.
Ré	ر	ر	ر	ر	r.
Za	ز	ز	ز	ز	z.
Zha	ژ	ژ	ژ	ژ	zh, precisely as the French j.
Sfm	س	س	س	س	s.
Shfm	ش	ش	ش	ش	sh.
Ssád	ص	ص	ص	ص	ss, s hard.
Dhád	ض	ض	ض	ض	dd, d hard, and sometimes z.
Táh	ط	ط	ط	ط	tt, t hard, and sometimes d.
Záh	ظ	ظ	ظ	ظ	z hard.
Ain	ع	ع	ع	ع	a, i, u, a soft guttural.
Ghain	غ	غ	غ	غ	gh, guttural.
Fe	ف	ف	ف	ف	f.
Káf	ك	ك	ك	ك	k hard and palatal.
Káf	ك	ك	ك	ك	k.
Saghir	ق	ق	ق	ق	n, cerebral.
nún	ق	ق	ق	ق	g hard, sometimes softened into y.
Gaf	ق	ق	ق	ق	l.
Lam	ل	ل	ل	ل	m.
Mím	م	م	م	م	n.
Nún	ن	ن	ن	ن	o, oa, u, w, and v.*
Waw	و	و	و	و	h.
Heh	ه	ه	ه	ه	y.
Yeh	ي	ي	ي	ي	

Şekil 1' de görüldüğü gibi, Osmanlı alfabesi, harflerin adları (name), başta (initial), ortada (medial), sonda (final) yazılışları ve yazılışta kendisinden önce ve sonraki harfe bağlanıp (connected) bağlanmadığı (unconnected), bağlanıyorsa nasıl bağlandığı bir tablo halinde verilmiştir. Tabloda ayrıca, harflerin fonetik transkripti ve nasıl artiküle edildikleri hakkında bilgiler içeren bir bölüm de "power" başlığı altında verilmiştir. Daha sonra tabloyla ilgili detaylar maddeler içerisinde açıklanmıştır ve Arapça harekeler tanıtılıp kelimeye nasıl bir okunuş kattıkları örneklerle anlatılmıştır:

Şekil 2. Harekeler Tablosu

<i>Ex.</i>	Fatha	بَد	pronounced	<i>bad.</i>
	Kesra	بِ	„	<i>bid.</i>
	Dammah	بُ	„	<i>bud.</i>

Şekil 2’de örneklendiği gibi, Esre, Üstün, Ötre, Tenvin, Şedde, Med, Vasl, Hemze ve Cezm hareketleri teker teker örneklerle açıklanmıştır ve bir başka konu olan kelimelerin “ebcet”i yani “harflerin aldığı sayısal değerler” anlatılmıştır.

Bunun yanında, ilginçtir ki, yazar bir madde ve devamında dip notla dillerin kökeniyle ilgili kendi savlarını öne sürdüğü bir tartışmaya girmiştir. Hint Avrupa dillerinin, Semitik dillerin ve Tatar dillerinin kökeninin eski Fenikece’ ye (phoenician) dayandığını ve bu eski Fenikece ve Sanskritçenin de bu dillerin ortaya çıkışından çok uzak bir zaman önce kaybolmuş olan daha eski Proto bir dilden geldiklerini iddia etmiştir. Dillerin kökeniyle ilgili yoğun çalışmaların yapıldığı ve dil aileleri ile ilgili haritaların çizildiği 19. yüzyıl için yazarın bu iddiaları önem arz etmektedir.

Artikel konusu başlığı altında Türkçede belirlilik artikelinin olmadığı, ancak belirsizlik artikelinin olduğu anlatıldıktan sonra örnek verilmiş ve 7 madde boyunca isimler ve isim çekimleri konuları anlatılmıştır. Arapça ve Farsça alınan ödünç kelimelerin dışında Türkçede cinsiyet ayrımı olmadığı belirtilmiş, daha sonra isim çekimlerine geçilmiştir:

Şekil 3. İsim Çekim Tablosu

SINGULAR.		PLURAL.	
اَو	<i>ev, a house.</i>	اَوَلِر	<i>evler, houses.</i>
اَوَل	<i>evin, of a house.</i>	اَوَلِرِ	<i>evlerin, of houses.</i>
اَوَه	<i>evah, to a house.</i>	اَوَلِرَه	<i>evlerah, to houses.</i>
اَوِي	<i>evi, the house.</i>	اَوَلِرِي	<i>evleri, houses.</i>
اَوِدَان	<i>evdan, from a house.</i>	اَوَلِرِدَان	<i>evlerden, from houses.</i>
اَوِدَا	<i>evdah, in or by the house.</i>	اَوَلِرِدَا	<i>evlerdah, in or by houses.</i>

Şekil 3’te görüldüğü gibi ünsüzle biten “ev” kelimesinin tekil ve çoğul halleri ismin yalın hali, iyelik hali, -e hali, -i hali, -den hali ve -de haline göre çekimi, isim çekimleri konusu açıklanırken örnek olarak verilmiştir. Ayrıca ünlüyle biten bir kelimeye örnek olarak da “baba” kelimesi aynı şekilde çekimlenmiştir, bu arada Latinize edilmiş okunuşlar da hemen Osmanlıca yazılmış kelimenin yanında verilmiştir. Daha sonraki maddelerde öncelikle çoğul konusu açıklanmış ve normal çoğul yapma eki -ler’ in dışında Arapça kelimelerin genellikle Arapça çoğulunu koruduğu ve bazı Arapça kelimelerine Farsça çoğul ekiyle çoğul yapıldığı anlatılmıştır ve de örnek olarak okuma metinlerinden Yuhanna İncilinin 4. ayetinde geçen:

و حیات آدمیائند نوری ایدي (Ve hayat Ademiyanın (insanların) nuri idi) ifadesi verilmiştir. Burada Arapça olan “adem (insan)” kelimesi Farsça “-an” çoğul eki ile çekimlenmiştir. Ve son olarak, sert ünsüz yumuşamasına yer verilmiş ve “ق” ünsüzü ile biten kelimelerin çekimlenirken “غ” a dönüştüğü ve “ک” ile biten kelimelerin çekimlenmesi halinde Farsça “گ” harfine dönüştüğü anlatılmıştır.

Beş maddede açıklanmış olan sıfatlar konusunda sıfatların tekillik-çoğulluk, dişillik-erillğe göre değişmediği ancak isim olarak kullanılmaları halinde tüm isim çekim eklerini aldığı belirtildikten sonra sıfatlarda karşılaştırma konusu işlenmiştir. Sıfatlarda karşılaştırmanın sıfat öncesi *daha* eklenerek ya da *-den halinde* olan nesneyi sıfattan önce kullanarak yapılabileceği açıklanmıştır. Sıfatlarda üstünlüğün ise *en, pek, ziyade* ve *gayet* kelimeleriyle yapıldığı anlatılmış ve daha sonra 16 tane pekiştirme sıfatına yer verilmiştir. Bunlar sırasıyla,

apaçık, apak, bembeyaz, yemyeşil, yamyaş, dosdoğru, dopdolu, dümdüz, kapkara, simsiyah, kıpkırmızı, kupkuru, büsbütün, yapyalınz, sapsarı, bomboş sıfatlarıdır.

On sekiz madde ile zamirler konusuna geniş yer verilmiştir. Zamirlerin tüm cinsiyetler için aynı olduğu hatırlatıldıktan sonra isim gibi çekimlendikleri belirtilmiştir.

Şekil 4. Zamirler Tablosu

SINGULAR.			
	' I '	' Thou. '	' He, she or it. '
Nom.	بن <i>ben</i>	سن <i>sen</i>	اول or او <i>ol or o</i>
Gen.	بنم <i>benim</i>	سنتك <i>senin</i>	انك <i>anın</i>
Dat.	بنا <i>bana</i>	سنا <i>sana</i>	انا <i>ana</i>
Acc.	بني <i>beni</i>	سني <i>seni</i>	اني <i>anı</i>
Abl.	بندن <i>benden</i>	سندن <i>sendan</i>	اندن <i>andan</i>
PLURAL.			
	' We. '	' Ye. '	' They. '
Nom.	بز <i>biz</i>	سبز <i>siz</i>	انلر <i>anlar</i>
Gen.	بزم <i>bizim</i>	سبزك <i>sizin</i>	انلرك <i>anların</i>
Dat.	بزه <i>bizah</i>	سزه <i>sizah</i>	انلره <i>anlara</i>
Acc.	بزي <i>bizi</i>	سزي <i>sizi</i>	انلري <i>anları</i>
Abl.	بزدن <i>bizdan</i>	سزدن <i>sizden</i>	انلردن <i>anlardan</i>

Şekil 4'te görüldüğü gibi şahıs zamirleri ismin hal ekleriyle çekimlenmiş halde verilmiştir. Ancak, zamirlerin ismin –de hali ile çekimlenmemiş olduğu görülmektedir. Aslında bu husus sadece bu tabloda saptanmamıştır, ismin –de hali olan "lokatif" hali kitapta kimi yerde ya verilmemiş ya da "ablatif" olarak verilmiştir. Şahıs zamirleri içerisinde "kendî" ve "özü" zamirleri de ismin hal eklerine göre çekimlenmiş ve "dönüşlülük" zamirleri de ismin hallerine göre çekimlenerek verilmiştir:

Dilbilgisi bölümünde en kapsamlı şekilde üzerinde durulan konu fiiller ve fiilde çatı konusu olmuştur. 65 madde ve bir özet ve bir de ekler bölümünde çok detaylı bir şekilde ve çoğunlukla tablolar halinde anlatılmış olan filer konusuna öncelikle fiillerin temel olarak basit ve bileşik fiil şeklinde ayrıldıkları belirtilmiş olsa da türemiş fiillerden de bahsedilmiştir. Basit fiil kökünden nasıl çok çeşitli fiil türetilbildiği bir örnek tabloda gösterilmiştir.

Şekil 5. Türkçe Fiil Türetme Tablosu

[60.]—TABLE OF THE FORMATION OF TURKISH VERBS.

ACTIVE	سَوَمَكْ	<i>sevmek,</i>	to love.
Negative	سَوَمَمَكْ	<i>sevmemek,</i>	not to love.
Impossible	سَوَهَمَمَكْ	<i>sevehmemek,</i>	not to be able to love.
CAUSAL	سَوَدَرَمَكْ	<i>sevdirmek,</i>	to cause to love.
Negative	سَوَدَرَمَمَكْ	<i>sevdirmemek,</i>	not to cause to love.
Impossible	سَوَدَرَهَمَمَكْ	<i>sevderehmemek,</i>	to be unable to cause to love.
PASSIVE	سَوَلَمَكْ	<i>sevilmek,</i>	to be loved.
Negative	سَوَلَمَمَكْ	<i>sevilmemek,</i>	not to be loved.
Impossible	سَوَلَهَمَمَكْ	<i>sevilehmemek,</i>	not to be able to be loved.
CAUSAL	سَوَلَدَرَمَكْ	<i>sevildirmek,</i>	to cause to be loved.
REFLECTIVE	سَوَنَمَكْ	<i>sevinmek,</i>	to love one's self.*
Negative	سَوَنَمَمَكْ	<i>sevinmemek,</i>	not to love one's self
Impossible	سَوَنَهَمَمَكْ	<i>sevinehmemek,</i>	not to be able to love one's self
CAUSAL	سَوَنَدَرَمَكْ	<i>sevindirmek,</i>	to cause to love one's self.
Negative	سَوَنَدَرَمَمَكْ	<i>sevindirmemek,</i>	not to cause to love one's self
Impossible	سَوَنَدَرَهَمَمَكْ	<i>sevenderehmemek,</i>	{ to be unable to cause to love one's self.
RECIPROCAL	سَوِشَمَكْ	<i>sevishmek,</i>	to love mutually.
Negative	سَوِشَمَمَكْ	<i>sevishmemek,</i>	not to love mutually
Impossible	سَوِشَهَمَمَكْ	<i>sevishememek,</i>	{ not to be able to love mutually.
PASSIVE	سَوِشَلَمَكْ	<i>sevishelmek,</i>	to be loved mutually.
Negative	سَوِشَلَمَمَكْ	<i>sevishelmemek,</i>	not to be loved mutually.
Impossible	سَوِشَلَهَمَمَكْ	<i>sevishellehmemek,</i>	{ to be unable to be loved mutually.
CAUSAL	سَوِشَدَرَمَكْ	<i>sevishdermek,</i>	to cause to love mutually.

* *Sevinmek* signifies 'to be pleased', 'to be happy'; but it is given as an example of the reciprocal form.

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi -sev fiilinin etken, edilgen, dönüşlülük ve işteşlik formları olumlu, olumsuz ve ettirgenlik biçimleriyle türetilmiştir. Ancak bazı fiillerin türetişinin düzensiz bir tarzda yapıldığı not edilmiştir. Örnek olarak بى لىق (bulmak) fiilinin edilgen türetişinde ses uyumundan dolayı ل (lam) yerine ن (nun) alacağı, dolayısıyla بى لىقىق (bulunmak) şeklinde olacağı belirtilmiştir. Daha sonra geçişli fiillerin de aynı kuraldan etkilendiği örneklerle açıklandıktan sonra birleşik fiil konusuna geçilmiştir.

Birleşik fiillerin bir Arapça veya Farsça isimle bir Türkçe yardımcı fiilin bir araya gelmesiyle oluşturulduğu belirtildikten sonra, en çok kullanıldığı ifade edilen "etmek" ve "eylemek" fiillerinin kiplere göre çekimleneceği ve ismin değişmeden kalacağı açıklanıp 6 tabloyla bu fiillerin tüm kiplere göre çekiminin verileceği ve bunun öğrenciye çok kolaylık sağlayacağı öne sürülmüştür.

Kimi ek kimi edat, kimi zarf kimi ünlem, kimi sıfat kimi de sıfat-fiil olan bazı kelimeler yazar tarafından "expletive (dolguluk)" diye ifadelendirilmiş bir başlık halinde anlatılmış ve İngilizcede böyle bir konunun olmadığı hatırlatılmıştır. Ve böyle 30 dolguluk liste halinde açıklanmıştır. Bunlar: 'olan, keşke, göre, hele, artık, haydi, deyip, meger, dahi, daha, de, hem, hemen, ise, ise de, bre, ey bre, gerek, demin, ezbes ki, ancak, hu, yahu, -ce, böylece, aceb, bile, bari, pes' tir.

Türkçede olmadığı hatırlatılan ön çekim edatlarının* (prepozisyon) Farsça ve Arapça oldukları ve Türkçede bu şekilleriyle kullanıldıkları belirtildikten sonra bu öncekim edatları ayrı ayrı listeler halinde, ne anlama geldikleri ve örneklerle verilmiştir. Verilen Farsça ön çekim edatları şunlardır: Ez (-den), pes (sonra), Be (içinde, ile), ba (ile), der (içinde), zir (altında), ta (-e kadar), meyan (arasında), peş (önce), bi (-sız), ber (üzerinde), feru (altında), zeber (üstünde), nezdik (yakınında). Arapça ön çekim edatları ise şunlardır: min (-den), ila (-e), an (-den), ala (üzerine), fi (-de), bi (-de, ile), li(için), bila (-sız).

Türkçe edatlar, 14 madde halinde kullanım özelliklerine göre açıklanarak ve örneklenerek verilmiştir. İlk olarak -In iyelik eki, ismin -E hali eki, ismin -I hali eki, ismin -DE hali eki ve ismin -DEn hali eki isimlere ek olarak eklenen

* Bu kullanım Muharrem Ergin referans alınarak ve sonrasında verilmiş olan Türkçe edatlar (post-pozisyon) dan ayrımını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

edatlar diye verilmiştir. Ayrıca “ile /le” de ablatif işareti olan bir edat olarak verilmiştir. Bunlardan başka ismin yalın haliyle kullanılan edatlar, iyelik haliyle kullanılan edatlar, ismin –E haliyle kullanılan edatlar, isim –DEn haliyle kullanılan edatlar ve çekimli olup iyelik eki alan edatlar başlıkları altında sınıflandırma yapılmıştır. İsimlerin yalın haliyle kullanılan edatlar olarak: *için, üzere, gibi, öte, -sız* örnek olarak verilmiştir. İyelik haliyle kullanılan edatlar olarak verilenler: *ile, gibi, için'*dir. İsmi –E haliyle kullanılan edatlar olarak verilenler: *değin, dek, karşı, yakın, doğru, göre'*dir. İsmi –DEn haliyle kullanılan edatlar olarak ise: *mâda, uzak, evvel, ötürü, sonra, beri, öte* verilmiştir. Son olarak, çekimli olup iyelik eki alan edatlar için: *ard, alt, ara, iç, ileri, içeri, dışarı, taraf, ön, üst, yukarı, yan, yer* örnek olarak verilmiştir.

Bağlaçlar konusu için 32 madde ayrılmıştır ve her biri tek tek açıklanmış ve bir kısmı için örnek cümleler verilmiştir. Osmanlı Türkçesinde nokta kullanılmadığı için bir ifadenin başlangıcının ve diğer ifadenin nerde bittiğinin bağlaçlarla belirtildiği ve dolayısıyla bağlaçlar konusunda çok çeşit olduğu anlatıldıktan sonra bağlaçlar madde halinde verilmiştir. Verilen bağlaçlar şunlardır: *de, dahi, daha / ve / ama / eger, ger / çün, çünkü / ki / mademki / ya, yahud / imdi / zira / ancak / egerçi / yoksa / nene / ha.....ha / gerekgerek / isterister / kim / meger, meger ki / megerse / hem.....hem / pes , pes imdi / lakin / ta, taki / kuya (güya) , kuya ki / şayed , şayed ki / mü---- / hatta / fakad (t) / yani , a'ni / ba' de / elhasil , elnetice, elkissa , hülâsa /*

Ünlemler konusu için 30 madde ayrılmıştır ve her birinin tek tek anlamı verilmiştir. Burada verilen ünlemler şunlardır: *ey, eh, ah / evet, eyvallah / yazık / hey, be hey, ya / hayıf / aman / aferin / medet / haa / zinhar / hâşâ, maazallah, neuzibillah, euzubillah, estağfurullah, maşallah, inşallah / hadi, de ha / hele / hay hay / Âyâ / -- / merhaba / ooh / öff / yaa*

Türetme (Yapım Ekleri) konusu 17 maddede açıklanmıştır. İngilizcedeki gibi Türkçede de türetme olduğunu hatta diğer hiçbir dilde olmadığı kadar olduğu belirtilmiş ve sadece belirli yapım eklerinin verileceği söylenmiş dolayısıyla öğrenci bu konuda Sir James Redhouse'ın Türkçe Dilbilgisi kitabına yönlendirilmiştir. Çoğunlukla isimden isim türetme ekleri açıklanmıştır. İlk olarak açıklanan yapım eki Farsça çoğul eki “-an” olmuştur (örneğin: âdem- âdemiyan). Bazı eklerde meydana gelen ses olayları açıklanmış (örneğin -lık isim türetme ekinin bazen -lik / luk olabileceği) ve her bir yapım ekinin türetmede kattığı anlam verilmiştir. Verilen yapım ekleri şunlardır: *-cı /-ci (ekmek- ekmekci), -lık /-lik (güzel- güzellik), -ış /iş fiilden-isim (bak- bakış), -cık /-cik (köpek-köpekci), -ce / -ca (İngiliz- İngilizce), -leyin (bence- bencileyin), -li / -lu (İzmir- İzmirli), -siz /-süz (hayat- hayatsız), -gin / -gün ve -kin / -kün fiilden isim (kaçmak- kaçgün), -il / - il ve -in / -in fiilden fiil (sevmek- sevilme), Farsça -i / -ane (nazik- naziki- nazikâne), Farsça -nak / -mend / -var (Umut- Umutnak- Umutvar)*,*

Farsça -in (ateş- ateşin) ve yine Farsça -ide (pesend- pesendide)**

Söz dizimi konusu en son olarak işlenmiş ve 35 maddede örneklerle açıklanmıştır. İlk olarak Türkçe, Arapça ve Farsça isim tamlamaları yapısına ilişkin kurallar verilmiştir. Cümle oluşturulurken -e hali durumundaki ismin cümlede en başında geldiği belirtilmiş (örneğin: *بنا ایتم کویر* (bana ekmek ver) ve daha sonra sıfat tamlamaları açıklanmıştır. Üçüncü çoğul şahıs zamirinin genellikle kullanılmadığı ve fiildeki ekten anlaşıldığı (örneğin: *گلدیلر* (geldiler) ve kibarca yazarken veya konuşurken 1. tekil şahıs zamirinin kullanılmadığı ve bunun yerine “*دوستن*” (dostunuz) veya “*دعاجی* (duacı)” ifadelerinin kullanıldığı anlatılmıştır. Daha sonra aitlik ekinin Türkçenin zor anlaşılabilir konularından olduğu belirtilmiş ve bu konu detaylı bir biçimde aşağıdaki şekilde örneklenmiştir:

* Burada öğrenileni pekiştirmek için bağlam olarak Fuzuli'nin şu şiiri verilmiştir:

آه بیلیم نیلیم جانمده راحت قالمدی
کوزلرم نمناک وسینم چاک و کوزلم دردناک

** Bu son verilen Farsça eklerin sadece şiirde kullanıldığı not düşülmüştür.

Şekil 6. İyelik Ekinin Kullanım Örnekleri Tablosu

<i>Examples of the use of the Possessive Affix.</i>	
اولريڭز اوكنه اوتردق اوڭ (substantive) 'the front,' اوڭني 'its front,' اوڭنه 'to its front' (the ي being dropped as usual). [127.]	We sat before (in front of) your houses.
كندوڭك حقتده نه ديرسن 'thyself,' كندوڭك 'of thyself.' حقي 'truth,' 'thy truth,' حقتده 'in thy truth.'	What sayest thou of thyself.
پاپوچلر 'a shoe,' پاپوچ 'his shoes' latchet. 'shoes,' پاپوچلري 'his shoes,' پاپوچلريڭك 'of his shoes.' تصمه 'the latchet,' تصمه سيني or تصمه سيني 'its latchet,' in the accusative.	
اسراييله ظاهر اولمه سي ايچون 'for his being made manifest.'	To be made manifest to Israel, (<i>lit.</i> , 'for his being made manifest.')
برقرار اولديغني كوردم اورزه 'upon whom,' (<i>lit.</i> , 'of whom, to his upon,')	I saw it abiding. (<i>lit.</i> , 'its being upon.')
اوزه اوزرينه the possessive affix 'his' or 'it' (ي) drops the (س) and being declined becomes اوزرينه in the dative case. [قدرتنه, 35.]	
اشته اللهڭ قوزوسي Behold the Lamb of God; (<i>lit.</i> , 'of God his lamb.')	
سي قوزي on taking the possessive affix of the 3rd person سي changes the (ي) into (و) for the sake of euphony and becomes قوزوسي.	
اڭك آدي Of him his name. Here we have two pronouns اڭك 'of him' [27] (used as a noun, and put in the genitive case before آدي), and ي the possessive pronoun of the 3rd person [33], and <i>not</i> the post-position, sign of the accusative case [128]. The learner is requested to mark this double use of pronouns, and to refer to [210.]	

-ki ekinin kullanımına örnek verildikten sonra fiilin daima 1. ve 2. tekil ve çoğul şahıslarla uyum sağladığı ve şahıs zamirlerinin özellikle belirtilmeleri gerekmedikçe kullanılmadıkları açıklanmıştır. Ancak, fiilin öznesinin 3. şahısta olması durumunda çoğul olsa da fiilin genellikle tekil olarak kullanıldığı belirtilmiştir (örneğin: *آتلرمز گلدی* (Atlarımız geldi). Şahıs zamirlerinin kullanımı eşliğinde özne-yüklem uyumu detaylı bir biçimde anlatıldıktan sonra fiilin her zaman cümlelerin sonunda kullanıldığı ancak bunun sadece şiir dilinde değişebileceği söylenmiştir (örneğin: *استانبولدن گلدی دونانمه* (İstanbul'dan geldi donanma). Daha sonra bazı edatların (ise, -de) fiillere eklenmesine ilişkin kurallar açıklandıktan sonra belki de İngiliz öğrenci için en karmaşık olan eylemlik, ortaçlar ve zarf-fiil konularına örnekler verilmiştir. Bunu daha fazla pekiştirmek amacıyla bir okuma parçası verilmiş, daha sonra bu okuma parçası söz dizimsel olarak bölünüp altlarında satır arası İngilizce çevirileri ve sonrasında Fransızca çevirisiyle aşağıdaki gibi verilmiştir:

Şekil 7. Sözdizimine Örnek Okuma Parçası

بناءً علي ذلك قره‌طاغلرگ مشکل يوللريني تركت و طونه دره‌سنه نزول
 ايدن متساوي صولري بر طرف ايدوب باؤيره القطورينگ مملكتنه
 آزگون ايچنده دخول ايتدوكمزه و تيرول جباللرينگ مخارجني دخي
 اجتناب برله دشمنزگ الروسندن چند قونق مسافده بولندوغمزه
 و بوجهت ايله دشمنگ عسكري انجق وقت ضايع ايتميهرك و
 فراره يوز گوستررك كلي انهزامدن كندويي تخليص ايدجگنه و بوجه
 اوزره ايجاد اولنان حرکات عظيمه مز باعث و بادي اولمشدر

The literal translation of which would be as follows :

مشکل يوللريني the difficult roads	قره‌طاغلرگ of the black mountains	بناءً علي ذلك Therefore
نزول ايدن ¹ descending	و طونه دره‌سنه and the valley of the Danube	تركت leaving
باؤيره القطورينگ - to the country of the-	بر طرف ايدوب leaving on one side	متساوي ² صولري the parallel waters
تيرول - of the-	و and	آزگون ايچنده in a few days
	دخول ايتدوكمزه our entering	مملكتنه -Elector of Bavaria

¹ ايدن. Observe that this participle [71] serves as an auxiliary to the two Arabic nouns تركت and نزول.

² متساوي is simply 'equal, even:': hence it has been used for 'parallel,' a word not existing in Turkish; but it would require a conjuror to divine that it meant 'parallel,' if met in a Turkish phrase unaccompanied by a translation.

Şekil 7'de görüldüğü gibi, önce Osmanlıca okuma parçası verilmiş ve daha sonra hemen altına aynı okuma parçası söz dizimsel olarak bölünmüş ve ifadelerin hemen altına İngilizce satır arası çevirileri verilmiştir. Daha sonra metnin İngilizce bütüncül çevirisi ve Fransızca çevirisi ayrı olarak verilmiş ve aynı zamanda dipnotlarla ekstra açıklamalar yapılmıştır.

Söz dizimi bölümü sonrasında Ekler bölümü yer almaktadır. Bu bölümde 11 maddede "okumak" fiilinin tüm bileşik zamanları, tasarlama kipleri ve eylemlik, partisip, zarf-fiil ve isim-fiil halleri tekrar amacıyla teker teker verilmiştir. Çekimli ve çekimsiz Zarf-fillerin örneklendiği bu bölümde ayrıca "olmak" fiilinin tüm çekimli ve çekimsiz hallerinin, "okumak" fiilinin geniş, geçmiş ve gelecek partisipleriyle birleştirilişi özet tablo olarak aşağıdaki şekilde verilmiştir:

Şekil 8. “Okumak” Fiilinin Bileşik Zamanlı Çekimleri Tablosu 1

INDECLINABLE.		PRES. PART.	PAST.	FUTUR.
AUXILIARY.				
[248]	اولور ايكن whilst being (1)			
	اولمش ايكن whilst having been (2)			
	اوله جق ايكن whilst about to be (3)			
[249]	اولمغله by or on being (4)			
[250]	اولدقجه whilst having been (5)			
[251]	{ اولمزدن اول } before being (6)			
	{ اولمزدن صغره } after being			
DECLINABLE.				
[253]	اولدقده on having been (7)			
[254]	{ اولدقدن اول } before having been (8)			
	{ اولدقدن صغره } after having been			
And their declinable derivations :—				
	اولديغمده my having been .			
	اولديغمدن اول before my having been (9)			
	اولديغمدن صغره after my having been (10)			
		اقوره جق اوقومش اوقور (one who) reads.	اقويه جق اوقومش اوقور (one who) has read.	اقويه جق اوقومش اوقور (one who) is about to read.

Şekil 8’ de görüldüğü gibi, “okumak” fiilinin çekimsiz (indeclinable) ve çekimli (declinable) bileşik zamanları verilmiştir. Tablonun sağ tarafında sağa dayalı olarak “okumak” fiilinin geniş (okur), geçmiş (okumuş) ve gelecek (okuyacak) partisipleri görülmektedir. Geçmiş partisibi örneklenerek olunursa, sırasıyla şu şekilde çekimlendiği görülür: 1) okumuş olur iken, 2) okumuş olmuş iken, 3) okumuş olacak iken, 4) okumuş olmakla, 5) okumuş oldukça, 6) okumuş olmazdan evvel, okumuş olmazdan sonra, 7) okumuş oldukça, 8) okumuş olduktan evvel, okumuş olduktan sonra, okumuş olduğumda, 9) okumuş olduğumdan evvel, 10) okumuş olduğumdan sonra.

Genel olarak kitap Dilbilgisi öğretimi açısından değerlendirildiğinde: kitabın bir okuma kitabı olması dolayısıyla, dilbilgisi öğretimi, dilbilgisine ayrılmış bölümde referans maddeler halinde ve çoğunlukla fazla detaya girilmeden birkaç örnekle gerçekleştirilmiştir. Her ne kadar bazı dilbilgisi terimleri günümüzdekinden farklı şekilde adlandırılmış olsa da yapılan dilbilgisi terim tasnifinin günümüz sınıflandırmasına çoğunlukla uyduğu gözlenmiştir. Tüm gramer konularının tanıtılmaya çalışılmış olduğu ve cümle kuruluşu için çok önemli olan fiilde çatı ve söz dizimi konularının daha detaylı anlatılmış olduğu saptanmıştır. Çoğu ilgili yerlerde tablolar ve listelerin verilmiş olmasının ezber yapacağı düşünülen öğrencinin işini kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Kimi yerde tablolar için ayrı açıklama notlarının düşülmüş olması konuyu daha fazla pekiştirmiştir. Her ne kadar dilbilgisi için ayrılmış bölümde konular sadece kısaca tanıtılıp öğrencinin ana dilinde varsa karşılığı ya da karşılığı olabilecek yapının verilmesi ve kimi zaman bir örnek verilerek kimi zaman da hiç örnek verilmeyerek işlenmiş olsa da, dilbilgisi öğretiminin sadece bu bölümden ibaret olmadığı ve okuma metinleri bölümünde de sürekli pekiştirildiği görülmüştür. Ancak, dilbilgisi öğretiminin oldukça terimsel olduğu ve öğretmen eşliğinde açıklamalı bir şekilde çalışılması durumunda öğrencinin daha çok işine yarayacağı ve kitabın da daha ziyade amacına hizmet etmiş olacağı düşünülmektedir. Dilbilgisi öğretim yöntemi açısından, tümdengelimci yaklaşımı ve metin ve çeviri kullanımlarıyla kitabın Dilbilgisi-Çeviri yönteminin özelliklerini yansıtan 19. yüzyılın en iyi örneği olduğu sonucuna varılmıştır.

1.3. Yazma (Kompozisyon) Bölümüne Yönelik Bulgu Ve Yorumlar

Yazar yazma bölümünün girişinde, kompozisyon yazma becerisine gelene kadar öğrencinin tamamlamış olması gereken çalışmaları sıralar ve o ana kadar öğrencinin:

1. Kitabı dikkatle takip etmiş olduğunu,
2. Kitapta ortaya konulan tüm kuralları öğrenmeye çalışmış olduğunu,
3. Karşılaştığı tüm isim ve fiilleri çekimleye biliyor olduğunu,
4. Okuma metinleri kısmında verilmiş olan Yuhanna İncilinin ilk bölümünü (Türkçe metni) ezberlemiş olduğunu,
5. Yine okuma metinleri olarak verilmiş olan Nasrettin Hoca Latifelerinden metin arasında verilen İngilizce birebir çevirilerini bir kâğıt parçasıyla kapatarak metinlerin tamamını veya bir kısmını kolaylıkla okuyabiliyor olduğunu varsaydığını söyler ve yazmada akıcılığa ulaşması için öğrencinin daha yapması gereken çok şey olduğunu hatırlatır ve bu bölümde bu amaca ulaşması için öğrenciye bazı ipuçları vereceğini söyler.

Burada dil öğrenimi için öğrenciye bir anlamda takip etmesi gereken bir program çizmiş olan yazar, üretimsel becerilerden olan (Balci, 2000: 528; Aktaş, 2005: 92) yazmaya yönelik yedi sayfalık bir bölüm ayırarak kitabına çağdaşlarından ayıran başka bir önemli özellik vermiş olur. Yazar dil öğrenimi konusunda öğrenciye tavsiyelerini sıralamadan önce, Aydınlanma dönemiyle birlikte Avrupa'da sıklıkla öğrenilmeye başlanan Latince ve Eski Yunanca gibi ölü dillerin çabucak unutulmalarının sebebini açıklar. Bu gibi ölü dilleri öğrenirken Avrupalı öğrencilerin genellikle sadece bu dillerde klasik yazarlar tarafından yazılmış eserleri okuyup anlayabilmekle yetindiklerini ve dolayısıyla pek çok öğrencinin okul-çocuğu günlerinde öğrenmiş oldukları çok az Latince ve Yunancayı da hemen unuttuklarını belirten yazar burada bir bakıma dil öğrenmede sadece okuma becerisinin yetmediğini diğer becerilerin de geliştirilmesi gerektiğini ima ederek kendi döneminin hâkim dil öğrenme yöntemi olan Dilbilgisi-Çeviri yöntemine de ters düşmüş oluyor. Ve her ne kadar o dönem tam olarak adını koyamasa da dört-becerinin öğretimini esas alan çağdaş yöntemin temellerini atmış oluyor. Öğrenciye önerdiği planın öğrenmek istedikleri dili zihinlerine o derece sokmaları ki o dilin belli bir süre sonra ana dileri gibi aşına gelmesi olduğunu söyleyen yazar, bunun hiç de zor olmadığını ve ortaya koyacağı adımların takip edilmesi halinde her yüz kişiden doksan dokuzunun er ya da geç amaçlarına ulaşacağı konusunda şüphesi olmadığını iddia eder.

Bu bölümde öğrenciye açık ve net bir biçimde bir çalışma planı çizilmiştir. İlk olarak, öğrencinin çok fazla sayıda kelime öğrenerek iyi bir temel oluşturması gerektiği, bunun da en iyi şekliyle iki bin farklı kelimeyi içeren Yuhanna'nın İncilini okuyarak yapılabileceği ve tek başına bu sayının bile öğrenciye konuşması için yeterli olacağı belirtilmiştir. İncili dikkatle-yirmi altı günde- okurken, öğrencinin aynı zamanda fiilleri ve basit isim çekimlerini iyice öğrenmesi ve dilbilgisinin etimolojisini çalışması gerektiği not edilmiştir. Böylece, öğrenci Yuhanna İncilini bir defa bitirdiğinde her ismin halini ve her fiilin zamanını tanımada zorlanmayacaktır. Daha sonra "Nasrettin Hoca'nın Latifeleri"ni okuması tavsiye edilen öğrencinin, bunu yaparken her gün Yuhanna'nın İncilinden tekrar bir bölümü yazarın gerekli olduğunu düşündüğü için oldukça geniş ama sıkıcı olmayan bir şekilde ele aldığını söylediği sentaks yardımıyla analiz ederek tekrar okuyabileceği açıklanmıştır.

Öğrencinin "Latifeleri" okumayı bitirdiğinde dilin kendine özgü yapısına zihnini aşına kılmayı başarmış olacağını tahmin ettiğini söyleyen yazar, ilerleyen satırlarda Dilbilgisi-Çeviri yönteminin en bariz özelliği olan çeviri yapma tavsiyesinde bulunur. Hikâyelerin tekrar baştan alınmasını ancak bu sefer metinlerin kopyalanarak ayrı ayrı sayfalara İngilizceye harfi harfine, kendi verdiği çeviriden daha motamot, çevrilmesini ve daha sonra bunların tekrardan Türkçeye çevrilmesini salık verir. Üç aylık çalışma döneminin geçirildiği bu zaman diliminde öğrencinin aynı zamanda daha önce bastırmış olduğu diyalog kitabından en az otuz diyalog ezberlemesini isteyen yazar, bu diyalog ezberleme çalışmasının aslında Türkçenin ilk olarak öğrenmeye başlandığı sırada bitirilmiş olması gerektiğini düşünür. Yazara göre, eğer öğrenci burada ortaya konulan talimatlara uymuş olursa üç ay çalışmasının sonunda kendini dilde oldukça ilerlemiş bulacaktır. Ve tüm bu zaman içerisinde öğrencinin, boş vakitlerinde, İngilizce kelimelerle Türkçe söz öbekleri oluşturması ve sonra bunları tekrar Türkçeye

çevirmesini ve bunu gittikçe artırarak yapmasını tavsiye eden yazar, yatmadan önce muhakkak birkaç satır ezber yapılması ve uyanıldığında bunların tekrar edilmesi ve gün içerisinde de kendi kendine ezberden yüksek sesle okunması gerektiğini belirtir. Ve buna öğrencinin hem zihnine hem de diline çok iyi biçimde tanıdık gelinceye kadar devam edilmesi gerektiği açıklanır. Ancak öğrencinin yine de özellikle konuşmaya çalışırken biraz zorlanacağını ve akıcılık yönünden kelimelerin hemen öyle hızlıca çıkmayacağını açıklayan yazar, öğrencinin Türkçe konuşmak için birine ihtiyaç duyacağını öngörür. Eğer Türkiye’de olsaydı öğrencinin dört ayda edinmiş olduğu bilgisiyse kendini çok kolay ifade edebilecek seviyeye gelebileceğini varsayan yazar, yine de öğrencinin hala İngiltere’de olduğunu ve daha fazla ilerleme heyecanı içerisinde olduğunu zannederek bu yönde tavsiyelerini sürdüreceğini söyler. Öğrenciye umutsuzluğa kapılmaması gerektiğini ve üç ay içerisinde, Türkçeden çok daha kolay olan ve kolay öğrenilmelerine yardımcı olsun diye üzerine pek çok kitaplar yazılmış olan Latince ve ya Eski Yunanca öğrenen pek çok öğrencinin yedi yılda yaptığından daha fazla şey yaptığını düşünmesini yönünde öğüt veren yazar öğrenciyi cesaretlendirmeye çalışır.

Ezber yapmanın öğrencinin uyması gereken çalışma planı için vazgeçilmez öneme sahip olduğu belirtilerek, mümkün olduğunca çokça ezber yapmak gerektiğinin altı tekrar tekrar çizilir. Bunun için öğrenciden ya yapabiliyorsa akıl yürütme yeteneklerini kullanması ya da eğer bunu yapamıyorsa o zaman da papağan gibi tekrar yaparak yine de muhakkak ezber yapması istenir. Ve bunun neticesini değerlendiren yazar, her iki yolla da ezber yapıp ta başarısız olacak kimsenin olmadığını iddia eder. Ancak bunu birinci yolla yapmanın yani ezber yaparken bir anlamda öğrencinin akıl yürütme, tekrar ve akılda tutma gibi bilişsel becerilerini kullanmasının en iyi yol olduğunu belirten yazar, ikinci yolla da yani anlamsız ezber (rote learning) yapılarak da her ne kadar çok çalışılması gerekse de dil öğrenmede başarılı olunacağını açıklar ve bunu örneklemeye çalışır. Öğrencilerin çalışma yaparken genellikle Yuhanna İncilinin ilk birkaç satırını sonraki birkaç satırdan ve ilk bölümünü ikinci bölümden ve ikinci bölümü de üçüncü bölümden daha iyi hatırladıklarını söyleyen yazar, bunun sonra ezberlenenlerin daha az tekrarlanmasına bağlar. Öğrencilerin sık tekrarlar konusunda endişelenmemeleri gerektiği belirtildikten sonra kendilerinden istenenin başka yolla yıllarca sürececek bir pratiği dört ayda yoğunlaşarak yapmaları olduğunu hatırlamaları istenir. Daha sonra, öğrencinin çocukken ana dilini öğrendiği sırada kelimeleri öğrenene kadar tekrar ve tekrar çok sıklıkla duyduğu hatırlatılır ve kendisine yabancı gelen bu kelimeleri de mekanik bir biçimde ve “manen” sık sık tekrar etmesi istenir.

Daha sonra öğrencinin çalışmasının dördüncü ayının sonuna gelmiş olduğunu, artık dilinin ucunda tam üç bin kelime bir dağarcık olduğunu ve bu kitapta anlatılan tüm kuralları öğrenmiş olduğunu varsayan yazar, tabii ki artık biraz tereddütle ve ara sıra hatalarla da olsa kendini konuşabilecek bir durumda bulacağını ancak henüz yazamayacağını açıklar. Bunun için öğrenciye iki ay süre daha verdiğini söyleyen yazar, bu dönem süresince öğrencinin yazmanın basmayı düşündüğü notları ve dilbilgisi açıklamaları olan kitabı gibi Türk edebiyatından seçmeler okuması gerektiğini belirtir ve bu gibi okuma çalışmalarının Türkçeden İngilizceye ve İngilizceden tekrar Türkçeye çevrilmesi gerektiğini anlatır.

Yazar, öğrenci için belirlemiş olduğu çalışma planında altıncı aya gelindiğinde bu aşamada öğrencinin daha önce dille ilgili öğrenilen bilgilerin kullanılması (Dieter, 2001: 25; Aktaş, 2005) aşaması olan yazmaya geçebileceğini söyler. Geçirilen süreçte, öğrencinin yazma konusunda yeterince bilgi edineceğini ve hem pratikte hem de gramer bilgisi olarak eski sitemde (burada yazar ortaya koyduğu sistemi yeni sistem olarak sunuyor) yıllarca sonra kazanılabilecek olandan çok daha gerçekçi bir dil aşinalığı edineceğini öne sürer. Kitapta ortaya koyduğu ilkeler sistemini, bir anlamda dilbilgisi-çeviri yöntemini, tüm öğretmen ve öğrencilerin ciddi dikkatlerine sunan yazar tam bu noktada kendi dil öğrenme yaklaşımını ortaya koyar: “İnanıyoruz ki her hangi bir dilin öğrenimi çok fazla şey gerektirmeyen sadece bir öğrenme isteği ve *çok azim* gerektiren mekanik bir işlemdir. Elbette bilişsel becerilerini iyi kullanabilenler diğerlerinden daha hızlı öğrenecektir, ancak çalışmalarının ilk aylarında umutsuzluğa kapılmadıkları müddetçe herkes amacına ulaşacaktır” (s. 93).

Günde sadece bir iki saatlik okuma yapıp sonra dikkatlerini tekrar başka şeylere çevirerek dil öğreneceklerini umanların başaramayacaklarını not eden yazar, ancak başka hiçbir şey düşünmeden tüm zihinlerini onda toplayıp da sürekli olarak öğrendiklerini kendi kendilerine tekrar edenlerin şüphesiz başarılı olacaklarını iddia eder. Bu şekilde, vaktimizi günlük gereksiz işlerle boşa harcayacağımız yerde çok kısa bir sürede ve çok az eforla

her yıl bir dili anadilimiz gibi unutmuyarak öğrenebileceğimizi belirten yazar, zamanın milletlerarası evrensel iletişim çağı olduğu halde neden hala insanların yeni diller öğrenmeye daha fazla istekli olmadıklarına şaşkınlığını ifade eder ve günümüzde yabancı dil öğreniminin en temel nedenlerinden birinin daha o dönemden altını bariz bir biçimde çizer. Ancak pek çok kimsenin Latince ve Yunanca ve hatta Fransızca ve İtalyanca öğrenmede başarısız olması nedeniyle insanların yabancı dil öğrenmenin zor olduğunu düşündüklerini söyleyen yazar, bunun sebebinin öğrenilenin zorluğundan değil de sistemin yanlışlığından olduğunu düşünür. Burada dikkati çeken önemli bir nokta yabancı dil öğretiminde günümüze kadar biriken çok çeşitli teori, yaklaşım, yöntem ve tekniklere rağmen daha 19. yüzyılda teşhisi yapılmış bir gerçeğin yani sistem yanlışlığının günümüzde özellikle ülkemizde hala dillendiriliyor olmasıdır. Bugün artık ülkemizde çok farklı çağdaş metotlar uygulanmasına rağmen yabancı dil öğretimi alanının bu kronik sorununun tam olarak çözülmemiş olması bu alanda teşhisi bir İngiliz oryantalisti kadar erken yapmamış olmamızla açıklanabilir. Daha sonra tam olarak bugün ülkemizde yabancı dil öğrenemeyen nesillerin bir anlamda portresini kendi ülkesinin gençleri için çizen yazar, bir çocuğun öğrendiği kuru kuralları pratiğe döktürülmeden yıllarca zihninde herhangi bir etki yapmayan gramer öğretimine tutulduğunu ve sonra uzun zaman "Virgil" okumaya sürüklendiğini ve sözlüğünün dışında hiçbir yardımı olmadan cümlelerden anlam çıkarmasının istendiğini anlatır. Böylece çocuğun iki üç yıl daha kaybettiğini ve tüm bu zaman içerisinde sadece bir kitap okumuş olduğunu oysaki okumasını hızlandıracak satır arası çevirileri olan kitaplarının olması durumunda aynı hacimde üç yüz kitabı tüm bu sürede okuyabileceğini öne sürer. Yazar burada üstü kapalı olarak hikâyelerin satır arası çevirilerini vermiş olduğu bu kitabını yabancı dil öğretiminin en iyi kaynağı ve çeviri yöntemini de en iyi yöntemi olarak sunmuştur.

Gramer öğrenmenin yararlı olduğunu, hatta bir dili mükemmel derecede öğrenmek için zorunlu olduğunu söyleyen yazar, dilbilgisi-çeviri yönteminin önemli bir özelliğini daha ifade etmiş olur. Ancak gramerin, onu uygulayabileceği kelime ve ifade hazinesi olmayan biri için çok az yararı olacağını ya da hiç yararı olmayacağını belirten yazar, dil öğrenimini anlamlı kılmada çok önemli olan "bağlam"dan söz etmiş olur. Ama öyle görünüyor ki yazarın bağlam olarak en fazla üzerinde durduğu şey kelimelerdir. Yazar bunu, öğrencinin üç bin kadar kelimeye hâkim olmasıyla ve dilin yapısını ve ifade biçimlerini kendi zihinsel yapısının bir parçası haline getirmesiyle artık her gün öğrene geldiği kuralları işe koşmada hiç zorlanmayacağını ve daha önce engel ve sorun olan sözlük kullanımının artık kendisi için usandırıcı olmayacağını açıklayarak bariz bir biçimde ifade etmiş olur.

"Yazma" başlığı altında yazma öğretiminden ziyade daha çok öğrenciye bir çalışma ve ilerleme takvimi çizmiş olan yazar, üretime yönelik bir beceri olan yazma konusunda tam olarak öğrenciyi yazmaya yönlendirecek bir şey ortaya koyamamıştır ve ayrıca ancak altıncı ayın sonuna geldiğini tahmin ettiği öğrencinin yavaş yavaş yazmaya başlayabileceğini söyleyerek yazma becerisinin geç gelişmesine neden olmuştur. Ancak bölümün sonuna doğru birkaç yöntemden bahsedeceğini söyleyen yazar, yine birkaç çalışma tekniği tavsiye etmekten ve örnek vermekten öteye geçememiştir. Daha sonra öğrenciye ilk olarak vurgulu bir biçimde "öğrendiği dilde yani Türkçe düşünmeye çalışması gerektiği" söylenmiştir. Bunun ilk başlarda kolay olmayacağını not düşen yazar, bunun için öğrencinin oluşturacağı herhangi bir ifadeyi zihninde hemen İngilizce kelimelerle çevirmeye kalkışmamasını, bunun yerine kendini öğrenmekte olduğu dilin gidişatına bırakarak o dilde ifade etmeye çalışmasını ister ve bu tavsiyesini bir örnekle açıklar:

Şekil 9. Cümle Oluşturma Örneği 1

Her ne kadar yukarıdaki şekilde verdiği örnekte kendisi de Türkçe cümleyi yanlış olarak vermiş olsa da yazar, öğrencinin örneğin İngilizce sentaktik olarak doğru biçimiyle "Come tomorrow morning when I have

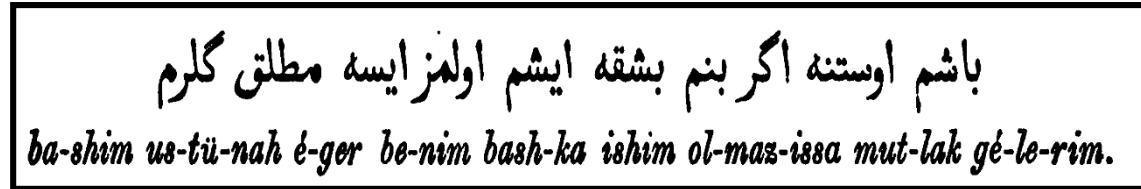
breakfasted (Yarın sabah ben kahvaltı ettikten sonra gel) ” şekliyle oluşturulması gereken cümleyi Türkçede fiili sona atması ve ismin –e halini başta vermesi gerektiğini ve gerekli fiil ve isim çekimleri bilgisini hatırlayarak Türkçe sözdizimine göre cümleyi “Thou to me tomorrow after my having eaten, early in the morning, near me come” şekliyle ifade edeceğini anlatmak için vermiştir. Ancak, söz konusu cümlenin İngilizce sözdizimine uygun olarak oluşturulması halinde aşağıdaki ifadenin ortaya çıkacağını belirtir:

Şekil 10. Cümle Oluşturma Örneği 2

Yazar yukarıdaki şekliyle kurulan cümlenin şiirsel olacağını ve doğal bir Türkçe olmayacağı için çok uygun bir cümle kuruluşu olmayacağını not eder. Daha sonra bir diyalogdan örnek bir cümle veren yazar, Türkçe söz dizimine göre yazılmak istenen “Upon my head, if of me other my business there should not be, without fail I will come” cümlesinin Türkçeyi öğrenmeye daha yeni başlamış biri için bir İngilizce cümle olarak çok garip ve anlamsız gelebileceğini oysa kendisinin sadece yukarıdaki cümlede Türkçe olarak düşünüldüğünde hiçbir gariplik görmeyecek seviyeye ulaşmış ve bu cümleyi Türkçeye çok hızlı bir biçimde aşağıdaki şekliyle çevirecek kişilere hitap ettiğini söyler:

Şekil 11. Cümle Oluşturma Örneği 3

Yazmaya yönelik son bir teknik olarak, öğrenciye kitapta okuma metinleri olarak verilmiş olan “Nasrettin Hoca Latifelerini” alıp onları iyi bir akıcı İngilizceye çevirmesi, sonra kitabı kapatarak ilk olarak aynen yazarın yukarıdaki örneklerde yaptığı gibi ifadeleri Türkçe mantığıyla İngilizce yazması ve sonra bunu Türkçeye çevirmesi ve en son olarak da çevirisini kitabı açıp orijinaliyle karşılaştırması tavsiye edilmiştir. Ve öğrencinin burada verilmiş olan yazma tekniği konusunda gayretli ve dikkatli olduğu müddetçe çok az bir pratikle doğru Türkçe yazabileceği ve yazarın gerçekleşmesini en çok istediği şeyi yani bu dilde düşünebilmeyi başarmış olacağı belirtilir.

1.4. Telaffuz Ve İmlâ Bölümüne Yönelik Bulgu ve Yorumlar

Dilbilgisi-çeviri yönteminden farklı olarak daha çok 20. yüzyılın başlarında hâkim olan düzvarım yönteminin (The Direct Method) bir özelliği olan telaffuz üzerinde durulmuş olması, her ne kadar yanlış ve eksiksiz olmasa da, kitabı çağdaşlarından ayıran diğer bir özelliktir. Kelimelerin öğrenciler tarafından doğru şekilde telaffuzu için onları Latinize ederek elinden gelenin ve zamanının en iyisini yaptığına inanan yazar, kitabında telaffuz üzerine ayrı bir bölüm ayırarak dilin günümüzde çağdaş yöntemlerin vurguladığı şekliyle dört dil becerisinin de (okuma, yazma, dinleme ve konuşma) kullanımına yönelik olarak öğretimine önem verdiğini bir anlamda göstermiş oluyor. Bu bağlamda telaffuza ayırdığı beş sayfalık bölümde gerçekleştirmiş olduğu Osmanlı alfabesini Avrupalı öğrenciler için Latinize etme çalışması doğrultusunda doğru telaffuzu öğrenme konusunda bazı argümanlar öne

sürer. Latin harflerinin hâlihazırda her bir Avrupa dilinde pek çok farklı sesi temsil ettiğini dolayısıyla Doğu dillerini yazmaya yönelik bir sistem oluşturmak için hususi olarak Latin harfleri seçip bir uyarlama yapmanın herkesi memnun etmeyeceğini belirten yazar, bunun zaten Oryantalistler arasında asla son bir karara bağlanamayacak “tartışmalı bir mesele” olduğunu söyler. Bu konuda bazı Oryantalistlerin her bir Türkçe harfi Avrupa alfabesinden denk gelecek bir taneyle gösterme yoluna gidip böylece söz konusu harfin doğru telaffuzunu imkânsızlaştırdıklarını öne süren yazar bunu, ʾ (elif) harfinin dört veya daha fazla sese sahip olduğunu (*a, á, í, o ve ü*) ve hatta bazen okunmadığını not düşerek örnekler.

Yazar, diğer taraftan başkalarının da her bir sözcüğü sesletildiği gibi göstermeye giriştiklerini, ancak duyma organı yetisinin her bireyde göreceli olabileceğini ve herkesin Latin harflerinin özelliğini algılama biçiminin kesinlikle farklı olduğunu belirtir. Ve bunun sadece Avrupa'nın farklı milletleri arasında değil de bir ve aynı dili konuşmayı öğrenenlerde de, İskoç ve İrlandalılarda olduğu gibi, telaffuz farklarının olabileceğinden mümkün olmadığını anlatmaya çalışır. Bütün bu izahatı neden Osmanlıca kelimelerin Latinize telaffuzuna yönelik kurallar oluşturulması gerektiğine açıklık getirmek için yapan yazar, argümanına şöyle devam eder: “Aslında, aynı şehrin yerlileri arasından iyi kulağı olan biri, karşılaştığı herkeste daima bir harfi çok çeşitli şekillerde duyumsayabilecek ve algılayabilecektir. Ve neticede, çığneyemeyeceği bazı bağlayıcı kurallarla sınırlı tutulmadığı müddetçe herkes kelimelerin imlasını farklı biçimde yazacaktır (Barker, 1854: 97)”. Bu konuda bir anlamda bu ifadesini ispatlamak için yazar, bir sınıf-içi deneyi yapmıştır. Kendi ifadesiyle herhangi iki kişiye bazı Türkçe kelimelerin seslerini Latin karakterlerle benzer şekilde yazdırmanın imkânsızlığının kanıtı olarak, iki öğrencisinden dikte ettiği bazı Türkçe ifadeleri yazmalarını istemiştir. Bu ifadeleri bu kitapta takip ettiği sisteme göre değil de kendisinin Türkçe kelimelerin ifade edilmesi için en iyi şekilde uyarlandığını düşündüğü Avrupa harflerinin kıymeti konusundaki düşüncesine dayanarak daha önce hazırlamış olduğunu belirten yazar, bu deneyinin sonuçlarını bir kısmı aşığıdaki **Şekil 12'** de gösterilen şekliyle verir:

Şekil 12. İmlaya Yönelik Dikte Çalışması Sonucunun Tablosu

OF THE AUTHOR.	OF FIRST PUPIL.	OF SECOND PUPIL.	THE TURKISH TEXT.
<i>ishim deyil der.</i>	<i>ishim day yilder.</i>	<i>ishim deyilder.</i>	ایشیم دکلدر
<i>bosh lakirdi etmah.</i>	<i>boshe lakerdı etma.</i>	<i>bosh lakade etma- die.</i>	بوش لاکردی ایتمه
<i>khalt etmah.</i>	<i>kault etma.</i>	<i>khalt etma.</i>	خلط ایتمه
<i>suss, bok-yéméh.</i>	<i>süce boki yemma.</i>	<i>sus bokeyhma.</i>	سوس بوق یمه
<i>chiapük charshî- yah guit.</i>	<i>choppuk chershîya güeth</i>	<i>shapuk chercheyir gyte.</i>	چاپوک چرشیه گیت
<i>murekkeb áll guel.</i>	<i>murakeb olgel.</i>	<i>mourakib ol guel.</i>	مرکب ال گل
<i>bazar irak dir.</i>	<i>bazar erakdur.</i>	<i>bazar irakdir.</i>	بازار ایراکدر
<i>haideh chok seui- lama.</i>	<i>haiday chook su elerma.</i>	<i>hiday chock suil- lema.</i>	هایده چوق سوایلدهمه
<i>kirmizî müm nigéh oldi.</i>	<i>khermasee . moom nidji oldi.</i>	<i>kurmasemum nija- oegi.</i>	قرمزی موم نیجه اولدی
<i>buradah idi.</i>	<i>burada idi.</i>	<i>bourada idi.</i>	بوراده ایدی
<i>shimdi gueurdum.</i>	<i>shimdi gurdüm.</i>	<i>shimdi gourdum.</i>	شمدی گوردم
<i>ishte bıldum.</i>	<i>ishti bül dum.</i>	<i>ishter buldum.</i>	اشته بولدم
<i>müm yak.</i>	<i>moom yock</i>	<i>mum yok.</i>	موم یاق
<i>yaktim.</i>	<i>yocktım.</i>	<i>yoktim.</i>	یاقتیم
<i>bügun aidah katch- dir.</i>	<i>bu gyun aida kotchder.</i>	<i>boogun seyeda katchda.</i>	بوگون آیده قاچدر
<i>baná sorarsiniz ?</i>	<i>baná surarsiniz.</i>	<i>banasurarsiniz.</i>	بنا سورارسینز
<i>neh belirim.</i>	<i>né bilerim.</i>	<i>nebilerim.</i>	نه بلیرم
<i>nichün san ishek- misin ?</i>	<i>nichun san yshék- misin.</i>	<i>nitchun san eyshk- mesin.</i>	نیچون سن اشکمیسین
<i>bir shei bilmassın ?</i>	<i>bir shay bilmasın.</i>	<i>bir she bilmasın.</i>	برشی بلمزسن
<i>bilmam.</i>	<i>belmam.</i>	<i>bilmam.</i>	بلمم
<i>guit bü maktüb postaya gueu-tur.</i>	<i>geet bu mektub postaya göetur.</i>	<i>guit bumetub post- aya geuteur.</i>	گیت بومکتوب پوسته یه گوتر
<i>chappük guel.</i>	<i>chappuk guel.</i>	<i>shapeuk geld.</i>	چاپوک گل

Şekil 12'de görüleceği gibi, 30 ayrı Türkçe ifadeyi dikte eden yazar, iki öğrencisinden duyduklarını Latin harfleriyle yazmalarını istemiştir. Şekilde dört ayrı sütun görülmektedir. Birinci sütundaki yazılar, dikte edilen ifadelerin yazarın kendisi tarafından nasıl Latinize edilmiş olduğunu göstermektedir. İkinci sütunda birinci öğrencinin ve üçüncü sütunda da ikinci öğrencinin dikte sonucu verilmiştir. Dördüncü sütunda ise ifadelerin Osmanlı Türkçesiyle yazılmış şekli yer almaktadır. Sütunlar incelendiğinde, her iki öğrencinin de ifadeleri farklı biçimlerde imla ettikleri ve öğrencilerin imlalarının yazarınkilere çoğunlukla uymadığı ve dolayısıyla yazarın bu argümanı konusunda haklı olduğu görülmektedir. Buradan hareketle, yapılacak tek şeyin yazarın kulağının yettiği kadarıyla doğru biçimde bir sistem ortaya koymak ve öğrencilerin de buna uymalarını gerektirmek olduğu sonucuna varan yazar, bu konuda herkesi tatmin etmeyi umamayacağını da dile getirir.

Türkçeyi telaffuz ederken her bir harfe tam değerini verme (yani net çıkarma) konusunda dikkat edilmesi gerektiğinin ve her bir harfin ve peş peşe her bir hecenin birinin üzerinde ötekenden fazla durmadan (yani vurgu vermeden) iyi bir biçimde telaffuz edilmesi gerektiğinin altını çizen yazar, İngiliz öğrenciye özellikle Türkçede İngilizcede olduğu gibi *vurgunun* olmadığını daima aklında tutmasını hatırlatır. Ayrıca, İngilizlerin bunu genellikle yaptığını öne sürerek öğrenciyi Türkçeyi telaffuz ederken elinden geldiğince o bildik vurgulu İngiliz aksanından sakınması konusunda uyarır. Türkçenin imlasının henüz tam olarak oturmuş olmamasına rağmen *harekelerin* kelimenin kökenine bağlı olan belirli kurallara göre konulduğunu not düşen yazar ancak Türkçede bu kuralların konulmuş olmadığını ve bunları öğrenmek için bu kelimelerin ödünç alındığı dillere kadar gitmenin Arapça ve Farsça etimoloji çalışmasını gerektireceğini ve bunun da çok zaman alacağını belirtir. Ve tam bu noktada öğrenciye yine dilbilgisi-çeviri yönteminin çok belirgin özelliklerinden biri olan ezber yapmayı tavsiye eder. Bu konuda öğrencinin yapabileceği en iyi şeyin çok sayıda manzum, nesir, diyalog... vb. örnekleri ezberlemek olduğunu söyleyen yazar, böylece öğrencinin kelimelere kulağını alıştıracaklarını ve telaffuzları konusunda kurallardan daha yararlı gözlemleri olacağını açıklamaya çalışır.

Son olarak öğrenciye kelimelerin telaffuzu konusunda kitabın Sözlükçe bölümünde kendisinin vermiş olduğu şekilde öğrenilmesi yönünde tavsiyede bulunan yazar, öğrencinin kulağına ve Türkler arasındaki yirmi yıllık tecrübesine dayanarak kelimelerin yazar tarafından verilmiş telaffuzlarına güvenmekten başka yolun olmadığını ve bu halleriyle olduğu gibi ezberlenmesi gerektiğini söyler. Telaffuz bölümünün dışında, kitabın büyük bir kısmını oluşturan dilbilgisi bölümünde ve diğer bölümlerde de kelimelerin doğru telaffuz edilmesine özen gösteren yazar, kelimelerin nasıl telaffuz edildiğini gerek metin içerisinde gerekse de çoğu zaman dipnotlar düşerek vermeye çalışır. Bu da sınıf-dışı (öğrencinin tek başına) kullanımına yönelik kitabı daha fazla güçlü kılan başka bir özelliktir.

Sözlükçe bölümünden hemen önce yer alan “*Latin Harflerinin Gücü*” başlıklı iki sayfalık imla bölümünde, yazar günümüzdeki modern iki dilli sözlüklerde ve yabancı dil öğretim kitaplarında bazı harflerin telaffuzunun gösteriminde olduğu gibi Türkçedeki bazı seslerin telaffuzunu Avrupalı öğrenciye kendi dilinden örneklerle açıklamaya çalışır.

Şekil 13. Türkçe Harflerin Telaffuzu Tablosu

ú	to represent the French	eu	as in ‘deux.’
ü	„	„	u as in the article ‘du.’
ü	„	Italian	u in ‘furore,’ or like oo , in ‘boot.’
ı	„	„	i in ‘fino,’ or like ee , in ‘seen.’
é	„	French	é in ‘été.’
á	„	„	a like a in ‘father.’
g always for the hard, and j for the soft sound.			
gh will represent the Arabic ġ guttural.			
kh	„	„	خ like the German (guttural) ch .
s always soft.			
z always sharp, like the s in ‘reason.’			

Şekil 13’de görüldüğü gibi, kitabı Batılı öğrenci için hazırlamış olan yazar, dilbilgisi bölümünde öğrencinin belki de ilk defa karşılaştığı harfleri iyice çalıştırdıktan sonra, Osmanlıca kelimelerin Latinize şekli konusunda kendisinin belirlemiş olduğu Osmanlıca bazı harflere karşılık gelen işaretli harfleri verir. Bunu yaparken, öğrencinin aşına olduğunu düşündüğü sadece İngilizce değil aynı zamanda Fransızca, Almanca ve İtalyanca gibi diğer batı dillerinden söz konusu Osmanlıca harflere yakın olabilecek sesleri örnek olarak verir. Ayrıca bu seslerin nasıl çıkarıldıkları konusunda da notlar düşerek öğrenciye yardımcı olmaya çalışır. Örneğin, **ġ** harfini göstermek için **gh** kullanacağını belirtir ve bu sesin gırtlaksı (guttural) bir ses olduğunu not düşer.

İşaret koymadığı diğer **a, e, i** ve **u** ünlülerinin İngilizcedeki ünlülerle aynı olduğunu hatırlatan yazar bunu örnek kelimelerle gösterir ve bir kez daha öğrenciyi Türkçede, İngilizcede olduğu gibi, herhangi bir kelimedeki hiçbir hecenin üzerinde vurgu olmadığı konusunda uyarır. Burada Türkçede hece üzerinde vurgunun olduğunu bildiği tek şeyin başta bir ünlünün bulunduğu ve devamında çift harfin (genellikle ünsüz) geldiği ve özellikle de **تد** (**td**) harflerinin olduğu kelimelerde gerçekleştiğini belirtir. Örneğin: **ايتدم** (**etdim**)’in “*ét-tim*” şeklinde vurgulu telaffuz edildiğini açıklar.

İtalik olarak kendi oluşturduğu özel işaretli harflerle yukarıdaki şekilde verdiği Türkçe imlanın ilk başta düzensizliğiyle değişken gibi gözükse de öğrencinin bunu gerçek Türkçe telaffuzun en iyi temsili olduğuna güvenerek kabul etmesi gerektiğini söyleyen yazar, kısaca öğrencinin kendi sitemine bağlı kaldığı sürece bir Avrupalının ulaşabileceği kadarıyla o günkü Türklerinkine yakın bir telaffuza kavuşacağını iddia eder. Sonuç olarak, Arapça ve Türkçe dillerine doğuştan beri aşına olmakla övünen yazar, Sözlükçe bölümüne o zaman başka hiçbir yerde olmayan kelimeler ve o zamana kadar hiçbir sözlükte bulunmayan bir özellik olarak bazı kelimelerin

o zaman İstanbul'da ve tüm İmparatorlukta günlük dilde kullanılan başka anlamlarını da eklediğini belirtir ve kendi eserinin önemini altını bir kez daha çizer.

1.5. Okuma (Metin) Bölümüne Yönelik Bulgu ve Yorumlar

Okuma metinleri kullanımı açısından değerlendirildiğinde, adından da anlaşılacağı üzere bir “Türkçe Okuma Kitabı” olması dolayısıyla kitabın okumaya yönelik olarak zengin bir kaynak sunduğu saptanmıştır. Ancak, bu zenginlik 72 adet Nasrettin Hoca fıkrası ve 26 sayfalık Yuhanna İncilinin birinci bölümünün kullanılmasıyla çeşitlilik açısından değildir, nicelikle sınırlı kalmıştır. Yine de sadece bu kadarının bile öğrenciyi belli bir düzeye getireceği sanılmaktadır. Okuma metinlerinin işleniş şekli, bize Dilbilgisi-Çeviri yönteminin özellikleri hakkında yeterince bilgi vermektedir. Günümüzdeki anlamıyla metne yönelik anlama soruları ve alıştırmaları içermeyen metinlerin esas veriliş amacının öğretilen dilbilgisi kurallarını bağlam içerisinde tekrar ettirme ve öğrenilmelerini pekiştirme ve yeni kelime dağarcığını geliştirme olduğu belirlenmiştir. Her ne kadar yazar tarafından Yuhanna bölümünün “yeni başlayan” öğrencinin seviyesine ve Nasrettin Hoca hikâyelerinin de “orta seviyede” olan öğrenciye göre adapte edildiği söylenmiş olsa da gerek metinlerin sözdizimsel olarak karmaşık olması ve çokça ileri düzeyde gramer yapılarını içermesi gerekse de kullanılan kelimelerin ve ifadelerin basit olmayışı dolayısıyla yapılan seviyelendirmenin doğru olmadığı düşünülmektedir. Ayrıca, okuma metinlerinin satır arası birebir çevirilerinin verilmiş olmasının ve sık sık bazı ifadelerin anadildeki tam anlamını oturtmaya yönelik dipnotlarla okumaların bölünmüş olmasının, öğrencinin yazarın ısrarla en iyi yabancı dil öğrenme metodu olarak üzerinde durduğu “öğrenilen dilde düşünebilme”sini sağlayamayacağı, aksine öğrenciyi sürekli çeviri yapmaya bağımlı hale getireceği sanılmaktadır. Buna rağmen, dipnotlar aracılığıyla Osmanlı kültürel hayatından, dinden ve tarihten yönlendirici, her ne kadar bazen yanlış aktarımlar olsa da, anekdotlar ve bilgiler sunulmuş olması kitabı aynı zamanda kısmen 19 yüzyıl Osmanlısı üzerine yazılmış sosyolojik ve tarihi bir kitap haline getirmiştir. İstanbul sosyal hayatından aktarımları okuyan öğrencinin yeni öğrendiği bu dilin kültürel dokusuna da aşinalık kazanacağı zannedilmektedir.

Şekil 14. Kültürel Bilgi (Söylem) Aktarımına Örnek

الله ويره². Although much pestered by mendicants, the Turks do not send them away gruffly, but merely say ‘Allah vé-rá,’ and the pauper passes on, knowing that he would lose his time by further importunities.

Şekil 14’te görüldüğü gibi, yine bir başka yerde, Türklerin kendilerine musallat olan dilencileri, kabaca davranmayı, sadece “Allah vere!” dediklerini ve bunun üzerine fakir kişinin, daha fazla ısrar ederek zaman kaybedeceğini düşünüp yoluna devam eder. Buradan, öğrenciye, metin yoluyla dil öğretirken aynı zamanda Türklerde insanlar arası ilişkiler üzerine ip uçları verilmiştir.

Dil öğretirken hedef dilin toplumuna bir anlamda ayna tutan yazar, toplumun her alanı konusunda öğrencisine bir şeyler öğretmek çabasında gibi gözükmektedir.

Şekil 15. Dini Bilgi Aktarımına Örnek

كرامت صاحب¹ ‘a man possessed of miraculous faculties.’ It is imagined that by dint of reading the Koran one may acquire super-human powers: such, for instance, as that of raising the dead. The second chapter of the Koran is considered so divine, that if it could only be read without the *smallest* error or mistake, it would not fail to effect this miracle.

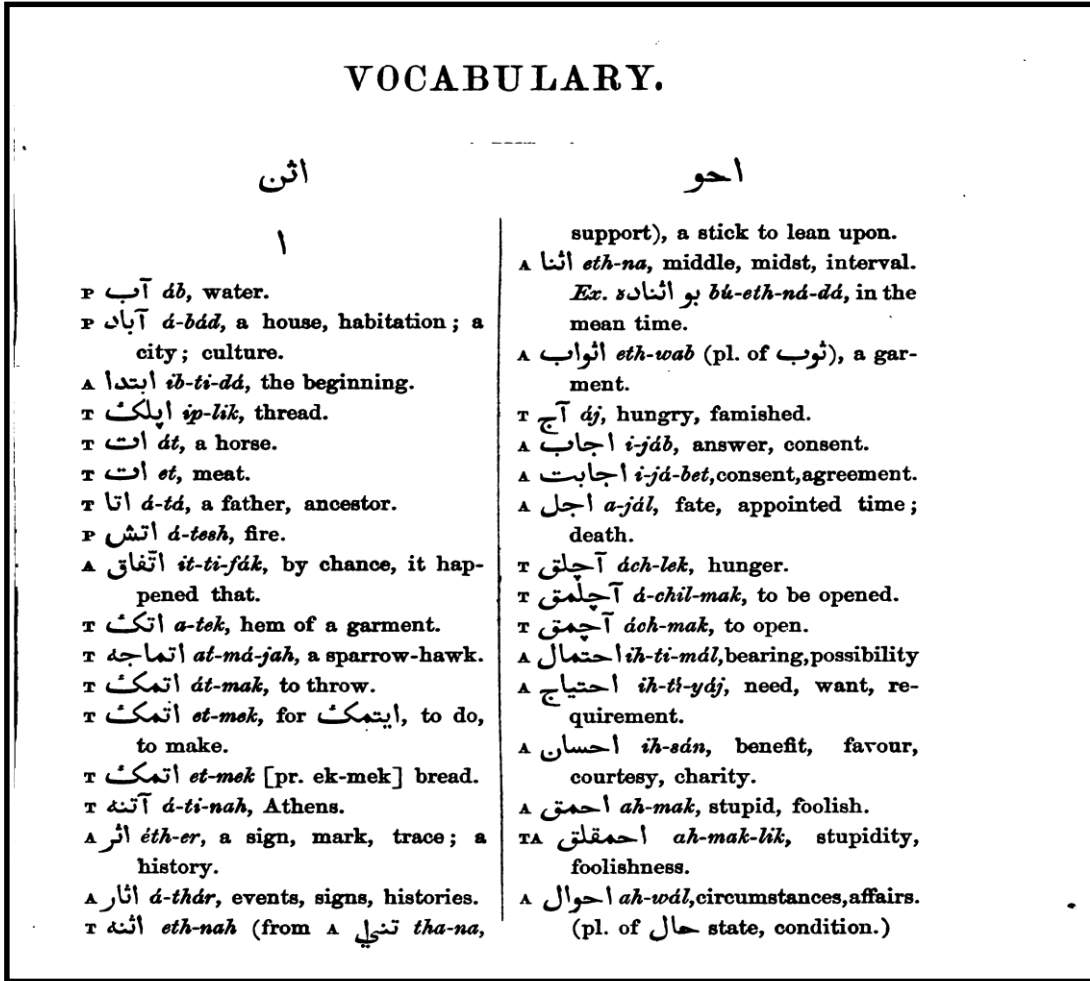

Örneğin, şekilde yazar bir tasavvuf terimini de açıklamıştır: "Keramet Sahibi" mucizevi güçleri olan kişi olarak tanımlanmış ve bir kişinin Kur'an okuyarak insanüstü güçler sahibi olabileceğine inanılmaktadır: Örneğin ölüyü diriltmek gibi. Kur'an'ın ikinci bölümünün (cüzünün) [bakara suresi kastediliyor] o kadar kutsal olduğu düşünülür ki, eğer en küçük bir hata olmadan okunabilirse, bu mucizeyi kesinlikle gerçekleştirir.

1.6. Sözlük Bölümüne Yönelik Bulgu ve Yorumlar

Sözlük bölümü açısından değerlendirildiğinde, bu özelliği barındırması kitabı iddialı kılan en önemli unsur olmuştur.

Şekil 16. Sözlük Bölümünün İlk Sayfası

Şekil 16'da kitabın sözlük bölümünün ilk sayfası yer almaktadır. Görüldüğü gibi yazar, kelimeleri birinci harf olan Elif (ا) den başlayarak alfabetik bir sıraya göre dizmiştir. Bu durumda sözlük bölümünün *abece'sel sözlük* niteliğini taşıdığını söyleyebiliriz..

Barker, Arapça dilbilgisinden kaynaklanan ve harfleri okumayı kolaylaştıran "üstün", "esre" ve "ötre" sistemini de alfabetik sıraya uyarlama konusunda da oldukça başarılıdır. Şöyle ki, Türkçedeki sesli harflerin alfabetik sıralamasını, /-a, -e/ seslerine karşılık gelen üstün'ü en önde, /- ı, -i/ seslerine karşılık gelen esre daha sonra ve /u, ü/ seslerine karşılık gelen ötre ise en sonda vererek sağlamıştır.

Toplamda 2200 kelimeyi barındıran ve 56 sayfayı bulan sözlük, kelimelerin birincil ve kimi zaman ikincil anlamlarını (halk deyişi, eski kullanım, vb.) ve nasıl telaffuz edildiklerini göstermesi, kökenlerini belirtmesi, benzer kullanımlarına işaret etmesi, dilbilgisel açıklamaya ihtiyaç duyulanlar için kitabın ilgili bölümüne

yönlendirmesi ve kimi yerde dipnotlarla ekstra açıklama ve örneklere gitmiş olması açılarından tam olarak bir ilk olduğunu ispatlamıştır.

Bazı kelimelerin temel anlamlarının yanı sıra o dönemde kullanılan mecaz anlamları da parantez içerisinde belirtilmiştir:

Şekil 17. Kelimelerin Mecaz Anlamlarının Verilişi

دوشمک *düş-mek, to fall (metaph. to happen).*

Örneğin, “düşmek” kelimesinin İngilizce temel anlamı verildikten sonra parantez içerisinde mecaz diye belirtilip “olmak, başa gelmek” anlamında kullanıldığı bilgisi verilmiştir.

Bu sözlükte, İslam Alfabetisiyle verilen Osmanlıca kelimelerin latinize edilmiş halinden sonra İngilizce birçok sinoniminin verilmiş olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu sözlük, Osmanlıca'nın nasıl latinize edilebileceğinin gösterildiği ilk örneklerden birisi olabilir. Örneğin, İngilizcede olmayan "peltek se" "th" ile karşılanmış.

Latinize edilmiş olan Osmanlıca kelimelerin hecelere ayrılmış olması da dikkat çekici bir özelliktir. Bu ise dil öğreniminde "tümevarım" yöntemini hatırlatması bakımından önemlidir.

Sözlükte, tespit edilen bir başka nokta ise edebiyat unsurlarına yer verilmesidir.

Şekil 18'de görüldüğü gibi, “من” kelimesinin kullanıldığı yeri göstermek için Fuzuli'nin bir dörtlüğüne yer verilmiştir. Örneklemede şiirin kullanılması öğrenciye hitap edecek bir bağlam oluşturularak öğrenilen kelimenin pekiştirilmesini sağlamıştır. Ancak, burada şu noktayı da önemle belirtmek gerekir ki çevrilmiş bir şiir ile orijinal dilde yazılmış şiirin öğrenciler üzerinde bıraktığı etki aynı olamayacaktır. Sanki yazar bu etkiyi fark etmişçesine, anlama yönelmek için şiirin çevirisini verdiği gibi estetik ve sanatsal boyutu da anlama kurban etmekten çekinmiştir.

Şekil 18. Örnek Bağlam 1

¹ Fi-zü-lî has said—

وفا هر کیمسه دن کیم استدم اندن جفا گوردم
کیمه کیم بو فنا دنیا ده گوردم بی وفا گوردم
کیمه کیم حاله اظهار ایلوب استدم درمان
اوزمده هم بتر درده ائی من مبتلا گوردم

*Wé-fá her kim-se-dan-kim is-té-dim an-dan je-fa gúr-dum
Ki-mé-kim bü fe-na dun-ya-da gur-dum bi wé-fá gúr-dum
Ki-mé-kim ha-lim ez-hár ei-lé-yüp is-to-dim der-mán
U-züm-da hem be-ter der-da anî man mub-te-lá gúr-dum.*

**I have met with rejection from all whose friendship I sought,
And have found all unfriendly on whom, in this sad world, I counted :
All, from whom I asked sympathy, after exposing my sorrows,
I have found to be immersed in greater evil than I myself.**

Şiirin ses, anlam ve kafiye özellikleri dil öğrenimini kolaylaştırıcı faktörlerdir. Öğrenciler defalarca dinledikleri ve okudukları şiiri kolay kolay unutmamakta ve başka cümleler kurarken, şiirde ezberledikleri cümlelere benzer cümleler kurmaktadır. Böylece konuşma becerileri de geliştirilmektedir. Her yeni şiir farklı cümle ve gramer

yapıları içerdiği için, öğrenci her şiiirde farklı bir cümle yapısıyla karşılaşmaktadır. Günlük hayatta bu cümlelerin benzeri cümleleri kurma yoluna giderek konuşma becerisini artıracaktır. Ayrıca bir şiiirde okuduğu ve öğrendiği sözcükleri, gramer yapılarını daha sonra diğer şiiirlerde de gördüğünden farkında olmadan tekrar etmiş olacak ve bilgilerini pekiştirecektir (Kırmızı, 2007: 7). Böylece yazar her ne kadar dilbilgisi-çeviri yönteminin temel prensiplerinden olan edebî metinleri çevirme usulünü kullansa da dolaylı olarak da başka becerilere hitap etmiş oluyor.

Modern sözlükçülüğün özelliklerinden biri de kelimenin anlamının verilmesinin ardından, bu kelimenin geçtiği örnek cümle, ya da deyimsele ifadelere yer vermesidir. İncelediğimiz bu sözlükte de, her kelime için olmasa da benzer durumlara rastlanmaktadır.

Şekil 19. Örnek Bağlam Kullanımı 2

▲ مبارك *mu-bá-rek, happy, blessed, holy.* مبارك اوله *mu-ba-rek o-la, may it do you good!* مبارك باد *mu-ba-rek bád, compliments.*

Örneğin, şekilde “mübarek” kelimesinin anlamı “mutlu, kutlu, bereketli, kutsal” olarak verildikten sonra “Mübarek ola! “(hayırlı olsun) deyiş de “tebrik ifadesi” olarak eklenmiştir. Bu tür kullanım, günlük konuşma dilindeki yararlı ifadelerin verilmesi açısından önemlidir ve bu doğrultuda öğrenciyi konuşma konusunda yönlendirmiş olmaktadır.

Şekil 20. Örnek Bağlam Kullanımı 3

٢١ اسك *es-mek, to blow.* ييل اسر *yil é-ser, the wind blows.*

Yine Şekil 20’de görüldüğü gibi, “esmek” fiilinin İngilizce anlamı verildikten sonra hemen ardından “yel eser” örnek cümlesi verilmiştir ve esmek fiilinin kullanımı gösterilmiştir.

Bir kitap arkası sözlüğü olmaktan çok neredeyse başlı başına bir dil sözlüğü niteliğinde olan bu bölümün, bir yabancı dili öğrenen kişinin en önemli başvuru kaynağının sözlüğü olduğu düşünülüşünde, öğrenci için yararlı ve doyurucu olmuş olduğu düşünülmektedir. Ancak monolingual olan (sadece Türkçe-İngilizce yönlü olan) sözlük bölümünün, bilingual (İngilizce-Türkçe bölümünü de içermesi) olmuş olması halinde yazıldığı dönem bağlamında belki de çok daha iddialı ve eşsiz olmuş olabileceği sanılmaktadır.

SONUÇ

Türkçenin öğretimine ülkemizde kurumsal anlamda 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra başlandığı biline gelse de yurt dışında ciddi anlamda öğretimi çok daha eskilere dayanmaktadır. Bu çalışmaya konu olan ve bir İngiliz doğu dilleri profesörü ve oryantalisti olan William B. H. Barker tarafından yazılmış olan “A Reading Book of Turkish with a Grammar and Vocabulary” adlı eser, bu gerçeğin 19. yüzyıldaki en önemli örneklerinden biridir. Yazarının ifadelerinden, sınıf içinde ders kitabı olarak da kullanılmış olduğu anlaşılın söz konusu kitabı bu çalışmaya konu yapan, onu sadece dilbilgisi ya da sözlük çalışmalarından ibaret olan çağdaşlarından ayıran ve yazıldığı dönemdeki hâkim yabancı dil öğretim yönteminden kısmen farklı kılan özelliklerinin var olmasıdır. Ancak, her ne kadar kitap günümüz modern yabancı dil öğretim yöntemlerinin vurguladığı pek çok kriter açısından eksik görünse de kitabı sadece bu açıdan değerlendirmek yanlış olur. Kitap yazıldığı dönem itibariyle değerlendirildiğinde, çağdaşlarına göre barındırdığı farklı ve yenilikçi özellikleriyle (telaffuz ve konuşmaya vurgu

yapması, kültür ve gelenek aktarımları yapması, çalışma yöntemleri sunması ve çok özellikli bir sözlük içermesi) hak ettiği değeri görmüş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, T. (2005). Yabancı Dil Öğretiminde İletişimsel Yeti. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 1(1), 89 - 100.
- Barker, W.B. (1854a). *A Reading Book of the Turkish Language, with Grammar and Vocabulary*, Londra.
- Barker, W.B. (1854b). *A Practical Grammar of the Turkish Language; with Dialogues and Vocabulary*, Londra.
- Ergin, M. (2005). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Kırmızı, B. (2007). *Almanca'nın Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Şiirin İşlevi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Müller, F.M. (1861). *The Lecture on The Science of Language*. Oxford.
- Mert, O. (2002). Türkçenin Eğitim ve Öğretimi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 36, 349-381
- <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/taed/article/viewFile/1224/1213>.
- Öztürk, T., S. Akçay, A. Yiğit, B. Güçlü, H. Kan, M.A. Boztaş, A. Mekan ve B. Bulut. (2007). *Ebru Türkçe Ders Kitabı* 1. Dilset Yayınları, İstanbul.

